

TARTALOM

Pajzs Júlia

Merre tart a lexikográfia? ... 3

Együd Györgyi – Fazekas Márta – Huszti Judit – Kiszely Zoltán – Tóth Ildikó

A Nyelvvizsgáztatási Akkreditációs Központ vizsgahely-ellenőrzési projektje I. ... 10

G. Havril Ágnes

**Betekintés a felsőoktatási angol szak/nyelvi képzésbe – egy hallgatói szükségletelemzés
részeredményeinek általános tanulságai ... 29**

Kovács Éva Mária

Anglicizmusok a német nyelvben ... 45

N. Csák Éva

Nyelv és kommunikáció a szállodában, különös tekintettel ezek oktatására ... 60

KÖNYVSZEMLE

Földes Csaba

Magay Tamás (szerk.): Szótárak és használóik (= Lexikográfiai füzetek 2.) ... 70

Balaskó Mária

**Klaudy Kinga (szerk.): Papp Ferenc olvasókönyv.
Papp Ferenc válogatottnyelvészeti tanulmányai ... 72**

Cs. Jónás Erzsébet – Fedoszov Viktor

**Lendvai Endre: Прагмалингвистический портрет русского анекдота.
Az orosz vicc pragmalingvisztikai portréja ... 76**

Simigné Fenyő Sarolta – Bodnár Ildikó

**Cs. Jónás Erzsébet: Kettős portré villanófényben
(Ratkó József Viszockij-fordításainak elemzése) ... 82**

Kovács László

**Muráth Judit: Szakfordítás és segédeszközök
(= Folia linguae et communicationis 1) ... 85**

Szöts Dávid

**T. Litovkina Anna – Carl Lindahl (szerk.): Anti-Proverbs
[Közmondások elferdítései] ... 86**

Dénes Éva Ilona

Vizi Katalin: Angol – magyar alapszótár és Magyar – angol alapszótár ... 89

HÍREK

Nádor Orsolya

A XVIII. Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus – a szervező szemüvegén keresztül ... 91

Huszár Ágnes

Gendernyelvészeti konferencia Miskolcon ... 95

Tipográfiai útmutató a *Modern Nyelvoktatás* szerzőinek

Modern Nyelvoktatás

A Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesületének folyóirata

Szerkesztőbizottság

ABÁDI NAGY ZOLTÁN, Debreceni Tudományegyetem, Észak-Amerikai Tanszék
GÓSY MÁRIA, MTA Nyelvtudományi Intézet és Eötvös Loránd Tudományegyetem,
Fonetikai Tanszék, Budapest
HIDASI JUDIT, Budapesti Gazdasági Főiskola, Kommunikációs és Média-tudományok Intézete
és Szolnoki Főiskola, Nemzetközi Gazdálkodási Tanszék
KLAUDY KINGA, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék,
Budapest és Miskolci Egyetem, Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék
KONTRA MIKLÓS, MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest és Szegedi Tudományegyetem
Angoltanár-képző és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék
LENGYEL ZSOLT, Pannon Egyetem, Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, Veszprém
MANHERZ KÁROLY (elnök), Kulturális Minisztérium és Eötvös Loránd Tudományegyetem,
Germanisztikai Intézet, Budapest
MEDGYES PÉTER, Külügyminisztérium, Budapest
SZÉKELY GÁBOR, Nyiregyházi Főiskola, Tanárképző Kar, Német Nyelvi és Irodalmi Tanszék
SZÉPE GYÖRGY (főszerkesztő), Pécsi Tudományegyetem, Nyelvtudományi Tanszék
és Zsigmond Király Főiskola, Budapest
ZSOLNAI JÓZSEF, Pannon Egyetem Pedagógiai Kutatóintézete, Pécs

*

Szerkesztőség (tartalmi kérdésekben levelezés): sveva1@freemail.hu; 1126 Budapest, Kiss János
altbnagy u. 48/B; Szerkesztő: SZÖLLŐSY ÉVA, Budapest

Szemle-rovat: TERTS ISTVÁN, Pécsi Tudományegyetem, Nyelvtudományi Tanszék
Szoftver-rovat: HORVÁTH JÓZSEF, Pécsi Tudományegyetem, Angol Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék
Hírek-rovat: SZÖLLŐSY-SEBESTYÉN ANDRÁS, Budapesti Műszaki Egyetem

*

Kiadó: TINTA Könyvkiadó, info@tintakiado.hu; 1116 Budapest, Kondorosi út 17. Tel.: 371-0501, fax:
371-0502 ♦ Felelős kiadó és felelős szerkesztő: KISS GÁBOR igazgató ♦ Tördelés és hirdetésfelvétel:
BAGU LÁSZLÓ ♦ Előfizetés: FEKETE JÁNOS

*

A Modern Nyelvoktatás alkalmazott nyelvészeti folyóirat; a Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok egyesületének (MANYE) hivatalos orgánuma. Az egyesület valamennyi tagja tagilletményként megkapja az évente négyszer (két egyes és egy dupla számban) megjelenő folyóiratot.

Az alkalmazott nyelvészet komplex interdiszciplináris terület, amely a nyelvtudomány, a neveléstudomány és a pszichológia – valamint a feladattól függően egyéb diszciplínák – igénybevételével oldja meg a nyelvvel kapcsolatos feladatokat. A MANYE tevékenységének központja az idegen nyelvek magyarországi tanításának segítése (a magyar anyanyelvű tanárok számára). Mivel a nyelvtanárok alkotják az alkalmazott nyelvészek többségét, ezért egyrészt az ő számukra, másrészt az ő tollukból az alkalmazott nyelvészet szélesebb spektruma jelenik meg a folyóiratban. Ezek a következők: nyelvsajátítás az anyanyelven, valamint az anyanyelvi nevelés; kontrasztív nyelvészet, interkulturális kommunikáció; alkalmazott szociolingvisztika és alkalmazott pszicholingvisztika; nyelvpolitika, az emberi nyelvi jogok kérdése; kétnyelvűség; a magyar mint idegen nyelv tanítása; valamint az informatika hatása a nyelvhasználatra. Helyet adunk az alkalmazott nyelvészet történetével foglalkozó írásoknak is.

Cikkeink jelentős része a tantervek, a tananyagok és a mérések témakörébe esik; egyre nagyobb mértékben foglalkozunk a tantermi interakció kérdéseivel is. Írásaink egyaránt vonatkoznak a gimnáziumok, szakiskolák, általános iskolák feladataira: mind az „általános”, mind a „szaknyelv” oktatására. Figyel-münk előterében áll a felsőoktatásbeli „lektori nyelvoktatás”; és kiváltképp foglalkozunk a nyelvtanárok képzésével. Helyet biztosítunk magániskolák, magántanulók és a tananyagpiac friss problémáinak is.

Tanulmányaink és recenzióink rendszeres témája az Európai Unió nyelvi világa; az ezekről szóló írásokban szerzőink között van EU-tolmács professzor és nyelvpolitikával foglalkozó filológus. Látókörünkben állandóan jelen vannak Európa középső és keleti részének országai is.

Fontos célunknak tartjuk a különböző (elsősorban kormányzati) idegennyelv-oktatási koncepciók bemutatását.

Recenziós rovatunkban főleg a friss hazai kiadványokról adunk számot, de bemutatunk néhány kiváló külföldi művet is. Szoftver-rovatunkban a nyelvoktatás digitális anyagának kritikai bemutatására törekszünk. Végül Hírek-rovatunkban elsősorban saját egyesületünk tevékenységéről igyekszünk tájékoztatást adni.

PAJZS JÚLIA

Merre tart a lexikográfia?*

A címbeli témát elemző szimpóziumot Dániában, Aarhusban rendezték meg 2008. május 19–21. között, az Aarhus School of Business, University of Aarhus lexikográfiai kutatóközpontjában (Centre of Lexicography), amely kiemelkedő szerepet tölt be a nemzetközi lexikográfiában. Egyike az EU „Centre of Excellence” kitüntető címmel rendelkező kutatóhelyeinek.

A szimpóziumon kizárólag meghívott előadók tartottak előadást, akiket a világ minden részéről válogattak össze. A 27 résztvevő 16 országból érkezett, Amerika északi és déli részét egyaránt képviselték, Afrikából és természetesen távol-keleti országokból is több résztvevő volt, hárman voltunk meghíva különböző közép-európai országokból.

A találkozó célja az volt, hogy áttekintsük, merre tart a jelen és közeljövő korszerű lexikográfiája, és megállapodjunk abban, mely tendenciákat látunk ígéretesnek. A nemzetközi lexikográfiában egyre világosabb, hogy a nyomtatott szótárakat mindinkább felváltják az on-line szótárak, még az Oxford University Press is úgy határozott, hogy a méltán híres *Oxford English Dictionary*-t a továbbiakban egyáltalán nem jelentetik meg nyomtatott formában, előfizetéssel lesz csupán elérhető az interneten. A szótárkészítők és kiadók egyik legnagyobb dilemmája az, hogy a felhasználók mindinkább az ingyenesen elérhető adatbázisokat használják, amelyeknek a minősége erősen változó. Valóban jó szótárakat készíteni azonban rendkívül költséges, komoly szakértelmet igénylő feladat. Ez a paradoxon tette időszerűvé a szimpózium megrendezését. E gyakorlati szemponton túlmenően a rendezők egy igen fontos elméleti kérdés megvitatását is célul tűzték ki: tágítani és ugyanakkor pontosítani kívánják a lexikográfia elméleti meghatározását. Az előadások alapján egy kötet készül, amely várhatóan 2009-ben jelenik meg.

A bevezető előadást az egyik házigazda, Sven Tarp tartotta. Előadásában a modern lexikográfiai funkció elmélet szempontjából közelítette meg a lexikográfia alapkérdéseit (Tarp 2008, Bergenholtz – Tarp 2003). Kiemelte, hogy a szótárak és lexikonok olyan használati eszközök, amelyek bizonyos emberi szükségletek kielégítésére készülnek. Egy új szótár tervezésekor tehát a várható felhasználók körét és a használat módját kell mindenek előtt meghatározni. A lexikográfiai szükségletek soha nem absztraktak, hanem mindig adott felhasználó adott társadalmi szituációban aktuálisan

* Beszámoló a „Lexicography at a Crossroads” [Válaszúton a lexikográfia] nemzetközi szimpóziumról.

felmerülő konkrét igényei. A lehetséges szituációk határozzák meg azokat a felhasználói profilokat, amelyekre a szótár készítőinek fel kell készülniük. Bár a különféle felhasználói csoportok igényeinek felmérése nagyon fontos, a szótárhasználót mindig lexikográfián kívüli tényezők (is) befolyásolják, ezért kiemelten fontos, hogy ne csupán a szótárhasználói szokásokat kutassuk, hanem azokat a szituációkat is, amelyben a szótárhasználat egyáltalán előfordul. Véleménye szerint négy jellemző típusa van a szótárhasználatnak: a kognitív szituáció, amikor a felhasználó bővíteni akarja ismereteit; a kommunikatív szituáció, amikor a felhasználónak éppen zajló vagy tervezett kommunikációs helyzetben kell segítséget nyújtani; az operatív szituáció, ahol a felhasználónak valamiféle tanácsot vagy útmutatást kell adnunk valamilyen mentális vagy fizikai cselekvés lebonyolításához; végül pedig az interpretatív szituáció, amelyben a környező világban előforduló jeleket vagy szimbólumokat kell helyesen értelmeznie a használónak. Minden lexikográfiai igény egyúttal információigény is. A lexikográfiai adatokból kinyert információ rendkívül sokféle célra használható, amelyek a legkülönbözőbb társadalmi helyzetekben fordulhatnak elő. A lexikográfiai művek lényeges megkülönböztető jegye az egyéb ismeretterjesztő jellegű művektől az, hogy nem az elejétől végig olvassuk el őket, hanem mindig csak az éppen szükséges információt keressük meg bennük. A korszerű lexikográfia egyik legfontosabb feladata a szükséges információhoz való lehető leghatékonyabb hozzáférés tanulmányozása és kidolgozása.

A Webster kiadót képviselő Roger W. Pease azt elemezte, milyen kapcsolatban áll a jövő lexikográfiája a tudománnyal, orvostudománnyal és az üzleti élettel. Olyan példákat mutatott be, amelyek azt illusztrálják: a lexikográfusoknak sokszor döntő szerepük lehet egy-egy homályos tudományos kérdés világossá, egyértelművé tételében. Egyik nagyon szellemes példájában azt mutatta be, hogy sok évvel ezelőtt két genetikus egy közös könyvet írt, és csupán akkor döbbsentek rá, hogy egy igen lényeges ponton eltér véleményük a gén fogalmáról, amikor már az elkészült kézirat korrektúráját olvasták. Kiderült, hogy volt egy olyan lényeges kérdés, amelyre az egyik szerző határozott *nem*-mel, míg a másik határozott *igen*-nel válaszolt volna. Az efféle kérdésfeltevesi technika a lexikográfiai gyakorlatban mindennap szükségeltetik, minden egyes értelmezés elkészítésekor tudnunk kell, hogy a javasolt értelmezés vajon pontosan azt a szót írja-e le, vagy esetleg szavak egy halmazára is igaz lehetne.

A Japánból érkezett Yukio Tono olyan kicsi célgépeket mutatott be, amelyeken számos szótári adatbázist és enciklopédiát is elhelyeztek (például az *Encyclopaedia Britannica*-t). Egyidejűleg kereshetünk különféle angol egynyelvű szótárakban, kétnyelvűekben, lexikonokban is. A céleszközt kifejezetten szótárgépnek szánták. Ez az eszköz főként Japánban maradt népszerű. A jelenlévők elsősorban azért kritizálták, mert az a közös vélemény alakult ki, hogy az átlagos felhasználó rendszerint nem több szótárban szeretné megnézni ugyanazt a szócikket, hanem lehetőleg egy multifunkcionális szótári adatbázisban szeretné gyorsan megtalálni pontosan azt az információt, amelyre abban a helyzetben szüksége van. Ahelyett, hogy a korábbi szótáraktól minőségileg eltérő adatbázist nyújtana hatékony lekérdező felülettel, egyszerűen összeömlesztet rengeteg jó referencia-munkát egy kis gépbe.

Saját előadásomban áttekintettem, mi mindenben különböznek a számítógépes szótárak lehetőségei a nyomtatottaktól, mind a szótár makró-, mind mikrostruktúrájájá-

ban. Arra igyekeztem ráirányítani a figyelmet, hogy a hagyományos szótárak csaknem minden tulajdonságát meghatározták a nyomtatásból eredő kötöttségek. A számítógépes szótáraknak sem méretükben, sem a címszavak elrendezésében, sem a szócikkek struktúrájában nem kell túlságosan hasonlítaniuk a hagyományos szótárakhoz, sokkal rugalmasabban készíthetőek és kezelhetőbbek, mint elődeik. Meg kell haladnunk azt az állapotot, amikor a hagyományos szótárakat pusztán némileg feljavított-kiegészített, új funkciókkal ellátott változatban prezentáljuk elektronikus formában, teljesen újra kell gondolnunk, milyen szolgáltatások várhatók el egy valóban mai szótártól. A korpuszhasználat jelentőségén túlmenően kiemelttem azt a John Sinclair (1998) által javasolt és legalábbis az angol lexikográfiában azóta elterjedt gondolatot, hogy nem az egyes szavakból kell kinkeservesen absztrahálnunk jelentéseket, amelyeket azután példákkal világítunk meg, hanem eleve a többemű szókapcsolatokat kell elsődleges lexikai tételnek tekintenünk és értelmeznünk, avagy kétnyelvű szótár esetén idegen nyelvi ekvivalens frázissal lefordítanunk. A számítógép megkönnyíti a jellemző, gyakori szókapcsolatok felismerését és a kész szótárban való könnyű megtalálhatóságukat is. A szótári adatbázisok moduláris fejlesztésére tettem javaslatot.

A brazil előadó, Philippe Humble a közelmúlt és jelen brazil lexikográfiájáról számolt be, nem tett kísérletet a jövő szótárának vázolására. Az őt követő belga Serge Verlinda azonban az egyik legizgalmasabb prezentációt nyújtotta. Bemutatta azt a szemi-többnyelvű francia nyelvtanulóknak szánt szótár-honlapot, amelyet elsősorban ő maga fejleszt néhány segítővel. A www.kuleuven.ac.be/dafler/acces.php címen elérhető adatbázist 6 nyelvből érhetjük el: azaz kereshetjük a francia szót akár németből, angolból, olaszból stb. kiindulva. A szemi-többnyelvűséget itt úgy kell értenünk, hogy a francián kívüli nyelveket csak keresésre használhatjuk, nem cél ezeknek a nyelveknek a korrekt leírása, csupán a francia nyelvet akarja könnyen tanulhatóvá tenni különféle nyelvekből kiinduló felhasználók számára. Egyelőre néhány ezer szócikket tartalmaz, a leggyakoribb 5–6 ezer francia szót, azokról azonban számtalan hasznos információt megad. A szavak értelmezését rövidebb vagy hosszabb változatban is megjeleníthetjük, kérhetünk szinonimákat és antonimákat is. Minden szó teljes konjugációját lekérdezhethetjük. Külön táblázatokban jeleníthetők meg az adott szó legfontosabb kollokációi. Témakörök szerint is kereshetünk az adatbázisban, ilyenkor felsorolja, melyek a kereshető témakörök, lekérdezhethetjük például az összes *család* témakörbe tartozó szót, amelyek között ilyeneket találhatunk: *adoptálás, felmenők, rokonsági nevek, házasság, válás* stb. Nyelvtanulóknak valóban ideális az eszköz, reméljük, hogy a szerzőknek a tartalmi bővítésre is lesz további lehetőségük. Jó lenne, ha minél több nyelvre elkészülhetne hasonló jellegű rugalmas adatbázis, ez valóban elősegíthetné, hogy több nyelvet is szívesen elsajátítsanak az emberek, ne csupán az angolt. Megfelelő módon elkészítve egy hasonló tulajdonságokkal rendelkező nagyobb méretű adatbázis akár az anyanyelvű beszélők támogatására is szolgálhatna.

A Hollandiából érkezett Gerard Meijssen az *OmegaWiki* filozófiájáról és gyakorlati eredményeiről/problémáiról számolt be. A Wikipédia mintájára indult Wiktionary projektek azt tűzik ki céljukul, hogy közösségi munkával készülő, bárki számára ingyenesen lekérdezhető többnyelvű szótári adatbázisokat hozzanak létre. Az *OmegaWiki* ezen túlmenően egyesíteni szeretné az emberek számára készült szótári adatbázisok és a nyelvtechnológiai felhasználások számára készített adatbázisok előnyeit. Ugyan-

abban az adatbázisban több nyelven elérhető a terminológiai és ontológiai információ is a köznyelvi adatokon kívül. Az adatok megbízhatóságát úgy próbálják biztosítani, hogy a készítők egyúttal társtulajdonosaivá is válnak a közös adatbázisnak, így a közös fejlesztés eredményét saját projektjeikben felhasználhatják. Ezzel a módszerrel feltehetően valóban kiküszöbölhető, hogy akár tréfából, akár felületességből nagy mennyiségben inkorrekt adatok kerüljenek a rendszerbe. Általában arra bátorítják a felhasználókat, hogy ha nem találnak valamilyen adatot, vagy hibát észlelnek, próbálják meg ők kiegészíteni, javítani a közös adatbázist.

Jón Hilmar Jónsson, az izlandi nyelvi intézet előadója részletesebben kifejtette a többemű lexikai tételek szótárba foglalásának előnyeit. Áttekintette, hogy a korábbi hagyományos lexikográfia általában az egyes lemmák jelentéseinek elkülönítését és leírását tekintette elsődleges feladatának. A többemű szókapcsolatok általában csak akkor kerültek be a szótárakba, ha valamilyen speciális, idiomatikus jelentésük volt, amelyet nem lehetett kikövetkeztetni az alkotórészeikből. Míg a hagyományos lexikográfusok számára gondot okozott a többemű szókapcsolatok szótározása, a felhasználóknak nehézséget okozott a nyomtatott szótárakban ezek megtalálása. Mindez jelentős mértékben megváltozott a számítógépes szótárak általánossá válásával. Az elméleti okfejtést követően bemutatta azt a készülő izlandi adatbázist, amely tezaurus-jellegű kapcsolatban ábrázol szókapcsolatokat, az Izlandi Wordnet részeként. Különösen kiemelte a jellegzetes igei és határozói szerkezetek leírásának szükségességét.

Michael Rundell, az angol lexikográfia egyik kiemelkedő személyisége, aki számos kiadónál működött közre új szótárak készítésekor, egyike a „Lexicography Masterclass” alapítóinak, áttekintette a nyelvtanulóknak szánt szótárak készítésének és kiadásának aktuális tendenciáit. Előadásában röviden bemutatta a WordSketches programot (www.sketchengine.co.uk), amelynek segítségével nem pusztá konkordanciákat kérhetünk a korpuszból, hanem a szintaktikailag elemzett korpusz felhasználásával mintegy vázlatot kérhetünk egy szócikk készítéséhez. Áttekinthetjük, melyek az adott szó leggyakoribb kollokátumai különböző szintaktikai funkciókban (például melyek a leggyakoribb alanyai, tárgyai, határozói egy igének), összehasonlíthatunk rokon értelmű szavakat abból a szempontból, mik a közös szerkezetek, amelyekben a két szó előfordul, és mik a különbségek. Ennek a programnak a használatával összehasonlíthatatlanul hatékonyabbá tehető a szótárírás, mint a hagyományos konkordancia-programok segítségével. Megemlített egy másik szoftvert is, amely azt vizsgálja, melyek azok a szavak, amelyek legjobban szeretnek bizonyos más szavakkal együttesen előfordulni, azaz melyek „a leginkább kollokáló” szavak. Olyan szoftvert is fejlesztettek, amely nagy korpuszokból példamondatokat ajánl, például azon az alapon, hogy a mondat lehetőleg ne legyen túl hosszú, ne legyenek benne túlságosan bonyolult szintaktikai struktúrák stb. Összegezve az angol nyelvtanulóknak szánt szótárak jelenét és jövőjét, úgy látja, hogy valóban válaszúthoz érkezett a lexikográfia: igaz, hogy egyre jobb, felhasználóbarát szótárak készülnek és az elektronikus változatuk mind több és több kiegészítő információt tartalmaz, a felhasználók elsősorban az interneten ingyenesen elérhető eszközöket használják, ezért a kiadók mindinkább hajlandók szótáraikat – ha nem is teljes változatukban – ingyenesen hozzáférhetővé tenni az interneten. Aki hajlandó előfizetni is az on-line változatra, lényegesen több szolgál-

tatást használhat. Jelenleg még mindig a nyomtatott szótárak bevételéből tudják továbbfejleszteni szótáraikat, de számukra is kérdéses, mit hoz a jövő.

Zhang Yihua, aki Kínából érkezett, egy olyan szótári adatbázis-készítő és adatbázis-kezelő szoftvert mutatott be, amelynek segítségével egységes formátumban és egy adatbázisban tárolhatók különféle egynyelvű és többnyelvű szótárak, az adatbázisból az éppen szükséges mezők kiválogatásával készíthető szükség esetén bármilyen nyomtatott szótár. Ebben az adatbázisban helyezik el egyrészt a kínai nyelv számos változatát, másrészt kétnyelvű szótárak alapanyagát is. Mivel a mai nemzetközi felfogás szerint helytelenítendő lenne az egyik kínai nyelvváltozatot tekinteni normának, a közös nyelv, amelyre valamennyi nyelvváltozatot lefordítják – egy egyszerű angol. Az adatbázis a szöveges információn kívül szükség esetén képeket is tartalmaz. Ez a lexikális adatbázis-felfogás számomra meggyőzőnek, előremutatónak tűnt.

A dél-afrikai Rufus H. Gouws bizonyos értelemben hasonló problémákról számolt be, mint a kínai előadó. Dél-Afrikában is az az egyik problémája a lexikográfusoknak, hogy számos nyelvvariánst kell egyenlő mértékben tükrözni, nem tehetik meg, hogy az egyik változatot nevezzék ki normának. Mivel a *preszkripció* nem korszerű, ő az ún. *proszkripció*-t javasolja a mai lexikográfusoknak. Ezen azt érti, hogy a szótár tükrözze a lehető legkorrektebben a nyelvváltozatokat, de tegyen óvatos, tapintatos javaslatot, egy szónak melyik variánsát vagy szinonimáját célszerű bizonyos helyzetekben használni. Előadásában kitért a Wiktionary problémájára is: ezeket a szótári adatbázisokat szellemesen és találóan a McDonalds „junk food”-jához hasonlította, és McDictionarynek nevezte. A hasonlat azért különösen találó véleményem szerint, mert ugyanakkor utal ezeknek az előnyére is: gyorsan kap valamilyen ehető étel/információt az ember, aki viszont igényesebb, és ideje, pénze is van, nyilván ritkán használ ilyen megoldást.

Robert Lew, aki Poznańból érkezett, a szócikkekben a jelentések elrendezésének kérdését tárgyalta részletesen. Bemutatta, hogy a hagyományos szótárakban vagy az ún. logikai elrendezés (a konkrétól az absztrakt és/vagy metaforikus jelentés felé haladó), vagy a történeti elrendezés volt a jellemző, esetleg ezek valamilyen kombinációja. A közelmúltban készült szótárak rendszerint a gyakoriságot tekintik a legfontosabb rendezési szempontnak, a leggyakoribb jelentést teszik első helyre, a többit a gyakoriság csökkenő sorrendjében helyezik el. A cél természetesen az, hogy a szótárhasználó minél gyorsabban találja meg a számára szükséges jelentést. A csökkenő gyakoriságú elhelyezés ellen szól azonban az a tény, hogy az egyes szavak leggyakoribb jelentését már valószínűleg a kezdő felhasználók is ismerik. Így legalább olyan indokolt lenne éppen növekvő gyakoriság szerint rendezni a jelentéseket. Összegezve arra tett javaslatot, hogy az elektronikus változatokban tegyük lehetővé, hogy a felhasználó maga dönthesse el, milyen elrendezésben szeretné látni a szócikkeket. Mivel azonban a jelentések különféle elrendezésének elsődleges célja az, hogy a felhasználó a lehető leghamarabb találja meg az őt érdeklő jelentést, ő is egyetértett azzal a véleményemmel, hogy a valódi megoldást az olyan szoftverek jelentik, mint a MobiMouse, amely környezet-érzékenyen elsőként azt a jelentést kínálja fel, amely a leghosszabb frázisra illeszkedik az adott szövegben.

A házigazdák közül Patrick Leroyer is előadást tartott, olyan speciális eszközökről, amelyek turistáknak készülnek, és egyszerre útikönyvek és minimál-szótárak, ame-

lyekből néhány riasztó példát emelt ki. A turisták számára készülő céleszközökből is az on-line változatok azok, amelyek mindinkább használhatók, hiszen folyamatosan aktualizálhatók, hozzájuk linkelhető bármilyen további információ: például aktuális helyi kulturális események, szabad szállodai szobák érvényes árral, komolyabb két-nyelvű szótárak stb. Az ilyen eszközöknek leginkább ígéretes változatai azok, amelyek WAP funkcióval rendelkező mobilokról könnyen kezelhetők, hiszen egy átlagos turista számára ez lehet a legkényelmesebb megoldás. Ez az előadás leginkább a Sven Trap által a bevezetőben említett lexikográfiai funkciók tekintetében kapcsolódott a szimpóziumhoz, hiszen egy lehetséges szótárhasználói situációt elemzett.

A spanyol Pedro A. Fuertes-Olivera a Wiktionaryk előnyeit és hátrányait elemezte, megfogalmazta azokat a követelményeket, amelyek ezeknek a közösségi fejlesztésű adatbázisoknak a minőségét garantálhatnák. Az előadásában bemutatott példákban rendszerint a különböző nyelveken megadott ekvivalensek nem voltak megfelelőek. (Időközben javíthatták például a magyar anyagot, mert ugyanazt a hibát már nem találtam meg benne.) Az általa megfogalmazott legfontosabb követelmények: i) a definíciónak mindig pontosnak kell lennie, és ahol lehetséges, különféle részletességű értelmezéseket kell megadni, vagy utalni olyan szövegrészekre, ahol részletesebb információt találhatunk; ii) minden szócikket ellenőrizni kell, mielőtt felteszik a rendszerre; iii) nem lehet, hogy az angol legyen a domináns nyelv, a Wiktionary közösségi alkotás, nem pusztán egy angol adatbázis fordítása különféle nyelvekre. A Wiktionarynak olyan demokratikus referencia-alkotássá kell válnia, amely ugyanolyan módon, egységes formátumban kezel minden nyelvet.

Eveline Wandl-Vogt Ausztriából érkezett, és a többi előadótól eltérően azt mutatta be, hogyan próbál számítógépes módszerekkel továbbfejleszteni és szélesebb körben hozzáférhetővé tenni egy 100 éve készülő osztrák tájnyelvi szótár-sorozatot. A magyar Nagyszótárhoz hasonlóan nekik is használniuk kell 100 évvel ezelőtt gyűjtött cédulákat. A már elkészült kötetek számítógépre vitele során igyekeznek kiküszöbölni a korábbi következtelenségeket, az újonnan készülő kötetek már jóval koherensebbek, mint elődeik. Ha sikerül a munkálatot befejezniük, a teljes anyag az interneten keresztül hozzáférhetővé válik.

S. Raja Indiából egy olyan készülő projektet ismertetett, amely a tamil nyelvváltozatok bemutatására készül, első lépésként a foglalkozásnevek szótárának anyagát gyűjtik össze. Annak érdekében, hogy a nyelvváltozatok beszélői is használni tudják a készülő szótárt, az értelmezéseket olyan változatban is közlik, ahogy maguk a beszélők magyarázták el, mit is jelent az adott szó. Ezen az értelmezésen kívül természetesen lesz egy lexikográfusok által készített változat is az adatbázisban. Ebben az előadásban is fontos szerepet kapott a standardizálás kérdése: vajon elkerülhető-e/elkerülendő-e, hogy az egyik változatot ábrázolják elsődleges, követendő mintának?

A záró előadást a főszerző Herning Bergenholtz tartotta. Arra irányította rá a figyelmet, hogy míg korábban természetesnek tartottuk, hogy egy bonyolultabb kérdés korrekt megválaszolásához számos referenciamunkát kell alaposan átnéznünk, ma azonnal szeretnénk minden információt megkapni egy adott kérdésről, de lehetőleg pontosan azt, ami számunkra releváns, ráadásul biztosak szeretnénk lenni abban, hogy a megbízható forrásból nyertük az információt. Míg régen akár napokat is eltöltöttünk esetleg azzal, hogy különböző könyvtárakban utánanézzünk valamilyen kérdésnek,

ma egy google-kereséssel információtömeget kapunk, számítógépünk előtt ülve. Esetenként azonban az információ mennyisége már kezelhetetlen, nem könnyű eldönteni, hogy a kapott válaszok közül melyik igazán releváns, megbízható. Valójában a mai felhasználó azt várná el a lexikográfusoktól, hogy olyan speciális céleszközt állítsanak elő, amely a lehető legrövidebb idő alatt pontosan azt az információt adja meg, olyan formában (nyelven), amelyre az adott felhasználónak szüksége van, hasonlóan Donald kacsa és barátai Ifjú mormoták kézikönyvéhez. Az elhangzott előadások alapján megkísérelte összefoglalni, mennyire van távol a mai lexikográfia ettől a vágyálomtól.

Összefoglalójában kiemelte, hogy minden résztvevő központi kérdésnek tartja a változatos felhasználó igények kielégítését. A technikai lehetőségek valóban forradalmasították a szótárak és enciklopédiák készítését, az előállításuk jól kezelhető korpuszokra támaszkodhatunk, a végeredmény sokkal több információt tartalmazhat rugalmasan elérhető formában, mint valaha a legnagyobb, legigényesebb művek. Mivel a szótárak és enciklopédiák szétválása történetileg szintén a nyomtatott kötetek korlátainak (is) volt köszönhető, érthető, ha a mai technika lehetőségeit kiaknázva az enciklopédiák és szótárak között a határvonal mindinkább elmosódik. A számítógépes szótárak készítői sem kerülhetik meg a szótárak a nyelv standardizálásában betöltött szerepe problematikáját, de a nyomtatott szótárak terjedelmi kötöttségeitől megszabadulva sokkal több lehetőségük van arra, hogy a hagyományos preszkriptív vagy a neutrális deszkriptív módszer helyett egy proszkriptív magatartást válasszanak. Az összefoglalásban felmerült még egy szellemes kérdés is, ki a lexikográfus: az, aki szótárakat készít, vagy az is, aki csak rendszeresen ír/előad róluk. A jelenlévők úgy látták, az utóbbi csoportba tartozók a meta-lexikográfia művelői, ugyanolyan fontos részei a lexikográfia tudományának, mint maguk a szótárak készítői. Javaslatukban az is szerepelt, hogy célszerű lenne a lexikográfiát önálló tudományágnak tekinteni, nem pusztán az alkalmazott nyelvészet egy rész tudományának. Ezt az álláspontot azzal indokolják, hogy a lexikográfiának csak egy része foglalkozik nyelvi tényekkel, másik ága enciklopédikus ismeretek megfelelő stílusban való közlésére szakosodott. Mindenképp kiemelendő, hogy a jó lexikográfusnak széles látókörű interdiszciplináris ismeretekkel kell rendelkeznie.

IRODALOM

- Bergenholtz, Henning – Sven Tarp (2003): Two opposing Theories: On H. E. Wiegand's recent discovery of lexicographic functions. *Hermes* 31. Aarhus: Department of Language and Business Communication, Aarhus School of Business, University of Aarhus, pp. 171–96.
- Sinclair, John M. (1998): 'The lexical item.' In: Weigand, Edda (szerk.): *Contrastive Lexical Semantics*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, pp. 1–24.
- Tarp, Sven (2008): The Third Leg of Two-legged Lexicography. *Journal of Linguistics and Communication Studies* no 40. Aarhus: Department of Language and Business Communication, Aarhus School of Business, University of Aarhus, pp. 117–31.

EGYÜD GYÖRGYI – FAZEKAS MÁRTA – HUSZTI JUDIT
– KISZELY ZOLTÁN – TÓTH ILDIKÓ

A Nyelvvizsgáztatási Akkreditációs Központ vizsgahely-ellenőrzési projektje I.

Szakértői jelentés

I. Bevezetés

Az államilag elismert nyelvvizsgáztatást szabályozó 71/1998 (IV. 8.) kormányrendelet lehetőséget nyújt az Oktatási Hivatal részeként működő Nyelvvizsgáztatási Akkreditációs Központ (NYAK) számára arra, hogy az előző naptári évben a nyelvvizsgáztatással kapcsolatosan befolyt saját bevételeinek fel nem használt részét a nyelvoktatás, illetve a nyelvvizsgáztatás fejlesztésére fordítsa.

2007 őszén az a döntés született, hogy a maradványból a NYAK – többek között – a Magyarországon működő immár 24 akkreditált vizsgaközpont közel 400 vizsgahelyének egy részét hatósági ellenőrzés alá vonja.

Ennek a döntésnek a hátterében alapvetően két ok húzódik meg. A vizsgaközpontok rendszerileg kötelező kétéves felülvizsgálata során elsősorban magának a központnak a működése, a vizsgatesztek összeállítása, értékelése áll a középpontban, de a vizsgaközpontok kötelékében egyre nagyobb számban működő vizsgahelyek jogszabályi és szakmai (akkreditációs) előírások szerinti működése általában kívül esik a vizsgálaton.

A másik ok, amely a döntéshez vezetett, egy időközben elkészült informatikai rendszer segítségével összeállított statisztikai kimutatás volt, amely az egyes vizsgahelyeken letett vizsgákat a sikeresség, illetve sikertelenség szempontjából elemezte, legyen szó akár csak szóbeli vagy írásbeli, akár komplex vizsgákról.

Ezek a statisztikák igen figyelemreméltó adatokat mutattak. A vizsgák esetében az elfogadható sikerességi arány hozzávetőlegesen 50–75% között van. A listában azonban körülbelül 15 százaléknyi olyan vizsgahely szerepel, ahol a vizsgasikeresség aránya 80–85% fölé emelkedett. Egy példával élve: amennyiben egy naptári évben egy vizsgahelyen például 2000 vizsgázóból több mint 1600 szóbelije sikeres volt, tehát bizonyítvánnyal végződött, ott indokoltnak találtuk, hogy hatósági vizsgálat keretében a számok mögé nézzünk.

A vizsgálat céljaként tűztük ki annak a felderítését is, hogy egyes vizsgaközpontok vizsgahelyei mennyire korrekten, mennyire felhasználó-barát módon tájékoztatnak a vizsgákról, legyen szó akár nyomtatott anyagokról, akár saját honlapjaikról.

Vizsgálatunkba eredetileg 45–50 vizsgahelyet kívántunk bevonni, tehát a működő vizsgahelyek körülbelül 15 százalékát, olyanokat, ahol angol vagy német nyelvből középfokú államilag elismert nyelvvizsgákat szerveznek. A minta összeállítása során kettős célt akartunk megvalósítani: egyrészt minden vizsgaközpontnak legalább egy vizsgahelyét meg akartuk nézni egy „éles” vizsgán legalább egy vizsgarész bonyolításakor (írásbeli, szóbeli, hallásértés). Másrészt pedig az így adódó 24 vizsgahelyet

olyanokkal kívántuk kiegészíteni, ahol a vizsga sikeressége a statisztika fényében indokolatlanul magasnak tűnt.

A végleges minta 49 vizsgahelyet tartalmazott, amelyek közül 38-at (22 akkreditált és 16 bejelentett) tudunk erre a feladatra külön kiképzett szakértők bevonásával valóban meglátogatni. 11 vizsgahelyen a projekt időtartama alatt (2007. szeptember – 2008. március) nem szerveztek vizsgát.

Jelen tanulmányunk országosan átfogó képet ad az államilag elismert nyelvvizsgáztatás hétköznapi valóságáról, tanulságokat nyújt az anyaintézményeknek, azaz a vizsgaközpontoknak arról, hogy mely pontokon kellene a házon kívül szervezett vizsgáztatást erősíteni. Ugyanakkor a vizsgaközpontoknak nem kell tartaniuk semmilyen hatósági intézkedéstől még esetleges negatív visszajelzés esetén sem, hiszen a vizsgálat célja szakmai szempontok alapján végzett tényfeltárás és a figyelemfelhívás, nem pedig valamilyen adminisztratív intézkedés megtétele. A tanulmány továbbá konzekvenciákat hordoz a jogszabályalkotók számára is arra vonatkozóan, hogy a szabályozásban mely pontoknak kellene a jelenleginél nagyobb hangsúlyt kapniuk.

A tanulmány először ismerteti a hatósági ellenőrzés, azaz a kutatás módszereit, ebben a részben külön kitér a kutatás eszközeire, a meglátogatott vizsgahelyekre, a vizsgalátogatók képzésére és a kutatás menetére. Ezt követően az egyes kérdőívekre adott válaszok összegzése és elemzése következik, majd megfogalmazunk néhány javaslatot a vizsgaközpontok részére a saját vizsgahelyeikkel, illetve az általános tapasztalatokkal összefüggésben. Végül kitérünk a kutatás korlátaira és jövőbeni kiterjesztési lehetőségeire.

Tudomásunk szerint ilyen témáról tanulmány jellegű szakvélemény még nem jelent meg.

II. Módszer

II.1. A kutatás eszközei

A NYAK által megbízott hatósági vizsgalátogatók négy különböző strukturált kérdőív segítségével ellenőrizték a vizsgahelyek általános működését, az írásbeli, a szóbeli és a hallás utáni értés vizsgarészeket. A kérdőívek részben az irányított interjú alapjául szolgáltak, részben pedig standardizált szempontokat adtak a látogatás tapasztalatainak rögzítéséhez. A kérdőívek végleges formája a vizsgahely-ellenőrzési projekt tagjainak előmunkálatai és a vizsgalátogatók módosításai, valamint pontosításai után alakult ki.

A kérdőívekben megjelenő információkat a vizsgalátogatók a meglátogatott vizsgálgaeseményeken jelen lévő vizsgahely-vezetőtől, a megbízott felelős helyettesétől, a vizsgaszervezőtől, a vizsgáztatóktól vagy esetleg a teremfelügyelőktől kapták, illetve saját megfigyeléseik alapján gyűjtötték.

Mivel a meglátogatott vizsgák száma alacsony volt, az egyszerű összesítésen kívül százalékszámítást, illetve egyéb statisztikai adatfeldolgozást nem végeztünk. Helyszíni hatósági dokumentumelemzés ennek a projektnek nem volt feladata.

II.1.1. A vizsgahelyek általános működéséről szóló kérdőív

Az általános működésről szóló kérdőív 33 kérdést tartalmazott, amelyek a következő területeket érintették:

- a nagyközönség és a vizsgázók tájékoztatásának módja;
- a vizsgahelyek vizsgadokumentációi, személyügyi és pénzügyi dokumentációi és nyilvántartásai;

- a titkos ügyiratkezelés feltételei és gyakorlati megvalósulása a vizsgahelyeken;
- a vizsgadolgozatok értékelésének logisztikája, körülményei;
- a vizsgafelügyelői állomány megbízásának körülményei, a velük kapcsolatos titoktartási és esetleges összeférhetlenségi kérdések kezelése;
- a vizsgafelügyelők nyelvvizsgáztatáson kívüli egyéb tevékenységei a vizsgahelyen;
- a vizsgáztatói állomány megbízásának körülményei, a vizsgáztatói jogosultság igazolása;
- a vizsgáztatók alapképzése;
- a vizsgáztatókkal kapcsolatos titoktartási és esetleges összeférhetlenségi kérdések kezelése;
- a vizsgáztatók nyelvvizsgáztatáson kívüli, egyéb tevékenységei a vizsgahelyen.

II.1.2. Az írásbeli vizsgáztatással kapcsolatos kérdőív

Az írásbeli vizsgákat ellenőrző kérdőív 19 kérdést tartalmazott, amelyek a következő területeket érintették:

- a vizsgaanyag titkos és biztonságos kezelése és tárolása;
- a vizsgázók személyazonosságának ellenőrzése;
- személycsere megakadályozása;
- másolás, puskázás, sűgás vagy egyéb meg nem engedett kommunikáció megakadályozása;
- a vizsgázók tájékoztatása a vizsgáról.

II.1.3. A szóbeli vizsgáztatással kapcsolatos kérdőív

A szóbeli vizsgákat ellenőrző kérdőív 21 kérdést tartalmazott, amelyek a következő területeket érintették:

- a vizsgabattériák¹ tárolása és átadása;
- a vizsgázó tájékoztatása a vizsgáról;
- a vizsgázók személyazonosságának ellenőrzése;
- a vizsgáztatás folyamatának standardizáltsága;
- a NYAK vizsgázói/vizsgáztatói adatbázisa (REX)² adatlapjainak és a helyi adatlapoknak az összehasonlítása;
- a vizsgáztatók összeférhetlenségének korlátozási módozatai.

II.1.4. A hallás utáni értés vizsgarésszel kapcsolatos kérdőív

A hallás utáni értés vizsgarésszel foglalkozó kérdőív 15 kérdést tartalmazott, amelyek a következő területeket érintették:

- vizsgabiztonság:
 - ültetés;
 - teremfelügyelet;
 - a vizsgaanyag tárolása;
 - a személyazonosság ellenőrzése;
 - a vizsgaanyag felhasználása;

¹ A vizsgabattéria a szóbeli kommunikációs vizsgarész feladatait tartalmazó egység.

² A REX az Oktatási Hivatal számítógépes nyilvántartási rendszere, mely teljes körűen dokumentálja az összes akkreditált nyelvvizsga eseményt a vizsgázó bejelentkezésétől a bizonyítvány nyomtatásáig.

- vizsgakörülmények:
 - zavaró külső tényezők;
 - technikai eszközök;
 - a hangosítás minősége.

II.2. A meglátogatott vizsgahelyek és vizsgarészek számadatai

A projekt során 38 akkreditált, illetve bejelentett vizsgahelyen jártak vizsgalátogatók: megtekintettek összesen 26 középfokú írásbeli vizsgát, 16 szóbeli vizsgát, 22 hallásértés vizsgát. Minden vizsgalátogatás alkalmával kitöltötték a vizsgahely működésével kapcsolatos általános kérdőívet. (Szóbeli vizsgák látogatására 15 vizsgahelyen került sor, a kitöltött kérdőívek száma azonban 16, ugyanis az egyik vizsgaközpontnál az egyik látogató szakértő németes vizsgát, a másik pedig angolos vizsgát tekintett meg két különböző időpontban, és ezért két kérdőívet töltöttek ki.)

II.3. A vizsgalátogatásra kiképzett szakértők

A vizsgalátogatásokat hét kiképzett, nyelvvizsgáztatásban jártas szakember végezte. Képzésüket a látogatások megkezdése előtt a projekt tervezői végezték, akik ennek során hangsúlyozták, hogy a vizsgalátogatóknak a vizsga teljes időtartama alatt jelen kell lenniük megfigyelőként, ugyanis csak így kapható pontos kép a működés részleteiről. A képzés során a projekt tervezői és a vizsgalátogatók a négy kérdőív összes kérdését megvitatták, és megtették a szükséges pontosításokat.

II.4. A kutatás menete

A vizsgalátogatásokra 2007 szeptembere és 2008 márciusa között került sor. A látogatások megkezdése előtt a vizsgaközpontok értesítést kaptak a projektről, annak céljáról, az azzal kapcsolatos várható látogatásokról, a látogatók felhatalmazásáról, és arról, hogy a tapasztalatokról az érintett vizsgaközpontok tájékoztatást fognak kapni.

A kiválasztott vizsgahelyeket természetesen mind a projekt tervezői, mind pedig a vizsgalátogatók titkosan kezelték, tehát sem a vizsgaközpontok, sem a vizsgahelyek nem tudták, hogy pontosan mely helyszíneken várható látogatás.

A látogatók igyekeztek a vizsgaeseményt diszkréten megfigyelve, azt nem megzavarva gyűjteni az információkat. Az általános működésről szóló kérdőívet minden vizsgahelyen kitöltötték, míg a többi kérdőív kitöltése annak függvényében történt, hogy milyen vizsgarészt látogattak meg.

A projekt lezárásaként a vizsgalátogató szakértők és projekttagok egy projektzáró értekezlet során megbeszélték tapasztalataikat, és pontosították a kitöltött kérdőívekben foglaltakat.

III. Eredmények

III.1. A vizsgahelyek működése

Kérdésenként összegezve a 38 jegyzőkönyv adatain alapuló válaszokat, a következő eredmények születtek.³

³ A szerzők utólagos megjegyzése: az elkészült jegyzőkönyvek száma és a kérdésekre adott válaszok száma egyes helyeken eltér egymástól. Ennek hátterében az áll, hogy a vizsgalátogatók üresen hagytak válaszhelyeket ott, ahol nem sikerült releváns információt kapniuk a vizsgaszervezőktől.

1. A nagyközönség és a vizsgázók tájékoztatására milyen elektronikus eszközöket használnak a vizsgahelyen?

Szöveges tájékoztatás saját honlapon: 28
 Nincs elektronikus tájékoztatás: 6
 Link a vizsgaközpont honlapjára saját honlapról: 24
 Egyéb: újsághirdetés, vizsgaközpont honlapján

A kormányrendelet és az Akkreditációs Kézikönyv (AK) egyértelműen előírja az elektronikus tájékoztatás szükségességét. Azoknak a vizsgaközpontoknak, ahol ez hiányzik, a jövőben erre kiemelt gondot kell fordítaniuk.

2. Az elektronikus tájékoztatásban megadott publikus információk valósak-e?

Igen: 35
 Nem: 0

3. Az elektronikus tájékoztatásban megadott információk tartalmazzák-e a következőket?

a) részletes vizsgaleírás	igen: 29	nem: 6
d) az eredményközlés módja	igen: 27	nem: 7
b) a vizsgára jelentkezés módja	igen: 33	nem: 2
e) az értékelt vizsgadolgozatok megtekintésének eljárásrendje	igen: 27	nem: 8
c) a vizsga díja	igen: 32	nem: 3
f) a felülvizsgálat módja, esetleg díja	igen: 27	nem: 8

Igen változó az, hogy a vizsgahelyek milyen jellegű és milyen terjedelmű információkat tesznek közzé. Fontosnak tartjuk, hogy az érdeklődő minden esetben információt kapjon a vizsgaleírásról, a jelentkezés módjáról, a vizsga díjáról, az eredményközlés, a megtekintés és az esetleges felülvizsgálat módjáról.

4. A nagyközönség és a vizsgázók tájékoztatására milyen nyomtatott tájékoztató anyagokat használnak a vizsgahelyen?

Szöveges tájékoztatófüzet: 31
 Nincs nyomtatott tájékoztató anyag, illetve nem tudtak ilyet mutatni: 3
 Egyéb: vizsgaközpont által rendelkezésre bocsátott anyag vagy ennek rövid kivonata (például a jelentkezési lap mellé csatolva), plakátok, faliújságok, hirdetőtáblák, szórólapok, prospektusok, felkészítő anyagok, minta feladatsorok, témakörök kifüggesztve

5. Milyen nyilvántartásai vannak a vizsgahelynek?

Személyügyi nyilvántartás és dokumentáció:	van: 31	nincs: 8
Vizsgadokumentáció:	van: 36	nincs: 3
Pénzügyi nyilvántartás és dokumentáció:	van: 29	nincs: 10

Egyéb: a vizsgázók adatainak nyilvántartása (akár visszamenőleg is), a vizsgaközpontok elektronikus szoftverei a jelentkeztetéshez és a vizgák bonyolításához

A nyilvántartások megfelelő vezetése fontos vizsgaszervezési kérdés, hiszen dokumentáció-ügyben az országos kép aggasztóan vegyes. Alapvető aktuális vizsgadokumentáció nélkül (ide tartozik például az adott vizsgára jelentkezők névsora, a terembeosztások, a vizsgafelügyelők névsora, megbízóleveleik és beosztásuk, a vizsgáztatók beosztása, a vizsgáztatók megbízólevele, a személyzet titoktartási és összeférhetetlenséget kizáró írásos nyilatkozatai, az eligazító feliratok) nem lehetséges a vizsgák szakszerű szervezése és megrendezése.

6. Ki férhet hozzá korlátlanul a fenti dokumentumokhoz?

A vizsgahely vezetője: 38

A vizsgahely gazdasági vezetője: 8

A vizsgahely szakmai vezetője: 8

Az adminisztratív személyzet: 15

Egyéb: az AK-ban jelenleg nem (vagy nem ilyen elnevezéssel) szereplő beosztású személyzet: vizsgaszervező, koordinátor, vizsgaadminisztrátor, vezető adminisztrátor, vizsgatitkár

Csak egy vizsgahelyen jelezték, hogy a hozzáférést valamilyen módon a feladat jellegének megfelelően korlátozzák, itt a gazdasági vezető csak a személyügyi és a pénzügyi adatokhoz fér hozzá. Titkosítási szempontból némileg aggályos, hogy egyes vizsgahelyek teljes adminisztrációs személyzete korlátlanul hozzáfér nemcsak a személyi és pénzügyi nyilvántartásokhoz, hanem az éles vizsgaanyagokhoz is.

7. Van-e a vizsgahelynek biztonságosan zárható páncél- vagy lemezszekrénye a személyi anyagok, a vizsgadokumentáció és a működéssel kapcsolatos minden egyéb dokumentáció tárolására?

Igen: 37

Nem: 2

8. Ha nincs, hol tárolják a fenti dokumentumokat?

Lezárt szekrényben a vizsgaszervezőnél.

9. Ha van, van-e a kijelölt tároló szekrényben más, a vizsgahely tevékenységével nem összefüggő irat?

Igen: 10

Nem: 29

(Olyan előfordul azonban, hogy más vizsgaközpont battériáit is ugyanott tartják, ha a vizsgahely több vizsgaközpontoz is tartozik.)

10. Ha igen, ezekhez ki férhet hozzá, és hogyan biztosítják a vizsgahely nyilvántartásainak érintetlenségét?

- csak a vizsgahely vezetője
- csak a vezető adminisztrátor
- a vizsgahely vezetője és a vizsgatitkár (koordinátor)
- a vizsgahely vezetője, gazdasági vezetője és az egész adminisztratív személyzet

- a vizsgahely vezetője, szakmai vezetője és az egész adminisztratív személyzet
- az intézmény (= iskola) vezetősége, ezért az igazgatóhelyettes a vizsga előtt bejön, hogy kiadja az anyagot a páncélszekrényből
- ugyanazok, akik a nyilvántartásokhoz és a vizsgahely összes dokumentációjához

Aggodalomra ad okot az a gyakorlat, ahol az éles vizsgaanyagokhoz is gyakorlatilag bárki korlátlanul hozzáférhet a vizsgahely személyzetéből, sőt esetleg még a vizsgabonyolításhoz hivatalosan nem kötődő intézményvezetés vagy a teljes adminisztratív személyzet is. Minél korlátlanabb a hozzáférés, annál nagyobb a titoksértési rizikó.

11. Van-e a vizsgahelynek állandó vizsgafelügyelői személyzete?

Igen: 30

Nem: 9

Két érdekes megjegyzés:

„Nem, kivéve a vizsgahely vezetőjét.”

„Mindig a vizsgaközpont jelöli ki, kivéve a folyosóügyeleteket.”

Nem szerencsés, ha a vizsgahely vezetője – akár takarékosági okokból is – felügyelői vagy vizsgáztatói feladatokat is vállal. Mindkét utóbbi feladat nagy felelősséget igényel önmagában is, konkrét helyhez kötött, nem félbeszakítható, ezért egy esetlegesen adódó probléma esetén a vezető nem tud azonnal és hatékonyan intézkedni anélkül, hogy fennakadást okozna a vizsga menetében. A kettős szerepnek a vizsgabonyolítás láthatja kárát.

12. Ki bízta meg a vizsgafelügyelőket?

A vizsgahely: 36

A vizsgaközpont: 3

13. A vizsgafelügyelők hivatalos megbízása tartalmazza-e részletesen feladataikat?

Igen: 28

Néhol csak az első alkalommal, mert állandó felügyelőkkel dolgoznak, másutt minden egyes vizsga előtt.

Nem: 11

Érdekes megjegyzések:

„Nincs hivatalos megbízásuk, szóbeli tájékoztatást kapnak. A teremfelügyelők az *egyetem diákjai*, akik több éve végzik ezt a munkát.”

(Ez a megjegyzés több jegyzőkönyvben is előfordul).

„Nem emlékszik, hogy csináltak-e valaha ilyen típusú feladatokat, de létezik egy együttműködési megállapodás a vizsgaközponttal, melyben rögzítve vannak a feladatok.”

„A vizsgaközpont alkalmazottai felügyelnek, nem emlékszik, hogy csináltak-e valaha ilyen típusú megbízást.”

14. Kérnek-e a vizsgafelügyelőktől titoktartási nyilatkozatot írásban?

Igen: 30

Többször visszatérő megjegyzések:

„Az akkreditációs beadványban szerepel.”

„Az első megbízás alkalmával.”

„A szerződésükben szerepel.”

Nem: 9

Érdekes (de nem elfogadható) indoklás:

„Mert az iskola tanárainak – akik a felügyeletet ellátják – minden iskolai tevékenysége általános titoktartási kötelezettséggel jár.”

15. Hogyan biztosítják a vizsgafelügyelők összeférhetetlenségének kizárását?

A legjellemzőbb gyakorlatok a látogatók által leírt, hihetetlenül sokszínű skálából:

- Nyilatkozatot írnak alá.
- A vizsgára beosztottak listáját megnézik, és szóban nyilatkoznak.
- A vizsgafelügyelők nem a vizsgahely állandó alkalmazottjai közül kerülnek ki.
- A felkészítő kurzusokat tartó tanárok nem vesznek részt a vizsgán.
- Mivel az angol szakosok többségben vannak, nem tudják azt megoldani, hogy angolos vizsgán ne felügyeljenek, de arra ügyelnek, hogy tanítvány, ismerős ne legyen a felügyelt teremben.
- Szakos nyelvtanár nem felügyelhet a vizsgán, írásban kell nyilatkoznia arról, hogy az összeférhetetlenség ki van zárva.
- Szakos tanár nem felügyelhet adott nyelvvizsgán, sőt a nyelv dokumentáció nélküli ismerete is kizáró ok.
- Saját tanítványait nem felügyelhetik a vizsgafelügyelők. Ezt ellenőrzik a vizsgázók listája alapján.
- Előfordulhat, hogy tanár tanítványára felügyel, de a vizsgahely vezetője nem tanít senkit és ő minden vizsgán jelen van, ellenőriz, és igyekszik úgy beosztani a felügyeletet, hogy tanár saját tanítványára ne felügyeljen.
- A felügyelők nem tanítanak.
- Vizsgafelügyeletnél megoldhatatlan. 100–200 embert vizsgáztat 3–4 ember, ezért itt nem elképzelhető bármilyen segítségnyújtás.
- Az egyik rendszerben szakos nyelvtanárok felügyelik az írásbelit, de az összeférhetetlenségről nyilatkoznak.
- A meglátogatott vizsgán a vizsgahely vezetője és a vizsgatitkár felügyelt. Nem jelezték, hogy kivételes alkalomról lenne szó. Mindketten nyelvtanárok, és felügyeltek az általuk tanított nyelv vizsgáján.
- Bizalmi alapon.

Úgy tűnik, ahány ház (illetve vizsgahely), annyi szokás: van nagyon jó gyakorlat és van nehezen elfogadható is. Szerencsés lenne, ha a vizsgaközpontoknak minden vizsgahelyre vonatkozó egységesített, standard gyakorlata lenne a biztonságos vizsgabonyolítással és az összeférhetetlenség biztonságos kizárásával kapcsolatosan. Az államilag akkreditált nyelvvizsgáztatás egyes fázisaiban részt vevők titoktartási és büntetőjogi felelőssége miatt a bizalmi alapon, szóban tett nyilatkozatok nem elegendőek.

16. *Vannak-e vizsgáztatói a vizsgahelynek?*

Igen: 31
Nem: 8

17. *Dokumentálva van-e vizsgáztatói jogosultságuk?*

Igen: 30
Nem: 1
Nem tudja: 1

18. *Ismert-e a vizsgahely számára a REX rendszerben feltüntetett vizsgáztatói azonosító kódjuk?*

Igen: 23
Nem: 12
Nem tudja: 1

Úgy tűnik, a vizsgaközpontok nem kellően tájékoztatják vizsgahelyeik vezetőit a REX adatkezeléséről, céljáról, valamint a benne fellelhető adatok jelentőségéről, pedig ez felelősebb vizsgaszervezésre ösztönözheti őket.

19. *Ki biztosította vizsgáztatói alapképzésüket?*

A vizsgahely: 1
A vizsgaközpont: 34
Egyéb: 1
Nem tudja: 1

Az AK előírásai szerint vizsgáztatói alapképzést csakis a vizsgaközpont végezhet, vizsgahely nem. A vizsgahelyek viszont aktívan részt vehetnek a vizsgáztatók továbbképzésében.

20. *Van-e a vizsgáztatóknak hivatalos megbízása?*

Igen: 32
Nem: 2
Nem tudja: 1
Érdekes megjegyzések:
„Igen, de »nem papíron«.”
„A vizsgaszervező szerint igen, de ő nem látta, szerinte a pécsi központban lehetnek.”
„A vizsgahely vezetője e-mailben megkapja az aznapi vizsgáztatók névsorát.”

Egyértelmű előírás, hogy a vizsgáztatók csakis hivatalos megbízásuk felmutatása után kezdhetik meg a vizsgáztatást a vizsgahelyeken. A megbízásokat a vizsgahely vezetőjének (vagy helyettesének) minden egyes vizsgaeseményen ellenőriznie kell. Ennek a megbízásnak egy másodpéldányát szerencsés csatolni a személyügyi, illetve vizsgadokumentációhoz.

21. Ki bízza meg a vizsgáztatókat?

Vizsgahely: 23

Vizsgaközpont: 16

Az adatok azt mutatják, hogy egyes bejelentett vizsgahelyek is rendelkeznek „saját” vizsgáztatói állománnyal, noha a jelenlegi AK szerint csak akkreditált vizsgahelynek lehet saját vizsgáztatói állománya. Mind jogszabályi, mind vizsgaközpont–vizsgahely viszonylatban a kérdéskör rendezést igényel.

22. A vizsgáztatók hivatalos megbízása tartalmazza-e részletesen feladataikat?

Igen: 28

Nem: 5

Nem tudja: 1

Néhány megjegyzés a jegyzőkönyvekből:

„Nem, de havonkénti megbeszéléseken követik a változásokat.”

„Náluk (a vizsgahelyen) nincs megbízás, esetleg a központban van, nem tudják, mi van benne.”

„A jelenlévők közül erre a kérdésre senki sem tud választ adni.”

Az adatok alapján kirajzolódó kép igen vegyes. A vizsgaközpontoknak kétoldalú megállapodásaikban világosan meg kell határozniuk, mire terjed ki a vizsgáztató kötelessége, és mire nem. Ez vonatkozik mind a szóbeli vizsgák bonyolítására és értékelésére, mind az írásbeli vizsgákkal kapcsolatos feladatokra, különös tekintettel az írásbelik értékelésének körülményeire.

23. A vizsga után hogyan jut vissza a vizsgaanyag a vizsgaközpontba?

Hagyományos postai úton: 9

Gyorspostával: 14

A vizsgahely egy képviselője személyesen viszi a központba: 8

A vizsgaközpont egy képviselője személyesen jön érte a vizsgahelyre: 15

A vizsgahelyen marad: 1

Egyéb:

- A vizsgaközpont megbízottja személyesen hozza az anyagot, a vizsgát végigvárja, majd személyesen viszi vissza.
- Általában a vizsgaközpont jön érte.
- A vizsgahely vezetője a portán hagyja az anyagot, ahonnan a vizsgaközpont megbízottja legkésőbb fél óra múlva elviszi.
- A vizsgahely vezetője a vizsgaközpontban is dolgozik.

A válaszok alapján nem mondható ki teljes biztonsággal, hogy a vizsgadolgozatók átadása a vizsgaközpontnak mindenütt optimálisan történik. A kérdéskör általában ismételt megfontolást, esetleg egy-egy vizsgaközpontnál módosított szabályozást igényel.

24. Hol értékelik a dolgozatokat?

A vizsgaközpontban: 32

Az adott vizsgahelyen: 5

Egyéb helyen: 3

- Például külföldi vizsgarendszer esetén Londonban.
- Az eredeti dolgozatokat fénymásolják, a javítók a fénymásolatokat kapják meg.
 - a) A vizsgahely hivatalos terméinek egyikében, szabályozott időintervallumban, felügyelet mellett: 1
 - b) A vizsgahely hivatalos terméinek egyikében, felügyelet nélkül: 0
 - c) Az értékelők hazavihetik a dolgozatokat: 4

A téma önmagában megérdemli az érdemi kivizsgálást. A magas szintű standardizáltság és a költséghatékonyság adott esetben egymás ellen ható tényezők lehetnek.

25. Milyen gyakran kérnek a vizsgáztatóktól titoktartási nyilatkozatot írásban?

A legjellemzőbb gyakorlatok:

- Évente.
- Minden alkalommal.
- Egyszer, a vizsgáztatás legelején.
- Minden alkalommal, minden csoportnál.
- Minden vizsgaidőszakban.
- Egyszer, akkreditációjuk időpontjában.
- Egyszer az elején, amikor megkapják oklevelüket. Minden vizsga előtt aláírásukkal megerősítik, hogy a kinevezésükkor vállaltakat, így a vizsgaszabályzatot betartják.
- Nem tudja, szerinte szerződéskor.
- Nem kérnek.
- Minden szóbeli jegyzőkönyvön szerepel ilyen, amit alá kell írniuk a vizsgáztatóknak.
- Szóbeli vizsgáztatóktól minden alkalommal.
- A vizsgahely három akkreditált vizsgarendszernek is akkreditált vizsgahelye, a titoktartás szabályai a három rendszerben különböznek, ezekhez külön-külön alkalmazkodik a vizsgahely.

A gyakorlatok sokszínűsége aggályos, további megfontolást igényel.

26. A vizsgáztatók végznek-e a vizsgáztatáson kívül más feladatot a vizsgahelyen?

Nem: 11

Igen, éspedig (a legjellemzőbb gyakorlatokat válogattuk ide):

- Vizsgafeladatokat készítenek.
- Tanítanak.
- Vizsgafelügyeletet látnak el más nyelvből.
- Adminisztrációs feladatokat végeznek.
- Vizsgaszervezést végeznek.
- Vizsgahely-vezetői és/vagy vizsgatitkári beosztást töltenek be.

Minden esetben biztosítani kell azt, hogy a vizsgáztatáson kívül ellátott egyéb feladat

- a) ne generáljon összeférhetlenséget;
- b) ne zavarja a vizsgáztatói feladatok maximális határfokú elvégzését (lásd a 11. sz. kérdést).

A fentieknek természetesen fordítva is működniük kell, például egy vizsgahely-vezetőt ne akadályozzon vezetői feladatának ellátásában az, hogy vizsgáztatói szerepet is vállal.

27. Hogyan biztosítják a vizsgáztatók összeférhetlenségének kizárását?

A legjellemzőbb módszerek:

- A vizsgára beosztottak listáját a vizsgáztatók megnézik, és szóban nyilatkoznak.
- A jelentkezési lapon rákérdeznak a felkészítő tanár nevére, és annak ismeretében történik meg a beosztás. Ha kiderülne, hogy mégis van ismerős a névsorban, akkor a vizsgázó ezt a vizsga előtt jelzi, hogy változtatni tudjanak a beosztáson.
- Nyilatkozatot töltenek ki.
- Más városból delegált vizsgáztatók vizsgáztatnak, illetve a helyi vizsgáztatók nem oktatnak intézményben nyelvet.
- A szakcsoportvezető osztja be a vizsgáztatókat és ellenőrzi az összeférhetlenségi szabályok betartását. Nincsenek állandó vizsgáztató párok.
- A szoftver segítségével az utolsó 2 szemeszter hallgatói tanárhoz köthetően kiválaszthatók, illetve a jelentkezési lapon a vizsgázók jelzik, hogy ki tanította őket.
- Külsősökkel dolgoznak.
- A vizsgacsoportokat a vizsgáztató tanárokkal együtt alakítják ki, és a tanárok nyilatkoznak arról, hogy nincs olyan vizsgázó a csoportban, akiket tanítottak volna, vagy akikkel más módon állnának személyes kapcsolatban.
- A felkészítő kurzusokat tartó tanárok nem vesznek részt a vizsgán.
- A vizsgaközpont feladata. Vizsgáztatók mindig Budapestről jönnek.

A vizsgaközpontoknak szorosan együtt kell működniük a vizsgahelyekkel a vizsgáztatók személyi (például ismerős, tanítvány vagy családtag vizsgáztatása) összeférhetlenségének biztonságos kizárásában. Az államilag akkreditált nyelvvizsgáztatás egyes fázisaiban részt vevők titoktartási és büntetőjogi felelőssége miatt a bizalmi alapon, szóban tett nyilatkozatok nem elegendők.

28. Végez-e a vizsgahely nyelvtanítási tevékenységet a vizsgához kapcsolódó nyelvek és szakirányok területén?

Igen: 33

Nem: 6

Általános gyakorlat azonban az, hogy a vizsgahely „anyaintézménye” (például nyelvi intézet, középiskola, nyelvi tanszék) végez ilyen tevékenységet. Ezeken a he-

lyeken kiemelt gondossággal kell az összeférhetetlenséget kizárni az oktató személyzet és a vizsgahely személyzetének nagyon valószínű átfedései miatt.

29. A vizsgáztatók és a vizsgafelügyelők végeznek-e nyelvtanári tevékenységet a vizsgahelyen?

Igen: 28 (főként a vizsgáztatókra vonatkoztatva)

Nem: 17 (főként a vizsgafelügyelőkre vonatkoztatva)

30. Ha igen, hogyan biztosítják a vizsgáztatók és a vizsgaszervezésben részt vevő egyéb személyzet összeférhetetlenségének kizárását a tanítási tevékenység és a nyelvvizsgák viszonylatában?

Az említett módszerek hasonlóak a 15. és a 27. kérdésekre adott válaszokhoz.

31. Végez-e a vizsgahely vizsgára felkészítést szervezett (tanfolyami) formában a vizsgához kapcsolódó nyelvek és szakirányok területén?

Igen: 31

Nem: 8

32. A vizsgáztatók és a vizsgafelügyelők végeznek-e tanfolyami nyelvtanári tevékenységet a vizsgahelyen?

Igen: 22

Nem: 17

Néhány jellemző megjegyzés:

„Igen, a teremfelügyelők.”

„Igen, a vizsgáztatók.”

„Némelyikük igen, de több külsős vizsgáztató van.”

„Tanár csak szükség esetén felügyelő.”

A negatív válaszok főként a vizsgafelügyelőkre vonatkoznak. Általános gyakorlat azonban az, hogy ha maga a vizsgahely bevallottan nem is végez ilyen tevékenységet, a vizsgahely „anyaintézménye” (például nyelvi intézet, középiskola, nyelvi tanszék) végez felkészítést. Ezeken a vizsgahelyeken kiemelt gondossággal kell az összeférhetetlenséget kizárni a felkészítést végző személyzet és a vizsgahely személyzetének nagyon valószínű átfedései miatt.

33. Ha igen, hogyan biztosítják a vizsgáztatók és a vizsgaszervezésben részt vevő egyéb személyzet összeférhetlenségének kizárását a tanfolyamok és a nyelvvizsgák viszonylatában?

A válaszok többsége hasonló a 15. és a 27. kérdésekre adott válaszokhoz.

Az alábbi speciálisan erre a helyzetre vonatkozó helyzetekről és módszerekről számolnak be még a jegyzőkönyvek:

- Nincs egyéb személyzet, a vizsgahely vezetője végez minimális adminisztrációt, a többit a vizsgaközpont látja el. A vizsgahely vezetője felügyel, vizsgáztat és oktat is.
- Aki az adminisztrációban van, nem tanít. Bizalmi alapon egymással a vizsgákról nem értekeznek.

- A jelentkezési lapon rákérdeznek a felkészítő tanár nevére, és ennek ismeretében történik a beosztás. Ha esetleg kiderülne, hogy mégis van ismerős a névsorban, akkor a vizsgázó ezt a vizsga előtt jelzi, hogy változtatni tudjanak a beosztáson.
- A felkészítő kurzusokat tartó tanárok nem vesznek részt a vizsgán.

Nyilvánvalóan a standardizáltság szempontjából a legutolsó a legszerencsésebb megoldás, bár nem mindig kivitelezhető a helyi sajátosságok miatt. Ugyanakkor mind a jogszabályokban, mind a szakmai előírásokban egyértelmű az a tény, hogy minden összeférhetetlenség kizárásáért a vizsgaközpontot terheli a felelősség az egyes vizsgahelyeken is. Ezért nem csak a dokumentumok, hanem a gyakorlat szintjén is hatékony szabályozásra van szükség.

III.2. Az írásbeli vizsgarész

Kérdésenként összegezve a 26 jegyzőkönyv adatain alapuló válaszokat, a következő eredmények születtek.

1. Hol tárolják a vizsgadolgozatokat a vizsga előtt?

Szabad polcon: 0

Páncélszekrényben: 22

Egyéb: nem tárolják, közvetlenül a vizsga előtt kihozzák: 4

2. A vizsga kezdetén ki adja át a vizsgadolgozatokat a teremfelügyelőknek?

Vizsgahely-vezető: 13

Adminisztrátor: 2

Egyéb: fővizsgáztató: 1

vizsgaszervező: 3

vizsgatitkár: 1

vizsgaközpont megbízottja: 1

koordinátor: 1

vezető vizsgafelügyelő: 1

vizsgabiztos: 3

3. Lezárt/lepecsételt borítékban vannak a dolgozatok?

Igen: 24

Igen, a terembe bevitelig: 1

Nem: 1

Az 1–3. kérdésre adott válaszokat összegezve elmondható, hogy a vizsgaanyag vizsgahelyre eljuttatásakor, tárolásakor és a vizsgatermekbe juttatásakor a vizsgabiztonságot a vizsgahelyek betartják, még ha meglehetősen sokféleség tapasztalható is a vizsga megbízott vezetőjének személyében, illetve elnevezésében. Kívánatos volna az elnevezések és a hatáskörök tisztázása és egységesítése. Mindenesetre többnyire a felelős vezető, kisebb részben megbízott vezető juttatja el az anyagokat a terembe a páncélszekrényből. Sehol sem fordult elő, hogy szabadon tárolták volna a vizsgadolgozatokat.

A dolgozatok többsége lepecsételt csomagban kerül a termekbe, az egyik kivételnél a vizsgahely vezetője személyesen vitte be a terembe a páncélszekrényből, a másik esetben kicsomagolva hozta a vizsgaközpont futára egyenesen a termekbe. Az alkalmazott eljárásokat valószínűleg a vizsgaközpont határozza meg, ezeket rögzítik a vizsgaközpont és a vizsgahely közötti szerződésben, tehát kidolgozásuk és minősítésük nem a vizsgahelyek kompetenciájába tartozik.

4. *Hogyan ellenőrzik a vizsgázók személyazonosságát beültetéskor?*

Egy db fényképes igazolvánnyal: 24

Két db fényképes igazolvánnyal: 2

5. *Előfordult-e, hogy a vizsgázó nem tudta magát fényképes dokumentummal igazolni?*

Nem: 22

Igen: 4

Ez esetben hogyan kezelték a helyzetet?

- Szülei behozták az igazolványt (elkezdhette a vizsgát).
- Kísérője behozta az igazolványt (addig nem kezdhetette el a vizsgát).
- Kiment érte a kocsijához.
- Nem vizsgázhatott, halasztást tanácsoltak.

A 4–5. kérdésekre adott válaszok alapján a személyazonosság megállapítása a vizsgák előtt megfelelően történt, egy vagy két fényképes igazolvánnyal. Három esetben, amikor az igazolvány beszerezhető/pótolható volt, vizsgázóbarát módon a felügyelők engedélyezték a belépést, és valószínűsíthetően a vizsgaszabályzatnak megfelelően jártak el. Amikor azonban nem volt igazolvány, nem engedélyezték, helyesen, a vizsgán való részvételt, ezzel kizárva egy csalási lehetőséget. Ez a szigorúság megnyugtató, hiszen a legtöbb visszaélés személycserék útján történik. Az még ettől függetlenül a leggondosabb ellenőrzés mellett is megtörténhet, hogy a teremfelügyelők nem ismerik fel a jó minőségű hamisított igazolványt, és ezenkívül hatósági jogkörrel sem rendelkeznek hamisított igazolvány leleplezésére.

6. *Az ültetés kizárja-e, hogy a vizsgázók másolhassanak egymásról?*

Igen: 23

Nem: 3

7. *Hány vizsgázóra jut hány teremfelügyelő?*

Vizsgázó: teremfelügyelő	80:2	15–17:2
	7:1	18:2
	21:1	15:2
	26:1	28:2
62:5, később 3	47:2	36:2 / 23:2 / 65:4
	11:2	44:2
	19:1	18:1
		26:2

18:1 és 15:1	54:2
64:2–4	48:2
10:1	19:2
51:3	24:2
16:2	29:1–2

8. A felügyelők szakszerűen és figyelmesen felügyelnek?

Igen: 24

Nem: 2

A 6–8. kérdések az ültetés és a felügyelet mennyisége és minősége szempontjából utalnak a vizsgabiztonságra. Az adatok szerint a 26 helyszínből elvileg kettőben (ezek közül az egyik vizsgahelyen a három terem közül egyben) lehet rálátás az előző sorokra a lejtős elrendezésű előadók miatt, a harmadik esetben nem világos a probléma természete.

A felügyeleti arányok többségükben jónak mondhatók, de hét vizsgahelyen egy-egy felügyelő volt mindössze, ami aggályos, mivel rendkívüli esemény alkalmával az egy felügyelő kevés. Még a 80 vizsgázóra 2 felügyelő arány is hogy kívánnivalót maga után, itt legalább három felügyelőt lenne tanácsos alkalmazni.

A felügyelet minősége megfelelő, többnyire szigorúan és figyelmesen végezték munkájukat. Mindössze egy esetben merült föl az a kifogás, hogy olvastak, egy másik esetben pedig nem volt összehangolt a munkájuk az azonosító matricák felragasztása kapcsán.

9. A vizsga megkezdése előtt nyújtanak-e tájékoztatást a felügyelők a vizsgáról?

Igen: 21

Részben: 3

Nem: 2

A vizsgák túlnyomó többségén részletes tájékoztatást nyújtottak a vizsgázóknak, háromban azonban csak az eredményközlésről és az értesítésről beszéltek, két helyen pedig semminemű tájékoztatás nem volt.

10. Kimehet-e a vizsgázó a vizsga közben?

Igen: 23

Nem: 3 (egy kivétellel: kismama)

11. Ha igen, hogyan biztosítják, hogy ne beszéljen közben senkivel?

Teremfelügyelő kíséri: 8

Folyosói felügyelő van, aki ilyenkor figyelemmel kíséri a kijövőt: 6

Egyéb: dolgozatát és személyi igazolványát le kell adni; egyszerre csak egy ember mehet ki: 8

Az épületben csak vizsgázók tartózkodhatnak: 1

A 10–11. kérdés a vizsgabiztonság azon elemére irányul, hogy meg tudja-e akadályozni a felügyelet a vizsgázók közötti tiltott információcserét egy esetleges kimene-

tel alkalmával. A kimenetel megtiltása a legbiztosabb módszer (három vizsgahely élt vele), ez azonban nem kellően vizsgázóbarát eljárás, és így alkalmasabbnak látszik az ellenőrzött körülmények közötti kiengedés. Az adatok szerint a vizsgahelyek megfelelő intézkedéseket tettek a kimenő vizsgázó ellenőrzésére.

12. Van-e szünet az írásbeli vizsgarészei között?

Igen: 3
Nem: 23

13. Ha van szünet, hogyan biztosítják, hogy mindenki a saját helyére térjen vissza és ne történjen személycsere?

Újbóli, teljes körű személyazonosság-ellenőrzés: 1
Szűrőpróbaszerű ellenőrzés vizsga közben: 0
Egyéb: bonyolult helycsere rendszer a részvizsgák miatt; újonnan jövők ellenőrzése: 1
Kis létszám áttekintése problémamentes: 1

A 12–13. kérdések alapján elmondható, hogy a látogatott vizsgák többségének olyan a felépítése, hogy nincs szünet beépítve a vizsgarészek közé. Ez növeli a vizsgabiztonságot, mivel ily módon szünetben nincs lehetőség személycserére. Ugyanakkor a vizsgázók jobban elfáradhatnak, és fennáll annak a lehetősége, hogy egyénileg fognak engedélyt kérni a terem elhagyására, folyamatos zajt keltve. Ezt természetesen a specifikációnak és a vizsgaszabályzatnak kell rögzítenie.

A három kivétel különbözőképpen oldja meg az ellenőrzést, mindhárom megfelelőnek tűnik.

14. Biztosítják-e, hogy a beszédés közben ne történhessen meg nem engedett információcsere a vizsgázók között?

Igen: 23
Nem: 3

15. Hogyan gyűjtik be a dolgozatokat?

Pad széléről, borítékok és személyi igazolványok ellenőrzésével: 1
Egyesével veszik át, és addig nem mehetnek el, amíg mind nincs meg: 11
Egyesével veszik át: 4
Pad széléről, soronként: 10

16. Hogyan győződnek meg a teremfelügyelők arról, hogy mindenki leadta-e a teszt-füzetét?

Megszámolják: 20
Egyesével szedik be: 5
Csak utólag számolják meg, a vizsgaközpontban: 1

A 14–16. kérdések arra a vizsgabiztonsági aspektusra irányulnak, hogy a beadás időpontjában lehet-e vizsgacsalást elkövetni. A válaszokból kitűnik, hogy szinte mindenhol

sikerült fenntartani a vizsgafegyelmet az utolsó percig, és szervezeten történt a beszéd és a dolgozatok megszámlálása. A három kivételként megjelölt helyen a beszéd körüli zaj és kisebb káosz adhat esetleg lehetőséget a vizsgázóknak információcserére.

A dolgozatok megszámlálása azért helyes gyakorlat, mert egyes élelmes vizsgázók esetleg nem adják be dolgozatukat, és aztán panaszt emelnek az eredményük hiánya miatt.

17. A vizsga befejezése után ki veszi át a vizsgadolgozatokat a teremfelügyelőktől?

Vizsgahely-vezető: 11

Adminisztrátor: 2

Portás: 1

Egyéb:

- vizsgaszervező: 3
- vizsgaközpont megbízottja: 2
- koordinátor: 2
- vezető vizsgafelügyelő: 1
- vizsgabiztos: 2
- vizsgafelelős: 1
- szóbeli vizsgáztató: 1

A 17. kérdésre adott válaszokból kiderül, hogy többnyire ugyanazok a vezetők vagy felelősök veszik át és teszik be a megírt dolgozatokat a vizsgahely pánccélsekre nyitott részébe, mint akik kiadták azokat. A nevek és funkciók kaotikus volta itt is megfigyelhető, de az eljárás a vizsgabiztonság szempontjából megfelelő. Ez alól kivétel az egyik vizsgahelyen a portás személye, bár innen a vizsgaközpont elszállítja a dolgozatokat rövid időn belül, ez mégsem megnyugtató. A szóbeli vizsgáztató személye is kérdéses, ha csak nem mint vizsgaszervező vagy vizsgabiztos gyűjtötte be a dolgozatokat.

18. Egyértelmű-e az épületek/termek számozása/jelzése?

Igen: 24

Nem: 2

19. Elégséges-e helyszínen az eligazítás a vizsgázók részére (például útbaigazító jelek stb.)?

Igen: 21

Nem: 5

Az utolsó két kérdés (18–19.) a vizsgázók megfelelő tájékoztatására irányul a vizsgahelyszínt illetően. Míg maguk az épületek és termek többnyire egyértelműen vannak jelezve, a vizsga helyszínét jelző kiírások a 26-ból 5 helyen hiányoznak vagy nem egyértelműek. Ez komoly probléma lehet, mivel a vizsgázók esetleg nem találják meg a termet, és elkésnek, vagy egyáltalán nem tudnak vizsgázni. Ezen mindenképpen javítani kell a jövőben.

A látogatók az „egyéb megjegyzések” rovatban további észrevételeket tettek, például dicsérték gondosan szervezett vizsgákat vagy kiegészítettek bizonyos válaszokat.

Összegezve, a kérdésekre adott válaszok és az „egyéb megjegyzések” rovat alapján leszűrhető negatív jelenségek a következők:

- Egy teremfelügyelő kevés lehet a sugdolózás megakadályozására 26 fő vizsgázó mellett.
- Egy vizsgahelyen lejtős rendszerű előadóba ültették a vizsgázókat, kevés hely maradt ki, és a vizsgázók rá is láttak az előttük ülő vizsgázó dolgozatára.
- Előfordult, hogy a nyelvhelyességi feladat válaszlapja végig a vizsgázónál maradt, ami elvileg utólag korrekcióra adhatott lehetőséget.
- Van, ahol nem elég jók/hiányosak a kitett útbaigazítások.
- Előfordult, hogy a vizsgafelügyelők nem eléggé figyelmesen ügyeltek (2 olvasott).
- Gondot okozott egy-egy vizsgán, hogy a vizsgarészek közötti átmenet és a hamarabb kimenő vizsgázók elég nagy zajt okoztak.
- A REX adatszolgáltatás nem mindig tökéletes a NYAK felé.
- A dolgozatok beszédésének technikája az egyik vizsgán nem volt tökéletes. A vizsgázók egyszerre felálltak, és ez kisebb káoszt okozott.

G. HAVRIL ÁGNES

Betekintés a felsőoktatási angol szak/nyelvi képzésbe – egy hallgatói szükségletelemzés részeredményeinek általános tanulságai

Bevezetés

Az elmúlt két évtizedben lassan körvonalazódik egy szisztematikus irányzatnak is nevezhető idegennyelv-oktatási politika Magyarországon, melynek része a szaknyelvi képzés és vizsgáztatás is. Ez a tendencia elsősorban annak köszönhető, hogy hazánkban jelentősen felértékelődött az idegen nyelvek ismerete és a nyelvtudás, ennek következtében pedig az oktatás minden szintjén előtérbe kerültek olyan fontos kérdések, mint a nyelvtanulás jellege, a társadalmi, munkaerő-piaci igények és szükségletek kielégítése, a kommunikációs paradigmaváltás, a nyelvtanulás folyamatosságának biztosítása, a nyelvvoktatás mennyiségi és minőségi kérdései, a tananyagkészítés, a mérés és értékelés, a vizsgarendszerek.

A 2000-ben bekövetkezett magyarországi nyelvtanítási és nyelvvizsgáztatási reformot (Kormányrendelet 1998; OM rendelet 1999) Európában már az 1960-as évektől kezdődő több évtizedes erőfeszítések (UNESCO, az Európa Tanácson belül működő Kulturális Együttműködési Tanács) előzték meg, melyek az európai országok nyelvvizsgáztatási gyakorlatának egységesítésére törekedtek. A korai szakmai próbálkozásokat felgyorsította és felerősítette az Európai Unió bővítési folyamatának politikai határozata, amelynek egyik irányelve a multikulturalizmusban megnyilvánuló többnyelvűség. A többnyelvűség az európai identitás, a közös európai életérzés lehetőségét kínálja fel az állampolgároknak, ugyanakkor felveti az „egység a változatosságban” („*unity in diversity*”) örökös európai dilemmáját. Bellier szavaival élve „Európa mint »tudásalapú társadalom« ösztönzi az idegen nyelvek ismeretét, mely hozzájárul az Európához tartozás érzéséhez, és kulturális gazdagságával, változatosságával az európai polgárok közötti könnyebb megértést biztosítja.” (Bellier 2002)¹

A közelmúlt projektjeiben például a Lingua, Socrates, Leonardo programokban a nyelvvizsgáztatás népszerűsítése mellett konkrét cselekvési programok (*Common European Framework of Reference* (2001), a későbbiekben magyarul KER) is megvalósultak. Ezek a projektek a nemzetközi együttműködésre és az oktatási rendszerek közötti átjárhatóság erősítésére, a bolognai program előkészítésére, a szakmai publikációk és kutatási eredmények fórumainak megszervezésére, az idegennyelv-tanítás alapvető kérdéseire – a kommunikációs készségek fejlesztésére, az interkulturális és nyelvi kompetenciák elsajátítására, a szükségletek szerinti idegennyelv-oktatásra, a tananyagok fejlesztésére, a curriculum szemléletre és a vizsgareformra is – összpontosítottak.

¹ Az idézetet magyarul saját fordításomban közlöm.

A szaknyelvek és az idegen nyelvek tanítása a felsőoktatásban

A felsőoktatási idegen nyelvi képzésben is számos változás tanúi lehettünk az elmúlt években. A fentiekben említett európai uniós irányelvek és a hazai oktatáspolitikai határozatok (a kétszintű érettségi bevezetése (ahol a nyelvvizsga-bizonyítványok jelentős többletpontot értek a felvételi eljárásokban), a hallgatói létszámok megnövekedése a társadalomtudományi képzésekben, az angol nyelv dominanciája, a nyelvvizsgareform bevezetése stb.) mellett a bolognai reformfolyamat eredményezett még szignifikáns irányváltást a felsőoktatási nyelvoktatásban.

Az Oktatási Minisztérium hosszú távú elgondolása szerint a közoktatásban a tanulók alapos általános nyelvtudásra tesznek szert, s ezt a nyelvtudást minimum egy középfokú általános nyelvvizsga-bizonyítvánnyal igazolni is tudják a középiskola végén. Ennek eredményeként a felsőoktatásban a hallgatók zökkenőmentesen vesznek részt az idegen nyelven folyó előadásokon, szaknyelvi kommunikációs órákon és szaknyelvi vizsgaelőkészítő kurzusokon, hogy kifejlesszék szakmaspecifikus nyelvi kompetenciájukat. A koncepció racionálisnak és logikusnak tűnik, s ezáltal a felsőoktatás a szaknyelvi képzések színterévé válhatna, ami összhangban van az európai uniós irányelvekkel és a bolognai reformfolyamattal is. Az elgondolás paradoxona, hogy a Magyar Akkreditációs Bizottság (MAB) a BA (alapképzés) szinten (és sok helyen még az MA (mesterképzés) szinten is) a felsőoktatási társadalomtudományi képzések többségénél kimeneti követelményként nem szaknyelvi, hanem általános nyelvvizsga-bizonyítványt írt elő². A kialakult helyzet ellentmondásos, s mindez természetesen a hallgatók részéről a szaknyelvi képzések és szakmai nyelvvizsgák iránt csökkenő érdeklődést eredményezett, valamint a szaknyelvoktatók kezdeti lelkesedését is visszafogta.

Az innováció lehetőségének példájaként említeném a BCE³ Társadalomtudományi Karán az alapképzésben kialakuló képzési formákat. Az elmúlt két évben a BA szakjainkra beáramló hallgatók 80%-a rendelkezett már a középiskola végén általános középfokú nyelvvizsga-bizonyítvánnyal, melyek 90%-a angol általános nyelvvizsga. Egyes szakok esetében (például szociológia, kommunikáció) a szaknyelvi kimeneti követelmény hiányában, de felismerve az egyetemi szintű szaknyelvi képzés fontosságát, hallgatóink kötelező jelleggel szaknyelvi kommunikációs órákat látogatnak, melyek az európai szintű tudományos szaknyelvoktatás kritériumait tartják szem előtt.

Az angol szaknyelv és szaknyelvi vizsgáztatás a világon és Magyarországon

A XX. század második felében a tudományágak egyidejű integrálódása és differenciálódása következtében létrejött információrobbanás, valamint a nyelvészeti kommunikatív paradigmaváltás új piaci igényeket hozott létre az angol nyelvtanulás, nyelvtanítás és nyelvvizsgáztatás területén. Ez az igény a speciális célok és szükségletek szerinti globális méretű szakmaspecifikus és általános angol nyelvi kommunikáció elterjedését jelentette. Ennek eredményeképpen az 1970-es évektől az angol nyelvtanulás, nyelvtanítás és nyelvvizsgáztatás három irányzatát különbözteti meg egymástól

² A 15/2006. (IV. 3.) OM rendelet az alap- és mesterképzési szakok képzési és kimeneti követelményeiről részletesen taglalja az akkreditált képzések idegen nyelvi kimeneti követelményeit.

³ A felsőoktatási intézmények rövidített neveinek feloldása megtalálható a dolgozat végén.

a szakirodalom (Hutchinson és Waters 1987): általános angol nyelv (*General English, GE*); szakma-orientált angol nyelv (*English for Occupational Purposes, EOP*); angol tudományos szaknyelv (*English for Academic Purposes, EAP*).

Egyes szaknyelvkutatók szerint nincs is olyan, hogy általános angol nyelv, hiszen minden nyelvtanuló valamilyen speciális szükséglet kielégítése céljából tanulja a nyelvet. Ezekhez a koncepciókhoz hasonlóan a Közös Európai Referenciakeret (2002) is a nyelvhasználat kontextusaként a fenti kategóriáknak megfelelően definiálja a nyelvhasználati tartományokat: személyes és közéleti tartomány, szakmai tartomány, valamint oktatási tartomány (KER 2002). A hétköznapi életszituációk, a személyes és közéleti tevékenységek konszenzus alapján általános angol nyelvhasználatot (*GE*) eredményeznek.

A szakmaorientált angol nyelv (*EOP*) szakmaspecifikus, az egyén hivatásának gyakorlása közben kifejtett tevékenységek során megnyilvánuló nyelvhasználatot jelent (például orvosi, üzleti, műszaki stb. szaknyelvek). Az angol tudományos nyelv (*EAP*) szintén a szaknyelvek egyik csoportját alkotja, de itt a nyelvhasználat tudományos és intézményesített oktatási környezetben, tanulási és képzési kontextusok közegében folyik, ahol a cél bizonyos ismeretek és készségek egyidejű elsajátítása.

Magyarországon az a speciális helyzet alakult ki, hogy az intézményesített háttérrel működő szakmaspecifikus, ún. szakma-orientált angol nyelvtanítás és vizsgáztatás (*EOP*) (valószínűleg tökehiány következtében) elenyésző mértékben van jelen a piacon. Ugyanakkor az angol szaknyelv tanulása, tanítása, vizsgáztatása, mely a jövőbeli szakemberek hivatásának gyakorlása közben kifejtett nyelvhasználat elsajátítására törekszik, és egyes szaktárgyak angol nyelven történő oktatása (akár szakember, akár nyelvtanár tanítja), valamint a tudományos készségek, kompetenciák fejlesztése (*Academic Skills*) egyaránt mint angol tudományos nyelv (*EAP*) kristályosodott ki a felsőoktatási intézményekben az elmúlt 6–8 év során. Kutatásaim, megfigyeléseim és gyakorló szaknyelvtanári tapasztalataim szerint a felsőoktatási szaknyelvoktatás a nyugati kialakult trendekhez képest kissé megkésve, egy sajátos hazai tudományos szaknyelvoktatást alakít ki, mely ötvözi a szakmaspecifikus szaknyelvhasználatot és a tudományos, intézményesített oktatási környezetben, tanulási és képzési kontextusok közegében folyó szaknyelvoktatást, ahol a cél bizonyos ismeretek és készségek egyidejű elsajátítása. A jövőben egyre markánsabb lesz az a tendencia, hogy a felsőoktatási keretek között zajló nyelvtudásfejlesztés formája (főleg a nyelvigényes interdiszciplináris és multidiszciplináris szakoknál) a tudományos szaknyelvoktatás (*EAP*) lesz, bármelyik fent említett megjelenési formáját is értjük ezen, az általános nyelvkutatás (*GE*) pedig hosszú távon kiszorul a felsőoktatásból.

A felsőoktatási szaknyelvoktatók és kutatók többségét a 2003-ban megalakult Szaknyelvoktatók és -Kutatók Országos Egyesülete (SzOKOE) jelentős mértékben összefogja, és szellemi alapot nyújt az évente megrendezésre kerülő konferenciáival, valamint rendszeresen megjelenő évkönyvével (*Porta Lingua*).

A kutatás elméleti háttérének leírása: szaknyelv, szaknyelvi vizsgáztatás, szükségletelemzés

Az angol szaknyelv legfőbb jellemzőit elsőként Strevens (1988) fogalmazta meg, majd a későbbiekben Dudley-Evans és St. John (1998) módosította. Értelmezésük

szerint a szaknyelvnek két alapvető jellemzőcsoportja van: 1) állandó jellemzők és 2) függő jellemzők.

- 1) Az állandó jellemzők szerint a szaknyelv:
 - a tanulók speciális szükségleteit elégíti ki;
 - az adott diszciplína/szakterület módszereit és specifikus tevékenységeit hasznosítja;
 - a szakmaspecifikus tevékenységekkel a legfontosabb nyelvi kompetenciák területeire összpontosít (nyelvtan, lexika, regiszterek, készségek, diskurzus, műfaj).
- 2) A függő jellemzők szerint a szaknyelv:
 - kapcsolódhat diszciplínákhoz általában, vagy egy-egy tudományterülethez célirányosan;
 - a tradicionális általános nyelvoktatástól eltérő módszereket alkalmaz;
 - felnőtt korúak és egyetemi hallgatók idegen nyelvi képzésében játszik fontos szerepet;
 - feltételezi az alapvető általános nyelvismeretek meglétét, és elsődlegesen magasabb nyelvi szinttel rendelkező tanulók alkotják a célcsoportot. (A szaknyelv tanítása azonban nem zárhatja ki a kezdő nyelvtanulókat sem.)

A fentiek ismerete mellett Carter (1983) és West (1998) alapján minden szaknyelvi kurzus jellemzője még: az autentikusság, a kutatási háttér alapelve, a nyelvi tartalom alapelve, a tanulói szükséglet alapelve, a tanulás alapelve, a célorientáltság és a nyelvtanulási stratégiák fejlesztése. Ezek az attribútumok a hazai felsőoktatási tudományos szaknyelvoktatásban egyértelműen megtalálhatók.

A szaknyelvi vizsga meghatározásakor még napjainkban is számos probléma merül fel a nemzetközi és hazai szakirodalomban egyaránt. A KER dokumentumai, valamint a hazai általános nyelvvizsgáztatási hagyományokra nagymértékben épülő akkreditációs kézikönyv is, kevés szó szerinti utalást tartalmaznak a szaknyelvhasználat területén végzendő készségmérés irányára, mélységére és módjára. A KER dokumentumokban nincs konkrét elhatárolás az általános és szaknyelvi tesztelés között, így maga a dokumentum nem nyújt megbízhatóan alkalmazható szintleírásokat a kétnyelvű szaknyelvi vizsgák aspektusainak értékeléséhez.

A másik problémát az jelenti, hogy a szaknyelv kutatással foglalkozók definíciói nem mindig azonosak a szaknyelvi oktatást/vizsgáztatást gyakorlatilag művelő nyelvtanárok elképzeléseivel. Ráadásul számos esetben maguk a nyelvtanárok nincsenek tisztában azzal, hogy a szaknyelvi oktatás/vizsgáztatás mint multidiszciplináris tudományterület nem lehet csak a nyelvtanárok feladata még akkor sem, ha a készségközpontú, illetve a tartalomközpontú szaknyelvtanítási és értékelési módszereket egyaránt alkalmazzák. A szaknyelvtanárnak természetesen ismernie kell az adott diszciplína általános tudásterületeit, de a kontextusból, tematikákból szelektálni kell a szakmát konkrétan ismerő és a szaknyelvet használó szakemberekkel együttműködve, hogy a szaknyelvi kompetenciafejlesztés és vizsgáztatás a lehető legmagasabb szinten működjön. A szaknyelvi tananyagfejlesztésnek és vizsgafejlesztésnek ezt a duális formáját Spolsky (1995) *SSI* technikának (*Subject Specialist Informant*) nevezte el. A témával kapcsolatban a kérdőívben is szerepel egy kérdés, és a hallgatók preferenciáját, véleményét a 7. ábra mutatja.

A fogalom tisztázása érdekében a továbbiakban Douglas definíciója alapján értelmezem a szaknyelvi vizsgát. Douglas szerint minden szaknyelvi vizsga célja az adott szaknyelvi kommunikatív kompetencia mérése és értékelése, ami alapján a szaknyelvi vizsga lényegesen elhatárolható az általános nyelvvizsgától. „A szaknyelvi vizsga olyan nyelvvizsga, ahol a vizsga tartalma és módszerei a célként megjelölt szaknyelvhasználat szituációjának elemzéséből származnak, mégpedig úgy, hogy a vizsgafeladatok és a tartalom autentikus módon jelenítik meg a célként megjelölt szituációra jellemző szaknyelvhasználatot, lehetővé téve az interakciót a vizsgázó nyelvi képessége és szakmai háttértudása, valamint a vizsgafeladatok között. Az ilyen vizsga lehetőségét ad arra, hogy következtetéseket vonjunk le a vizsgázó nyelvhasználati képességéről az adott szakterületen belül.” (Douglas 2000: 19)⁴

A szaknyelvi vizsgákon a szimulált autentikus vizsgafeladatokat, a kontextust és a prediktív validitást – mely a munkaerőpiacon való megfelelés, illetve a diplomaszerezés szempontjából fontos tényező lehet – csakis a vizsgát megelőző szükségletelemzéssel tudjuk biztosítani.

A szükségletelemzési kutatások szorosan összefüggnek a szaknyelvkutatással. Egyes kutatók az angol szaknyelvkutatások kulcskérdéseként vagy a szaknyelv egyik legspecifikusabb sajátosságaként említik a szükségletelemzéseket. A legújabb eredmények egybehangzóan azt hangsúlyozzák, hogy minden szaknyelv mint történelmi kategória – a tudományterületek dinamikus fejlődése, a nyelvhasználati igények és szükségletek állandó változása miatt – folyamatosan átalakul, így a szaknyelvi oktatás és vizsgáztatás területén a többszörösen megismételt szükségletelemzések fontosságára hívják fel a figyelmet.

Az idegennyelv-oktatásban és a vizsgáztatásban szükségletelemzésnek nevezik azt a folyamatot, melynek során – az igényeknek megfelelően – a nyelvtanár és a szakma képviselője együttesen megállapítják, hogy a nyelvhasználónak mire lesz szüksége az adott kommunikatív szituációban, és ezeket a szükségleteket fontossági sorrendbe állítják. A szükségletelemzés során nyert objektív és szubjektív adatokat különböző módszerekkel lehet elemezni. A legismertebb módszerek a kérdőív, interjú, megfigyelés, konzultáció. Ezekkel információt kaphatunk a szakmaspecifikus nyelvhasználati szituációról (ki és milyen szituációban használja a nyelvet); a célokról (milyen nyelvhasználatra van szükség a cél elérése érdekében); a kommunikáció módjáról (írásbeli, szóbeli nyelvhasználatra van-e szükség); valamint a szintekről.

Az 1970-es évektől, a szükségletelemzés fontosságát felismerve, a nyelvpedagógiai kutatások többféle szükségletelemzési modellt állítottak fel. Ezek közül a legismertebb és mára az irányzat domináns paradigmájaként is elfogadott a Munby (1978) által kidolgozott *célnyelvhasználati-szituáció-elemzés modellje*.

Munby (1978) a kommunikatív szükségletek megállapításához információfeldolgozási eljárást (*Communicative Needs Processor*) alkalmaz, mely által a kommunikatív kompetencia eléréséhez szükséges folyamat tervezhető, a kommunikáció eszközei megállapíthatók, elrendezhetők, és a nyelvhasználatához szükséges nyelvi szintek, valamint a mérési és értékelési rendszerek kiválaszthatók. Elméletének alapját az az ortodox szemlélet határozza meg, hogy a szak/nyelvhasználati szituációk kommuni-

⁴ Az idézetet magyarul saját fordításomban közlöm.

kációs jellemzőinek feltárása és taxonómiákba rendezése után előre meg kell határozunk, hogy mik a nyelvhasználó szükségletei, vagyis hogy a nyelvhasználónak „mit” kell tudnia, mit kell tennie a nyelvvel az adott célszituációban. A szaknyelvhasználati szituációk elemzése tehát a szaknyelvhasználati jellemzők összegyűjtésére, a szakmai tevékenységek kommunikációs szükségleteire, valamint a szakmaspecifikus feladatok, kontextusok és készségek meghatározására irányul. Ez a *távlaticél-orientált* szemlélet egyértelműen az objektív szükségletek felmérésére koncentrált, és tanárközpontú módszert eredményez.

A 80-as években a tanuló-központú kommunikatív szemlélet előtérbe kerülésével új módszertani szükségletelemzési irányzat alakult ki, mely *közvetlencél-orientált* és a nyelvhasználó szubjektív igényeire és szükségleteire fókuszál. A *nyelvtanulási-szituáció-elemzés modelljének* módszertani szempontja a „mit” helyett a „hogyan” kérdés. Hutchinson és Waters (1987) a nyelvtanuló/nyelvhasználó közvetlen nyelvtanulási szükségleteinek meghatározását tűzte ki célként: azt, hogy a nyelvhasználók „hogyan” tanulják meg, hogy „mit” kell tenniük a nyelvvel az adott célszituációban. Ez a típusú szükségletelemzés kiter a nyelvhasználó/tanuló nyelvtanulási motivációjára, stílusára, szokásaira, preferenciáira, a kedvelt és kevésbé kedvelt módszerekre.

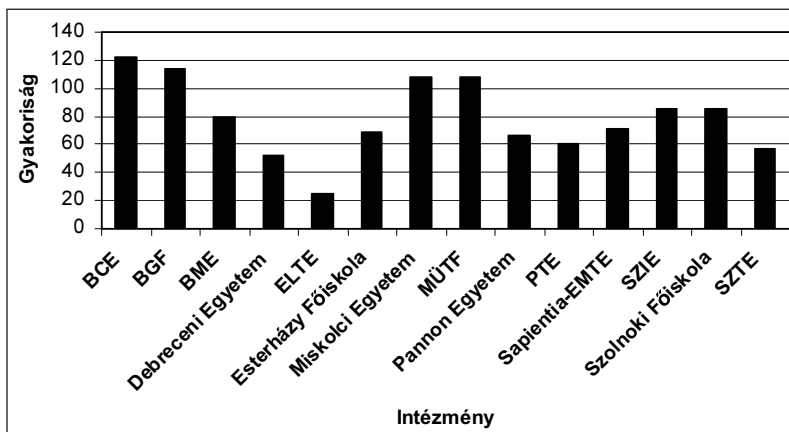
A vizsgálat rövid leírása: a társadalomtudományi szaknyelvi kommunikáció szükségleteinek felmérése

Hosszú évek óta a hazai egyetemekről és főiskolákról kikerülő potenciális munkavállalókat szívesen alkalmazzák olyan munkakörökben, ahol magas szintű nyelvtudásukat kamatoztathatják. Többéves nyelvoktatói és nyelvvizsgáztatói tapasztalatom és a hallgatói visszajelzések során számos alkalommal szembesültem azzal a ténnyel, hogy szaknyelvi kurzusaink és a szaknyelvi vizsgák követelményei, valamint a gyakorlati szakmai életben használt nyelvi igények között nem elhanyagolható különbségek vannak.

A jelen kutatás célja a társadalomtudományokon belüli diszciplínák angol szaknyelvhasználati igényeinek és szükségleteinek felmérése: az, hogy hallgatóinkat a piaci követelményeket szem előtt tartva minél alaposabban felkészítsük, és olyan nemzetközileg is kompatibilis szaknyelvi kompetenciákkal és szaknyelvi vizsga-bizonyítványokkal lássuk el, melyek megfelelnek a munkahelyi elvárásoknak. Bár az üzleti/közgazdasági és a jogi szaknyelv már bizonyos önállóságot élvez a szaknyelvek körében, a társadalomtudományok területén számos olyan diszciplína létezik még, ahol hallgatóinkat szintén fel kell készítenünk az adott szakterület angol nyelvhasználatára, arra, hogy versenyképesen léphessenek ki a nemzetközi és hazai munkaerőpiacra. Mivel a hallgatók nagy többsége Magyarországon az angol szaknyelvi képzést választja, felmérésemben mellőztem a többi idegen nyelv vizsgálatát.

A téma elméleti hátterének ismeretében, valamint a felsőoktatási szaknyelvi képzések ismeretében arra a következtetésre jutottam, hogy a gyakorlatban bármely szaknyelvi kurzus megtervezésénél, illetve bármelyik szaknyelvi vizsgarendszer kidolgozásánál és vizsgafejlesztésénél minimum kétfajta szükségletelemzés – hallgatói igények (*EAP*) és munkahelyi szakmaspecifikus elvárások (*EOP*) – kívánatos.

A kutatásban használt kérdőívek összeállításakor forrásként használtam az 1993-ban publikált országos szaknyelvoktatási szükségletelemzési modelleket (Teemant és

1. ábra. A válaszadók gyakorisága intézmények szerint

társai 1993)⁵. Az eltelt évek a felmérések eredményeiben feltehetően szignifikáns változásokat mutatnak, melyek összehasonlító elemzése külön tanulmányt igényel.

A kvantitatív módszerrel végzett kutatás kérdőíveinek elkészítése után az előtesztelés (*piloting*) 10-10 fős csoportban megtörtént. A kutatás célcsoportjai: (1) Az oktatási közegben, a hallgatói (*EAP*) célcsoport (társadalomtudományokon belül: jog, közgazdaságtudomány, diplomácia, szociológia, neveléstudomány stb.) országos mintavételére törekedtem, és a szak/nyelvtanulásra, szak/nyelvhasználatra és szak/nyelvi vizsgákra vonatkozó kérdéseket tettem fel. A szükségletelemzések közül itt a nyelvtanulási szituáció elemzése (Hutchinson és Waters 1987) alkotja kutatásom alapját. (2) A szaknyelvhasználati feladattípusok és szituációk, valamint a szakma-orientált preferenciák objektív igényeinek felmérésére szerkesztettem egy másik kérdőívet, amelyeket a fent említett diszciplínák szakmaiban (*EOP*) küldtem szét. A kérdőív elkészítésének alapja itt Munby (1978) célnyelvhasználati szituációelemzése.

A kutatás jelenlegi fázisában a társadalomtudományi szakmák kérdőíveinek feldolgozása (*EOP*) és az eredmények elemzése még folyamatban van, így a következőkben csak a hallgatói kérdőíveknek (*EAP*) a felsőoktatási angol szak/nyelvi képzés általános tanulságaira vonatkozó részeredményeivel foglalkozom. Jelen tanulmányban nincs lehetőség a teljes elemzés bemutatására, ezért csak egy-egy részletet szeretnék felvillantani a kutatás irányából, és kiemelni olyan területeket, melyek a felsőoktatási hallgatók angol nyelvi és szaknyelvi képzésében, valamint a nyelvvizsgákkal kapcsolatosan érdekes eredménynek és érzékelhető tendenciának tekinthetők a nyelvvizsgáztatási reform (2000), a kétszintű érettségi és a bolognai folyamat elindítása óta.

A hallgatói kérdőív célcsoportja 15 frekvenciált felsőoktatási intézményben (csak egy intézmény utasította vissza a kérdőívek szétosztását) a társadalomtudományi területeken belül az állami finanszírozású, nappali tagozatos, angol szaknyelvet használó

⁵ Hasonló szükségletelemzési kutatások (BGF Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Főiskolai Kar, Idegen Nyelvi és Kommunikációs Intézet) és igényfelmérések (BME) történtek a közelmúltban, jóval kisebb mintavétel alapján, ahol a kérdőívek közös forrása mindenütt a Teemant (1993) publikáció volt.

ló/tanuló egyetemisták és főiskolások voltak, ahonnan az elküldött 1600 kérdőívből 1106 kitöltött és értékelhető kérdőív érkezett be. A felmérésben részt vevő intézetek neveit, ahol angol szaknyelvoktatás folyik, és esetenként kimeneti követelményként jelenik meg a szaknyelvi vizsga, az 1. ábra szemlélteti.⁶

Fontos megjegyezni, hogy szándékom ellenére a minta nem tekinthető reprezentatívnak a vizsgált sokaságra nézve. Az adatok egy nagymintás felvétel eredményei, ahol kétlépcsős, csoportos mintavételi tervet alkalmaztam: első lépésben az intézmények közül szakértői kiválasztással határoztam meg a mintába kerülőket, majd az intézményeken belül különböző szemináriumi csoportok tagjai lettek a minta elemei. Noha a mintavételi terv nem valószínűsít szisztematikus torzításokat, nem lehet kizárni, hogy egyes mintabeli eloszlások szignifikánsan különböznek a megfelelő sokasági eloszlástól.

Egyes részeredmények bemutatása

Meg kell jegyeznünk, hogy a kérdőív kitöltésében részt vevők többsége az első négy évfolyam hallgatója volt a 2006/07 tanév során. Közöttük már ott voltak az első BA (alapképzés) évfolyam hallgatói, akik a kétszintű érettségi pontszámítási módszereivel kerültek be a felsőoktatásba, és az általános idegen nyelvtudást igazoló nyelvvizsga-bizonyítványokért a felvételi eljárás során többletpontot kaptak, valamint a hagyományos képzésben futó felsőbb éves hallgatók. A 1. táblázat tanúsága szerint a társadalomtudományi képzéseken belül a megkérdezett hallgatók többsége, akik angol nyelvtudással rendelkeznek, és jelenleg is szaknyelvi képzésben vesznek részt, a legtöbb intézményben közgazdaságtudományi, jogi vagy nemzetközi tanulmányokat folytatnak. Ezeknél az úgynevezett nyelvigényes szakoknál a kutatásban részt vett legtöbb egyetem rendelkezik szaknyelvoktatási és vizsgáztatási, valamint szaknyelvkutatási hagyományokkal (BCE, BGF, BME, PTE, DE). Ezek az intézmények voltak azok, melyek a 2000-ben lezajló nyelvoktatási és nyelvvizsgáztatási reform során első körben szaknyelvi vizsgaközpontokat akkreditáltattak, a bolognai rendszerben a lehetőségek és a tartalom újragondolása mellett új curriculumokat dolgoznak ki, és színvonalasan folytatják szaknyelvi képzéseiket a hazai tudományos szaknyelv (*EAP*) fellegváraiként.

Ezekben az intézetekben kezd kikristályosodni és a nemzetközi élvonalhoz felzárkózni a nemzetközi szaknyelvoktatásban már több évtizede elfogadott üzleti és közgazdasági szaknyelvi, valamint a jogi szaknyelvi képzés. Mind a jogi, mind, pedig az üzleti/gazdasági szaknyelv viszonylag önállóságot mutat a tanulmányi célú (*EAP*) és a foglalkozások (*EOP*) céljait szolgáló szaknyelvek altípusaként, ahol az egyes készségfejlesztések tekintetében széles körű nemzetközi kutatási eredmények vannak már.

A társadalomtudományokon belül a megvizsgált intézményekben az egyéb szakok (1. táblázat) politológus, pszichológia és szaknyelvtanár szakos képzések voltak.

⁶ A kérdőíves felmérés logisztikai szakasza, az adatgyűjtés a 2006/2007-es tanévben folyt. A beérkezett adatok adatbevitelére 2007 második felében került sor, ebben segítségre volt a BCE szociológia szakos hallgatója, Slezsák Csilla és PhD hallgatója, Tordai Bence. Az adatokat Excel for Windows program segítségével rögzítettük, majd SPSS 14-es verzióba olvastuk be, hogy az egy- és többváltozós statisztikai elemzéseket el tudjuk végezni. A feldolgozás és értékelés 2007 végére készült el.

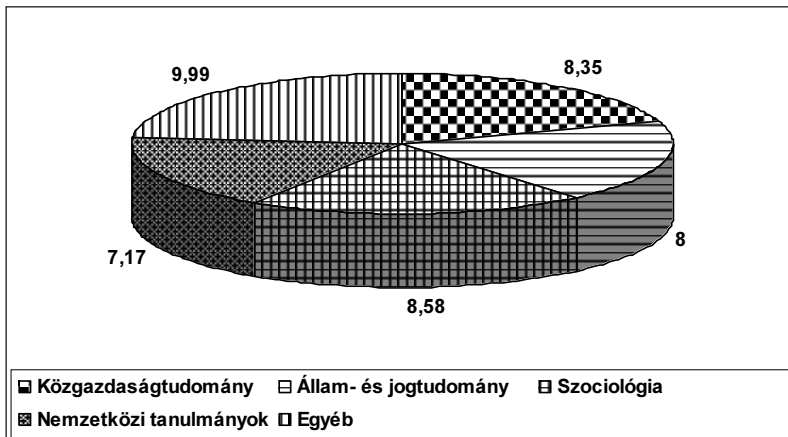
1. táblázat. A kérdőívek megoszlása szakok és intézmények szerint

		Közgazdaság	Jog	Szociológia	Nemzetközi T.	Egyéb
BCE	Gyakoriság	49	0	53	0	19
	Relatív gyakoriság	40,5%	,0%	43,8%	,0%	15,7%
BGF	Gyakoriság	113	0	0	0	1
	Relatív gyakoriság	99,1%	,0%	,0%	,0%	,9%
BME	Gyakoriság	4	0	0	2	74
	Relatív gyakoriság	5,0%	,0%	,0%	2,5%	92,5%
DE	Gyakoriság	52	0	0	0	0
	Relatív gyakoriság	100,0%	,0%	,0%	,0%	,0%
ELTE	Gyakoriság	0	25	0	0	0
	Relatív gyakoriság	,0%	100,0%	,0%	,0%	,0%
EF	Gyakoriság	69	0	0	0	0
	Relatív gyakoriság	100,0%	,0%	,0%	,0%	,0%
ME	Gyakoriság	108	0	0	0	0
	Relatív gyakoriság	100,0%	,0%	,0%	,0%	,0%
MÜTF	Gyakoriság	108	0	0	0	0
	Relatív gyakoriság	100,0%	,0%	,0%	,0%	,0%
PE	Gyakoriság	0	3	0	60	0
	Relatív gyakoriság	,0%	4,8%	,0%	95,2%	,0%
PTE	Gyakoriság	0	60	0	0	1
	Relatív gyakoriság	,0%	98,4%	,0%	,0%	1,6%
Sapientia	Gyakoriság	17	0	18	14	22
	Relatív gyakoriság	23,9%	,0%	25,4%	19,7%	31,0%
SZIE	Gyakoriság	57	14	0	15	0
	Relatív gyakoriság	66,3%	16,3%	,0%	17,4%	,0%
SzF	Gyakoriság	86	0	0	0	0
	Relatív gyakoriság	100,0%	,0%	,0%	,0%	,0%
SZTE	Gyakoriság	22	1	1	0	33
	Relatív gyakoriság	38,6%	1,8%	1,8%	,0%	57,9%
Összesen	Gyakoriság	685	103	72	91	150
	Relatív gyakoriság	62,2%	9,4%	6,5%	8,3%	13,6%

A divatos, nyelvigenyes képzések és frekvenciált intézmények ismeretében megvizsgáltuk a nyelvtanulási háttér módját és megkérdeztük, hogy hány éves nyelvtanulás áll a hallgatók mögött. A nyelvtanulás módjára három alternatívát adtunk meg: tanult-e a közoktatásban/felsőoktatásban, magánúton vagy külföldön. A kérdésünkre válaszolók majdnem 90%-a a közoktatást jelölte meg elsődleges nyelvtanulási közegnek, de ezen belül szakonként a nyelvtanulók 20–40%-a magánúton történő angol nyelvtanulással egészítette ki ismereteit és készségeinek fejlesztését. Ez azt bizonyítja, hogy a nyelvtanulás még mindig nagy anyagi megterhelést jelent a szülők számára, és a közoktatásban működő angol nyelvtanítás csak nehezen tudja betölteni szerepét. A külföldi angoltanulás nem mutat szignifikáns eredményeket. A nyelvtanulóknak szakonként mindössze 10–15%-a tanult külföldön. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a felmérés nem terjedt ki a bölcsészhallgatókra, csak a társadalomtudományi területekre, így lehetséges, hogy viszonyított arányt tekintve ez a 10–15% nem is olyan alacsony.

A 2. ábra szerint a hallgatók többsége, bármelyik szakot is nézzük, átlagosan 8–10 éve tanulja az angol nyelvet. A nyugati egyetemeken ez az átlag 4–5 év. Úgy tűnik, hogy az elmúlt évtizedek nyelvoktatási reformjai a közoktatásban még mindig nem eléggé hatékonyak. Az eredmények tükrében természetesen felvetődik az angol nyelvtanárképzés színvonalának kérdése, valamint az a komplex munkaerő-piaci probléma is, hogy az állami egyetemeken végzett angoltanároknak vajon hány százaléka vesz részt huzamosabb ideig a közoktatásban. Az átlagos 8–10 éves nyelvtanulási háttér ismeretében megdöbbentő az az adat, hogy a válaszadók 30%-ának még semmilyen nyelvvizsga-bizonyítványa nincs (lásd 3. ábra). A hallgatók 97%-a saját bevallása szerint még mindig tanulja az általános nyelvet az angol szaknyelvi kurzusok mellett.

Arra vonatkozóan, hogy a vizsgált társadalomtudományi területeken a hallgatóknak hétköznapi szakmai tanulmányaik során szükségük van-e az angol nyelv használatára, szignifikánsan igenlő válaszok születtek. Tudományterületenként a válaszadók 85–90%-a jelezte, hogy az angol nyelv használata elkerülhetetlen tanulmányai során. Még ha nem is angol nyelven hallgatnak szakmai kurzusokat, angol forrásanyagból vagy szakirodalomból rendszeresen kell készülniük, előadásokat tartaniuk, illetve fo-

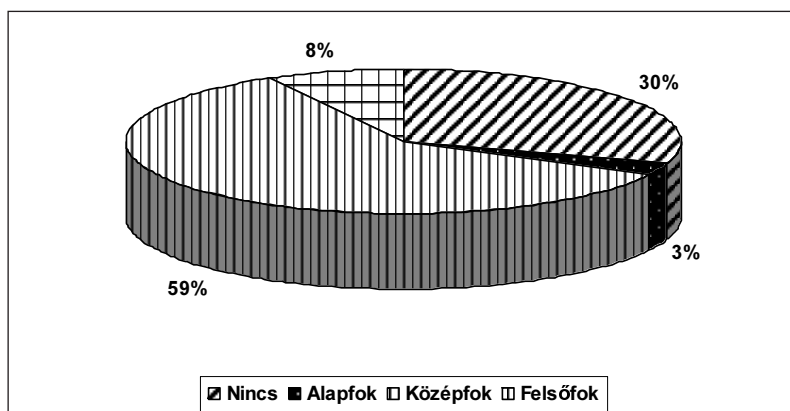

2. ábra. Az angol nyelvtanulás idejének (években) átlaga szakonként

lyamatosan dolgozniuk. Ebből az a következtetés is levonható, hogy hallgatóink angol szaknyelvi olvasási képességének fejlesztése nem csak a tudományos szaknyelvi órák, vizsgaelőkészítő kurzusok (EAP) területére összpontosul.

Az elemzés kiterjedt a nyelvvizsga-bizonyítványok számára, szintjére és típusára is. A fentiekben elemzett eredmények (nyelvtanulási háttér ideje, módja) ismeretében érdekes képet mutat a 3. ábra. A válaszadók 59%-a rendelkezik középfokú nyelvvizsga-bizonyítvánnyal, melyből 54% kétnyelvű, 46% pedig a közelmúltban akkreditált hazai és nemzetközi vizsgaközpontok egynyelvű nyelvvizsga-bizonyítványa. A 46% meglehetősen nagy arány, mely arra utal, hogy a tanulók nagy százaléka kikerüli azokat a vizsgaközpontokat, ahol a *mediáció* készségét (közvetítés írásban és szóban, vagyis fordítás és tolmácsolás) mérik és értékelik. A szakmán belül örökösen visszatérő probléma a kis nemzetek nyelveinél az angol nyelv négy alapkészségének (olvasás, írás, beszéd, hallás) tesztelésén túl a mediáció tesztelése. Éppen ezért a hallgatóknak is feltettük a kérdést, hogy melyik szaknyelvi készséget tartják a legfontosabbnak tanulmányaik során. A válaszadók 46%-a a beszédkészséget, 25%-a a halláskészséget, 10%-a az olvasási készséget, 12%-a az íráskészséget, míg 6%-a mediáció készségét jelölte meg. Valószínű, az adott tudományterületeken az angol nyelv a tudásanyag közvetítésének eszközeként jelenik csak meg a felsőfokú tanulmányok során, s mint alapvető nyelvi készség elenyésző funkcióval bír. A 3. ábrán meglepő, hogy a hallgatók 30%-a még semmilyen nyelvvizsga-bizonyítvánnyal nem rendelkezik. Nagy a valószínűsége, hogy ezek a hallgatók a hagyományos képzésben valahol a harmadik–negyedik évfolyam környékén folytatják most tanulmányaikat, vagy már végeztek. A rendelkezésünkre álló adatok szerint meglehetősen kevés, mindössze 8% a felsőfokú angol nyelvvizsgával rendelkezők aránya, főleg ha azt is figyelembe vesszük, hogy hallgatóink átlagban már 10 éve tanulják az angol nyelvet. Alapfokú angol nyelvvizsga-bizonyítvánnyal a válaszadók mindössze 3%-a rendelkezik. Ez utóbbi szám jelzi, hogy a felvételi eljárásokban és a tanulmányi célú tudományos közegben (EAP) ilyen szintű nyelvtudás nem elfogadható.

Ha összevetjük a 3. ábrát a nyelvvizsgatípusokat megjelenítő 4. ábrával, láthatjuk, hogy a megkérdezettek 18,7 %-a a kétnyelvű Origo nyelvvizsga-bizonyítvánnyal, míg

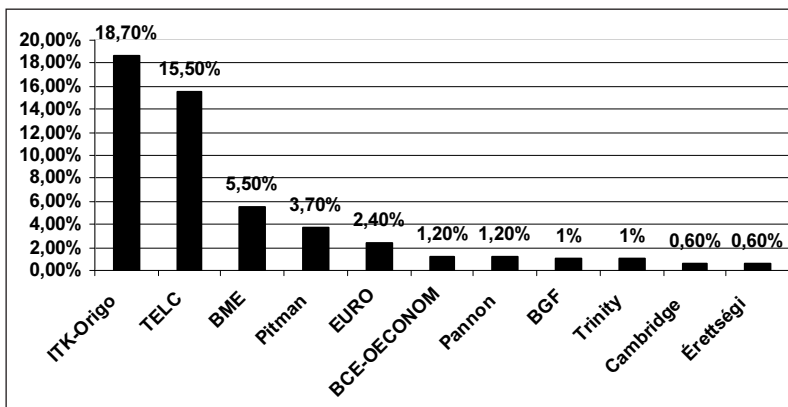

3. ábra. Milyen szintű nyelvvizsgája van?

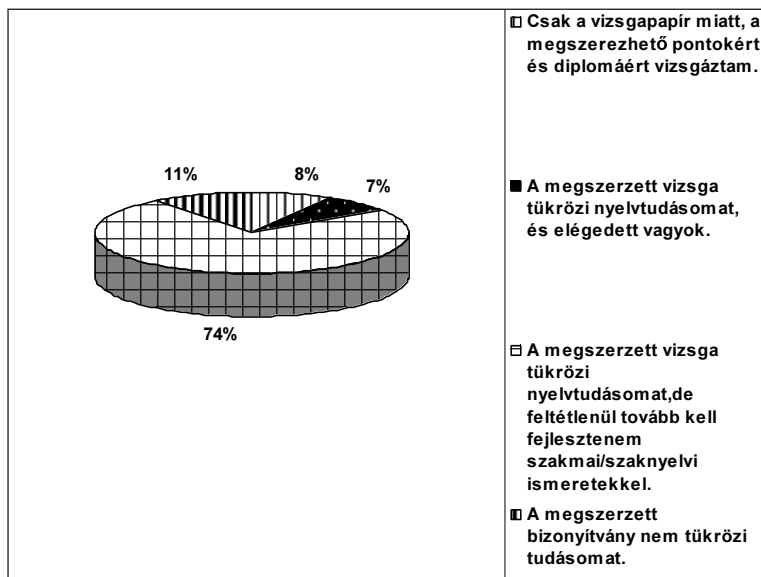
15,5 % az egynyelvű TELC bizonyítvánnyal szerzett magának többletpontokat a felvételi eljárás során. A különbség nem szignifikáns, de azt bizonyítja megint, hogy az egynyelvű vizsgák nagyobb népszerűségnek örvendenek a fiatalok között. A felsőoktatási intézmények (például BCE, BGF) vizsgaközpontjaiban mindössze 1–2%-ra tehető a szaknyelvi vizgabizonyítványok száma, ami a nyelvvizsga-bizonyítványoknak mindössze 5%-a. Meglehetősen magas, 3,7 % a 2004-ben akkreditációját elveszített Pittman nyelvvizsgák aránya. A külföldi vizsgatípusok (Cambridge, Trinity) – valószínűleg magasabb vizsgadíjaik miatt – alacsony értékeket mutatnak. Meglepően alacsony, 0,6 % az emelt szintű angol nyelvi érettségivel szerzett bizonyítványok száma a társadalomtudományi képzésben részt vevők között, valószínűleg azért, mert a kétszintű érettségi rendszer ekkor még nem terjedt el a köztudatban.

A válaszadók többsége a nyelvvizsgaközpontok első akkreditálási hullámában vizsgázott, és a százalékos arányok teljességgel jól tükrözik a kialakulófélben levő és még bizonytalan nyelvvizsgáztatási piaci helyzetet 2002 és 2005 között.

Azt is megvizsgáltuk, hogyan értékeli a hallgatók saját nyelvtudásukat és bevallásuk szerint, mennyire tükrözi azt a megszerzett bizonyítvány. A 5. ábra szerint a megkérdezettek 74%-a vallja, hogy a megszerzett vizsga tükrözi nyelvtudását, de a tudást feltétlenül tovább kell fejlesztenie szakmai/szaknyelvi ismeretekkel. Ezek a hallgatók potenciálisan jó általános nyelvtudással rendelkeznek, és az egyetemek BA (alapképzés), valamint MA (mesterképzés) típusú képzéseiben kiváló szaknyelvi kompetenciákat és szakmai háttértudást sajátíthatnak majd el. 11% szerint a megszerzett bizonyítvány nem tükrözi a nyelvtudását. Ezek a hallgatók meglehetősen nagy nehézségekkel néznek majd szembe felsőfokú tanulmányaik során, hiszen a kötelező angol nyelvű előadásokon és szaknyelvi kommunikációs órákon nem tudnak megfelelően teljesíteni, az angol nyelvű forrásanyagok gyakran megoldhatatlan feladatot jelentenek számukra, és az esetleges szaknyelvi vizsgakövetelményeknek sem tudnak majd időben eleget tenni. Ez a szám (11%) meglehetősen magas, főleg ha hozzáadjuk a válaszadóknak azt a 8%-át, akik csak a vizsgapapír érdekében, vagy a megszerzhető pontokért/diplomáért vizsgáztak. A válaszadóknak csak 7%-a vallja, hogy a megszerzett bizonyítvány tükrözi a nyelvtudását, és ezzel a tudással elégedett.

4. ábra. Milyen típusú nyelvvizsgája van?

5. ábra. Nyelvvizsga-bizonyítványa(i) – saját belátása szerint – tükrözi(k)-e nyelvtudását?

Sokkal érdekesebb eredményt kapunk a nyelvtudás szubjektív önértékeléséről a nyelvvizsgaszint függvényében. Középfokon a válaszadóknak 85%-a értékeli úgy, hogy a megszerzett vizsga tükrözi a nyelvtudását, de ezt a tudást feltétlenül tovább kell fejlesztenie szakmai/szaknyelvi ismeretekkel. Mindhárom szinten megjelenik a vizsgapapír vagy a megszerezhető pontszám/diploma mint nyelvtanulási motiváció, de természetesen ez a középfokú nyelvvizsgáknál a legmagasabb, 10%.

A középfokú vizsga-bizonyítvánnyal rendelkezők nyelvtanulási motivációja elsődlegesen a bizonyítványok által szerezhető többletpont volt, valószínűsítem, hogy a felvételik során. Ez az önértékelés jelzi azt a negatív eredményt, melyet egy kormányrendelet szabályozott és gerjesztett, és a felvételi eljárások során a papírgyártási mechanizmus keretében az idegen nyelvek tudását túlságosan felértékelte. Így fordulhatott elő, hogy az elmúlt három évben a felvételiknél az idegen nyelvi kompetencia a szakmai tudás és egy komplex szakmai kompetenciamérés elé került, melyeknek pedig mindenképpen elsődleges mérvadó és szelektáló tényezőknél kell lenniük a tudományterületekre beáramló hallgatók esetében. A 2008-ban bevezetésre kerülő új pontszámítási rendszer és az a tény, hogy a nyelvtudásért a bizonyítványok számától függetlenül, maximált pontot kaphatnak csak a hallgatók, valamennyire valószínűleg korrigálni fogja a fentiekben kialakult helyzetet.

Ezt a tendenciát erősíti, hogy a Nyelvvizsgákat Akkreditáló Testület (NYAT) határozatai egyre magasabb szintű munkát várnak el a vizsgaközpontoktól, s ezért ma már nem szaporodnak gomba módra az újonnan akkreditált központok sem. A Közös Európai Referenciakeret rendszerének való megfeleltetés, valamint a „szintillesztési folyamat” konszolidálja majd a nyelvvizsga-piacot, valamint szakmailag hitelesebb, az európai szinten nemzetközileg is kompatibilis nyelvvizsga-bizonyítványok kibocsátását fogja eredményezni, és ez a felsőoktatásba beáramló hallgatók elégedettségi szintjét is emeli majd.

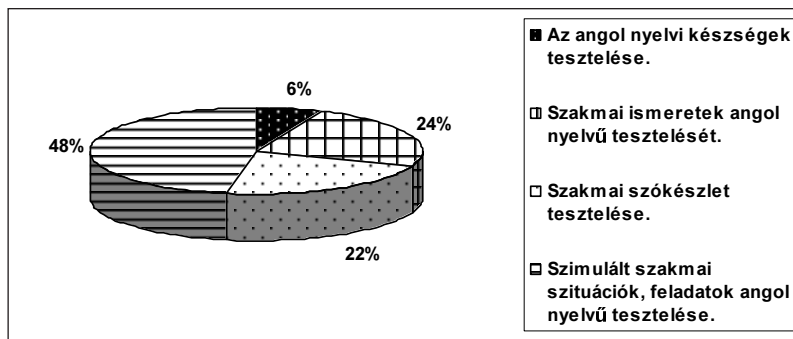
A 5. ábra arányszámái meglehetősen reálisan ábrázolják a hazai vizsgázók nyelvtudása és a nyelvtudásukról kibocsátott akkreditált nyelvvizsga-bizonyítványok közötti összefüggést, ami az elmúlt öt–nyolc évet jellemezte.

A felmérésben a válaszadók 91%-a vallja, hogy tisztában van az általános és szaknyelvi vizsgák és képzések fogalmával. 65% szerint lényeges különbséget kell tenni az általános és szaknyelvi vizsgák között, és a szaknyelvi vizsgáknál az angol nyelvtudást és a szakmai háttérrel egyszerre kellene mérni és értékelni. Közülük 73% szerint tanulmányaik elvégzéséhez egy magas színvonalú hazai szaknyelvi vizsga-bizonyítványra lenne szükségük. A megkérdezetteknek mindössze 2%-a vallja, hogy nem kell különbséget tenni a két vizsgatípus között, mert aki a szakmát jól tudja, az a gyakorlatban úgyis elsajátítja majd az angol szaknyelvet. A hallgatók 10%-a úgy véli, nincs szükség a két vizsgatípus közötti megkülönböztetésre, mert a szaknyelvi vizsgáztatás csak a szakszókészletben tér el az általános nyelv tesztelésétől. Ezek a vélemények hasonló arányban tükrözik a szakirodalomban az idegen nyelvi mérés és értékelés területén is sokszor felvetődő kérdést, hogy vajon miért is van szükség a szaknyelvi vizsgákra.

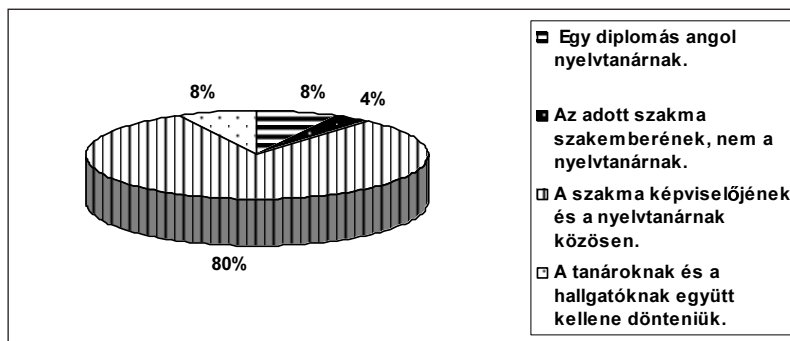
A sok és többször is visszatérő vita ellenére mára már konszenzus alakult ki, s mindkét tábor (szaknyelvi vizsgát ellenzők és támogatók) képviselői egyetértenek abban, hogy a jól előkészített és kivitelezett szaknyelvi vizsga (*ESP*), bármelyik típusba (*EAP* vagy *EOP*) is tartozzon, különbözik az általános nyelvvizsgától, hiszen más képességet, mégpedig a kommunikatív szaknyelvi képességet méri és értékeli, és nem csak a szakszókészlet teszteléséről szól.

Az 6. ábra adatai is arról tanúskodnak, hogy hallgatóink tisztában vannak a szaknyelvi képzéssel és vizsgáztatással, s a válaszadók 48%-a a szaknyelvi vizsgán a szimulált és autentikus szakmai szituációk, feladatok, szövegek angol nyelvű tesztelését várja el a vizsgaközpontoktól. 6% az angol nyelvi készségek klasszikus tesztelését, 24% pedig a szakmai ismeretek angol nyelvű mérését és értékelését tartja fontosnak a szaknyelvi vizsgán. Még mindig magas, 22% azoknak az aránya, akik csak a szakmai terminusok tesztelését tartják elsődlegesnek.

A kérdőívek részeredményeinek elemzéséből származó általános következtetéseket egy összehasonlítóssal zárom. Feltettük ugyanazt a kérdést, amit 1993-ban a Teemant felmérésben is megkérdeztek: *Véleménye szerint kinek kell terveznie (tartania) egy szaknyelvi kurzus vagy a szaknyelvi vizsga feladatait?* Szignifikás különbség érezhető a válaszokban. 1993-ban a válaszadók (bár a megkérdezettek között középiskolás és egyetemi hall-

6. ábra. Mit tartana fontosnak a szaknyelvi vizsgán?

7. ábra. Véleménye szerint kinek kell terveznie egy szaknyelvi kurzus vagy szaknyelvi vizsga feladatait?

gatók is voltak diszciplináktól függetlenül) többsége, 43% szerint a szaknyelvi kurzusokat a hallgatóknak a nyelvtanárokkal együtt kellene megvitatniuk és megtervezniük. Ebből arra a következtetésre jutottam, hogy 1993-ban a nyelvtanulók és nyelvhasználók többsége nem volt tudatában annak, hogy mit is értünk szaknyelven. Szakmai nyelvoktatás, bár csíráiban, a fentiekben említett egyetemeken folyt, de a célközönség (kevesebb számú nappali tagozatos hallgató) meglehetősen szűk volt, s az oktatók többsége sem a mai értelemben használt kommunikatív szaknyelvi képzés metodikáját követte. Szakmai nyelvvizsgáztatást pedig hosszú évtizedekig csak az Idegennyelvi Továbbképző Központ (ITK) működtetett az ágazati minisztériumok képviselőinek részvételével, melynek validitása és megbízhatósága nem összehasonlítható a mai értelemben működtetett szaknyelvi vizsgarendszerek érvényességi és megbízhatósági mutatóival.

A feltett kérdésre adott válaszokat a 7. ábra mutatja. 80% úgy véli, hogy a szaknyelvi kurzust vagy vizsgát az adott szakma, illetve tudományterület képviselőjének és a nyelvtanárnak a kooperációja kell, hogy eredményezze. Ez az elvárás a szaknyelvről foglalkozó szakirodalomban is, melyet *SSI* technikának hívunk. Azonos arányban (8%–8%) oszlik meg azoknak a véleménye, akik szélsőségesen vagy csak a nyelvtanárban, vagy a hallgatók és nyelvtanárok közös megegyezésétől várnák a szaknyelvi kurzusok és vizsgák curriculumának meghatározását.

Összegzés

A most bemutatott részeredmények és az azokból levont általános idegennyelv-politikai és oktatáspolitikai tanulságok csak felvillantották a kutatás egyes területeit, de a nyelvoktatás szempontjából máris megállapítható, hogy a felsőoktatási szaknyelvi képzésre a jövőben nagyobb hangsúlyt kell fordítani.

Ideális megoldásnak tűnne a szaknyelvi órák, valamint az angol nyelven oktatott szakmai előadások és szemináriumok számának a növelése, főleg azokon a nyelvigenyes egyetemeken és szakokon, ahol az általános nyelvtudásra építve professzionális szaknyelvi kompetenciát sajátíthatnának el a hallgatók. Egyetemeink strukturális átalakítása után (bolognai folyamat) a külföldi hallgatók nagyobb számú megjelenése egyértelműen ezt az irányt jelöli ki: multikulturális közegben (magyar és külföldi hallgatók vegyesen) a XXI. században az adott diszciplína angol szaknyelvre válhat az információ és tudásanyag közvetítésének eszközévé hazai egyetemeinken is.

A szükségletelemzés eddigi részeredményeiből kiderül, hogy hallgatóink jelenlegi igényei reálisan tükrözik a szakirodalomból ismert nemzetközi trendeket, preferenciáik kristálytisztán megfogalmazódnak, határozottak és korrektek. Szaknyelvtanároknak és szakoktatóknak feladatunk, hogy az igényeket megismerjük, majd a lehetőségekhez képest próbáljuk kielégíteni. Az oktatáspolitikai rendeletek, az egyetemi autonóm határozatok ellenére a tudományos szaknyelvoktatás és szaknyelvi vizsgáztatás (EAP) professzionális működtetése és az innováció lehetősége adott, már csak a színvonalas gyakorlati megvalósítás várat magára.

Rövidítések jegyzéke (Intézmények nevei)

BCE: Budapesti Corvinus Egyetem	PE: Pannon Egyetem (Veszprém)
BGF: Budapesti Gazdasági Főiskola	PTE: Pécsi Tudományegyetem
BME: Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem	Sapientia – Erdélyi Magyar Tudományegyetem (Csík-szereda)
DE: Debreceni Egyetem	SZIE: Széchenyi István Egyetem (Győr)
ELTE: Eötvös Loránd Tudományegyetem	SzF: Szolnoki Főiskola
EF: Eszterházy Főiskola (Eger)	SZTE: Szegedi Tudományegyetem
ME: Miskolci Egyetem	
MÜTF: Modern Üzleti Tudományok Főiskolája (Tatabánya)	

IRODALOM

- Bellier, I. (2002): *Europe as a Multicultural Area*. <http://www2.cnrs.fr/en/256.htm> Letöltés ideje: 2008. január.
- Carter, D. (1983): Some propositions about ESP. *The ESP Journal* 2. pp. 131–7.
- Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching and Assessment* (2001): Strasbourg: Council of Europe.
- Douglas, D. (2000): *Assessing Languages for Specific Purposes*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dudley-Evans, A. – M. J. St. John (1998): *Developments in ESP: a multidisciplinary approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hutchinson, T. – A. Waters (1987): *English for Specific Purposes: A Learning-centered approach*. Cambridge: CUP.
- Kormányrendelet 71/1998. (IV. 8.)
- Közös Európai Referenciakeret. *Nyelvtanulás, nyelvtanítás, értékelés* (2002): Strasbourg: Európa Tanács Közoktatási Bizottság Élő Nyelvek Osztálya; Budapest: Kiadja az Oktatási Minisztérium megbízásából a Pedagógiai Továbbképzési Módszertani és Információs Központ Kht.
- Kurtán Zsuzsa (2003): *Szakmai nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Munby, J. (1978): *Communicative Syllabus Design*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oktatási Minisztérium rendelete 30/1999.
- Spolsky, B. (1995): *Measured Words*. Oxford: OUP.
- Strevens, R. (1988): ESP after twenty years: A re-appraisal. In: Tickoo, M. (ed): *ESP: State of the Art*. Singapore: SEAMEO Regional Centre. pp. 1–13.
- Teemant, Annela – Zsuzsa Varga – Pál Heltai (1993): *Hungary's Nationwide Needs Analysis of Vocationally-Oriented Foreign Language Learning: Student, Teacher and Business Community Perspectives*. Budapest: Ministry of Culture and Education – Hungarian Ministry of Labour – United States Information Agency – Council of Europe Modern Languages Project Group.
- West, R. (1998): *Proficiency Testing*. Manchester: The University of Manchester, School of Education Distance Learning.

KOVÁCS ÉVA MÁRIA

Anglicizmusok a német nyelvben

1. Bevezetés

A nyelvek életében természetes jelenség egy szó átkerülése az egyik nyelvből a másikba. Napjainkban szinte minden nyelvben, így a németben is az anglicizmusok nagy számban való elterjedésének lehetünk tanúi. Mi is az *anglicizmus*? A *Longman Dictionary of Contemporary English* (Summers 2001: 43) című szótár a következőképpen definiálja:

„Anglicism is an English word or expression that is used in another language.” [„Az anglicizmus egy olyan angol szó vagy kifejezés, amelyet egy másik nyelvben használnak.”]

Mindazonáltal fontos megjegyezni, hogy maga a terminus gyűjtőfogalomként értendő, amely ugyanúgy magában foglalja a brit angolból kölcsönzött szavakat és kifejezéseket, mint az amerikai angolból átvettek, mivel eredetüket sok esetben nem lehet egyértelműen meghatározni.

Köztudott tény, hogy az angol nyelv manapság elsősorban a globalizációnak köszönhetően egyre nagyobb mértékben terjed az egész világon. Az élet minden területén szembesülünk ezzel a jelenséggel a számítástechnikától az orvostudományon, az üzleti életen, a reklámparcon, tudományos kutatáson át a divatig, a sportig és a szórakozásig.

Azt, hogy az anglicizmusok terjedése egyáltalán nem elhanyagolható tendencia a mai német nyelvben, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy nemcsak például a német nyelvű magazinok és újságok bővelkednek bennük, hanem még a kezdőknek szánt német nyelvű tankönyvekben is nagy számban megtalálhatók. Gondoljunk csak az olyan angolból kölcsönzött szavakra, mint a *der Job*, -s; *das Handy*, -s; *die E-Mail*, -s; *der Fan*, -s; *das Steak*, -s; *das Snowboard*, -s; *die SMS*; *die Web-Seite*, -n; *der Business-Sprachkurs*, -e; *die Online Redaktion*, -en; *der Joggingsschuh*, -e; *das Picknickwetter* vagy *joggen*, *chatten* stb. Ezeket a példákat az elmúlt években kiadott *Schritte 1 international* című tankönyvben (Niebisch és társai 2006) találtam.

Ha közelebbről megvizsgáljuk ezt a néhány példát, láthatjuk, hogy az anglicizmusoknak különböző típusai vannak. Néha az anglicizmus közvetlenül kerül át a németbe, mint például *Job*, *Fan*; néha képzőkkel jönnek létre új szavak az eredeti angol szó alapján, mint például *joggen*, *chatten*. Néhány esetben a folyamat során végbemenő változások úgynevezett ánglicizmusokat eredményeznek. Ez azt jelenti, hogy olyan új szó jelenik meg a németben, amelynek az alakját és funkcióját illetően nincs köz-

vetlen angol megfelelője, mint például a *Handy* 'mobile phone'. Ez a szó az angolban melléknév, és egyik jelentése 'kéznél lévő, könnyen elérhető'. Számos esetben nyilvánvaló lexikai kreativitás eredményeképpen hibrid összetételek jönnek létre, mint például *Web-Seite*, *Business-Sprachkurs*, *Joggingsschuh* és *Picknickwetter*.

Felismerve ennek a mai és egészen természetes jelenségnek a fontosságát a német nyelvben Carstensen és társai szerkesztésében 1993, 1994 és 1996-ban megjelent egy három kötetes anglicizmus-szótár *Anglizismen-Wörterbuch* címmel, amely több mint 3500 olyan angol kölcsönszót tartalmaz, amelyet a II. világháború végétől a 90-es évek elejéig dokumentáltak. Ez a szám a szótár megjelenése óta eltelt tíz év alatt feltehetően jelentősen nőtt.

Felmerülhet a kérdés, hogy vajon ebből a viszonylag nagy halmazból melyek a legáltalánosabban használatosak a mai német nyelvben. Ennek kiderítésére Erkenbrecher (2006: 19) felmérést végzett, melynek során egyetemi hallgatókat kért arra, hogy nevezzék meg a 10 leggyakrabban használt anglicizmust. A listát a következő szavak vezetik:

1.	(23)	cool
2.	(20)	Handy
3.	(18)	E-mail
4.	(14)	Party, Laptop
5.	(13)	Internet
6.	(12)	Jeans
7.	(11)	Okay, Beamer
8.	(10)	shoppen, Fuck, Computer, CD
9.	(9)	T-Shirt, Show, Manager
10.	(8)	Trend, Star, Live, Link, Fastfood, dissen, Band

Még ez a néhány szó is világosan mutatja, hogy az anglicizmusok sajátos módon épülnek be a mai német nyelvbe. E dolgozat alapvető célja annak feltárása, milyen hatással van az angol a mai német nyelvre. Először röviden áttekintem az angol jövevényszavak történeti fejlődését és feltárom a jelenség okait. Másodszer az anglicizmusok nyelvi funkcióit, valamint használati területeit veszem szemügyre. Továbbá azt vizsgálom, hogyan integrálódnak ezek az idegen eredetű szavak a német nyelv rendszerébe, különös tekintettel helyesírási, fonológiai, morfológiai és szemantikai sajátosságaikra. Végül kitérek arra is, hogyan viszonyulnak a német emberek az anglicizmusok egyre nagyobb számban való terjedéséhez.

2. Történeti áttekintés és az átvétel okai

A nyelvi szókölcsonzés egyik legfőbb okának a nyelvi érintkezés tekinthető, melynek során az egyik nyelvben használt szót elkezdik használni a másik nyelvben. Crystal (2003: 102) a következő módon definiálja a nyelvi érintkezést:

„A szociolingvisztikában a kifejezés olyan állapotra utal, amelyben a nyelvek között földrajzi és társadalmi közelség és ezáltal kölcsönhatás áll fenn. Az érintkezés eredménye nyelvileg is megmutatkozik a jövevényszavak számbeli gyarapodásában, hangtani és grammatikai változásaiban, a két nyelv keveredésében és a kétnyelvűség általános növekedésében.”

Az angol és a német nyelv közötti szókölcsönzés történetének vizsgálata során Viereck (1986: 107–109) kimutatja, hogy a középkorban szinte alig volt angol eredetű szó a német nyelvben. Az a néhány, amely előfordult, főleg a kereszténységgel és a vallással (például az ófelnémet *gotspell* az angolszász *gōdspell*-ből származik), valamint a hajózással és kereskedelemmel volt kapcsolatos (*Boot – boat*). A XVII. századtól kezdődően nőtt az érdeklődés az angol iránt, de sok jövevényszó politikai kifejezésekre korlátozódott (*Unterhaus 'House of Commons, Lower House', Oberhaus 'House of Lords, Upper House'*).

A XVIII. század hozta az angol kölcsönszavak első nagymértékű beáramlását a német nyelvbe, elsősorban a filozófia (*Freidenker 'free thinker'*), a politika (*Koalition, Opposition*) és a kereskedelem (*Import, exportieren, Banknote*) területén.

A XIX. században Angliában lezajlott ipari forradalom is új kifejezések megjelenését eredményezte a németben, ilyenek a *Dampschiff, Lokomotive* stb. A XIX. század a divattal és a sporttal kapcsolatos szavak beáramlásának az időszaka is volt, például *Sport, Tennis, Fußball (football), Pullover* és *Sweater*.

Mint Hilgendorf (1996) utal rá, a II. világháborúig a brit angol volt az átvételek alapvető forrása. Ezután az Egyesült Államok szuperhatalomként való megjelenése az amerikai angol egyidejű fontosságának növekedéséhez vezetett. Különösen a II. világháború után figyelhetjük meg az anglicizmusok nagy számú elterjedését a németben, és ezek többsége inkább az amerikai, mint a brit angoltól származik. A kettő között azonban nem könnyű különbséget tenni, hiszen ma ezek a szavak mindkét nyelvben használatosak, például *Star, Party, Quiz, Jazz, Beat, Hit, Song, Jeans, Makeup, Job, Trend, Manager, Boss* és *Interview* stb.

Az elmúlt időszakban különösen a XX. század utóbbi évtizedeiben zajló különböző események hozták kapcsolatba az angol és német nyelvet. Ezek között az Egyesült Államok politikai, ipari, technikai, katonai és tudományos fölénye, az amerikai kultúra és életmód terjedése, az Európai Unió létrejötte, az angol nyelvű filmek, TV-csatornák és újságok hozzáférhetősége, valamint a technikai fejlődés, mint például a számítógép és az internet feltalálása szerepel. Manapság a számítógépet az élet minden területén használjuk különféle célokra. A világháló, az internet, az e-mailezés a nyelvek, így a német és az angol közötti érintkezés növekedését eredményezi. Az angol nemcsak hogy a nemzetközi kommunikáció nyelve, hanem szinte az egész világon az iskolákban tanított idegen nyelvek között is a legdominánsabb.

3. Az anglicizmusok nyelvi funkciói és használati területei

Számos nyelvész végzett kutatást a mai németben használt angol eredetű szavak és kifejezések nyelvi funkcióinak és használati területeinek feltárására (Galinsky 1967, Yang 1990, Corr 2003, Hilgendorf 2007). Galinsky (1967) és Yang (1990) az anglicizmusok következő nyelvi funkcióira utal:

1. az amerikai/angol környezet és légkör visszaadása (olyan helyekre, idiómákra történő utalás, amelyeknek nincs német megfelelője, vagy nem elegendő az autentikus amerikai/angol környezet visszaadására, például *Greenwich Village, First Lady, High-school, PhD, Campus, College, New wave*);
2. a pontosság, specifikusság (a *der Job* a németben 'átmeneti vagy mellékkereseti lehetőségre', a *der Killer* a németben 'bérgyilkosra' utal, és így az angolban való tágabb jelentéssel szemben ezeknek specifikus jelentéstartalma van);

3. szándékos álcázás, eufémia (*Bordell* ~ *Appartmenthaus*, *Eros-Center*, *Prostituierte* ~ *Hostess*, *Drogenabhängiger* ~ *Fixer*);
4. rövidség (az egy vagy két szótagos angol szavak használata a több szótagos és összetett német szavak helyett a nyelvi ökonómiára törekvés eredménye (*Boom* ~ *Wirtschaftsaufschwung*, *Budget* ~ *Haushaltsplan*, *Campus* ~ *Universitätsgebäude*);
5. szemléletesség, gyakran metaforák által (*brainwashing* ~ *Gehirnwäsche*, *summit conference* ~ *Gipfelkonferenz*);
6. tréfáság, játékoság;
7. a kifejezés variálhatósága az ismétlés elkerülésére (*Hallo* ~ *Hi*, *Baby* ~ *Säugling*, *Fan* ~ *Anhänger*, *Boß* ~ *Chef*, *Team* ~ *Mannschaft*, *Ticket* ~ *Fahrschein*, bár ezek esetében sokszor lehet eltérés a konnotációjukban).

A fent említett szerzők általában az anglicizmusok következő használati területeit említik (a példák a *Duden Deutsches Universalwörterbuch* szótárból (Kunkel-Razum és társai 2007) származnak):

politika és közélet: *Politprominenz*, *Splittergruppe*, *Hardliner*, *Image*, *Comeback*, *Revival*, *Trend*;

üzlet és kereskedelem: *Boom*, *Clearing*, *Designer*, *Leasing*, *Marketing*, *Safe*, *Trust*, *E-Commerce*, *E-Mail*, *E-Banking*, *Joint Venture*, *Budget*, *Shareholder*, *outsourcen*, *Cateringfirma*, *Onlineshopping*, *Cash*, *Crash*, *Deal*, *Know-how*;

technika és tudomány: *Computer*, *Laser*, *Mikroprozessor*, *Test*, *Hacker*, *Software*, *Recycling*, *Overheadprojektor*, *Flipchart*, *Keyboard*;

szórakozás és szabadidő: *Bar*, *Comics*, *Festival*, *Gag*, *Happening*, *Party*, *Quiz*, *Show*, *Western*, *Bestseller*, *Nonstop-Kino*, *Nightclub*, *Breakdance*, *Big Brother*, *Pub*;

divat és öltözködés: *Deodorant*, *Jumper*, *Look*, *Lotion*, *Make-up*, *Nylon*, *Pullover*, *Slip*, *Spray*, *Tweed*, *Bluejeans*, *Piercing*, *Outdoorbekleidung*, *T-Shirt*, *Shorts*;

étel és ital: *Chips*, *Longdrink*, *Shortdrink*, *Cocktail*, *Grapefruit*, *mixen*, *Brunch*, *Sherry*, *Toast*, *Curry*, *Coke*, *Gin Tonic*, *Snack*, *Hot Dog*, *Popcorn*, *Shake*, *Junkfood*, *Cheeseburger* stb.;

sport: *Aerobics*, *Baseball*, *Bodybuilding*, *Bowling*, *Bungy-jumping*, *Coach*, *Curling*, *Fitness Foul*, *Fan*, *Game*, *Jetboat*, *jetten*, *joggen*, *kicken*, *Rafting*, *Safety-car*, *Skateboard*, *Snowboard*, *Squash*, *Surfing*, *Team*, *Trainer* stb.

Mint Hilgendorf (2007: 136) utal rá, a politikusok gyakran használnak anglicizmusokat homályosan meghatározott jelentésmezők miatt. Amikor a *Korruption* kifejezést először kezdték használni, sokkal kevésbé negatív konnotációval bírt, mint német *Bestechung* megfelelője. Míg a politikusok azért használják az angolt, hogy ne egyértelmű, hanem nehezen megfogható legyen mondanivalójuk, az ellenkezője igaz azokra, akik a jogi területeken dolgoznak. Az olyan kifejezések, mint *Leasing*, *Outsourcing* a pontosság, precízesség pragmatikai céljait szolgálják.

Corr (2003) azt állapítja meg, hogy a szaknyelv és a szakterminológia az a terület, ahol a legtöbb szóátvétel történik. A műszaki nyelv különösen bővelkedik az anglicizmusokban, mint például a technológia, gépészet, elektronika, fizika, kémia, biológia, orvostudomány és számítástechnika. Vegyük szemügyre a számítástechnika területéről vett következő példákat: 1. idegen szavak: *E-Mail*, *Homepage*, *Internet*, *Notebook*,

Laptop, Scanner, Software; 2. tükörfordítások: *Brenner (burner), Mausclick (mouse click), Passwort (password), Webseite (website), Dateiname (file name)* és 3. jelentéskölcsönzések: *Benutzer (user), Drucker (printer), Rechner (computer), Speicher (memory), scannen (to scan)* stb. (Corr 2003: 118–126).

A tudomány és kutatás területén az angol a domináns nyelv. Egyre több tudományos cikk angol nyelven jelenik meg, a kiadók is átálltak az angolra, és különösen a természettudományok, mint például a matematika területén a tudományos folyóiratokban megjelenő tanulmányok angol nyelven íródnak (Hilgendorf 2007: 138).

Hilgendorf (2007: 141) arra az általánosnak mondható jelenségre is utal, hogy a német tudósok tudományos szakmai körökben, valamint a német cégek külföldi leányvállalatainál dolgozó német alkalmazottak külföldi társaikkal angolul beszélnek még akkor is, ha beszélgetőtársuk tud németül. Ezt valószínűleg egyrészt presztízből teszik, másrészt az általuk használt angol szakterminusok lehetnek az okai, és talán az, hogy ha egyik fél sem az anyanyelvén, hanem angolul beszél, akkor rövidebben, egyértelműbben fogalmaznak, és ezáltal elkerülhetők a félreértések, amelyeknek egy munkakapcsolatban súlyos következményeik lehetnek.

Német nyelvű magazinokat lapozgatva nem kerülheti el a figyelmünket az a tény, hogy milyen gyakoriak az anglicizmusok a reklámokban, hirdetésekben. A reklámok célja az olvasó figyelmének felkeltése a reklámozott termékek iránt. Az anglicizmusokkal rövidegük és tömörségük miatt ez könnyen elérhető. Ennek alátámasztására szolgáljanak a következő reklámok, amelyek a közkedvelt német *Focus* magazinban (2006/23., 34., 36. szám, 2007/22. szám) jelentek meg:

You & Us

Wir arbeiten an genau zwei Orten.

Überall und direkt an Ihrer Seite.

Weil Finanzlösungen keine Grenzen kennen, haben wir weltweit *Investment-Analysten* vor Ort. In den Bereichen *Wealth Management, Asset Management* und *Investment Banking* sind Spezialisten rund um den Globus für Sie tätig. So kann Ihr UBS Berater auf ein Netzwerk von *Ressourcen* zurückgreifen und Ihnen die optimale Lösung zur Verfügung stellen.

Top im Job

mit *Pocket Business*

Pocket Business bietet Kompaktwissen für Ihren Berufserfolg

So einfach ist Bahn fahren. *Online* buchen. Ganz entspannt reisen.

Einfach *Ticket* unter www.bahn.de buchen und ausdrucken.

Das *Business* ist hart. Unsere *Tests* sind härter.

TECRA A8. Beste Qualität für Ihren harten Arbeitstag. Dieses professionelle *Notebook* mit verbesserter *Hardware* bietet beispiellose Zuverlässigkeit und Produktivität.

Mint fent említettem, az idegen szavaknak sokszor nagyobb a presztízse, mint az anyanyelv szavainak. A fiatalok, különösen a tinédzserek „menőbbnek”, divatosabb-

nak tartják az anglicizmusok nagy számban való használatát. A popzenét gyakran a fiatalokkal azonosítjuk, és a legnépszerűbb és legsikeresebb zeneszámok, amelyeket hallgatnak, szintén angol nyelven íródtak. Így nem meglepő, hogy az angol szerepe a popzene területén és a fiatalok nyelvezetében különösen szembetűnő (*Rockmusik, CD, Rap, Techno, Song, Hardrock, Heavy Metal, Hip-Hop, Discjockey*).

A fiatal generáció az, amely az angolul beszélő országokból kiinduló különböző örületek hatásaira is fogékonyabb. Úgy tűnik, hogy a zene mellett a sportnak van igazán jelentős befolyása rájuk. Vegyünk szemügyre néhány sporttal kapcsolatos anglicizmust: *Aerobics, Bodybuilding, Bowling, Bungy-jumping, Coach, Curling Fan, Fitness, Foul, Game, Jetboat, jetten, joggen, kicken, Rafting, Safety-car, Skateboard, Snowboard, Squash, Trainer* stb.

Összességében elmondhatjuk, hogy az anglicizmusok az élet minden területén előfordulnak, az üzleti élettől a sportig és zenéig. Ez abból adódik, hogy angol a fő nyelve az üzleti világnak, csakúgy mint a reptéri légi irányításnak, a különböző tudományágaknak, a diplomáciának és a popzenének is. Mint a fenti elemzésből kiténik, számos oka van a szóátvételnek, így például a technikai fejlődés, az új gondolkodásmód, új irányzatok és néha presztízskérdés is az anglicizmusok használata. A következőkben vizsgáljuk meg, hogyan osztályozhatjuk az anglicizmusokat, és hogyan épülnek be a mai német nyelv rendszerébe, különös tekintettel helyesírási, fonológiai, morfológiai és szemantikai sajátosságaikra.

4. Az anglicizmusok osztályozhatósága és a mai német nyelv rendszerébe való integrálódása

A nyelvészek (például Yang 1990, Carstensen 1993, Corr 2003, Onysko 2007) különböző módon osztályozzák a németben előforduló anglicizmusokat. Yang (1990: 11) különbséget tesz az idegen szavak és a kölcsönszavak között, rámutatva, hogyan különböznek egymástól a német nyelvbe való integrálódásuk tekintetében. Az idegen szavak azok a más nyelvekből kölcsönzött szavak, amelyek esetében nem észlelhető helyesírási, morfológiai és szemantikai változás, és az idegen eredet világosan és könnyen felismerhető. Onysko (2007: 14) értelmezésében ezek az úgynevezett közvetlenül kölcsönzött anglicizmusok, amelyek megtartották angol helyesírásukat és kiejtésüket, vagy kiejtésük némiképp módosult, alkalmazkodva a német nyelv hangrendszeréhez, mint például *Business, Computer, Designer Detail, Jeans, Manager, Meeting, Notebook, Shop, Team, T-Shirt, Talkshow, Ticket* stb.

A kölcsönszó hasonló az idegen szóhoz, mivel ezt is más nyelvből veszik át, de fonológiailag és/vagy morfológiailag és/vagy helyesírásiilag is asszimilálódik a fogadó nyelvbe, vagyis jelen esetben a németbe. A kölcsönszavak lehetnek tükörfordítások, részleges kölcsönszavak és jelentéskölcsönzések (Carstensen 1993: 56, Corr 2003: 28).

A tükörfordítás esetében a fogadó nyelvi megfelelő az átvevő nyelv szavának minden egyes részét szó szerint adja vissza, például *Mausklick* 'mouse click', *Familienplanung* 'family planning', *Luftsack* 'airbag', *Körpersprache* 'body language', *Seifenoper* 'soap opera', vagy *weiche Landung* 'soft landing'.

A részleges kölcsönszavak olyan részleges fordítások, ahol az átadó nyelvi, vagyis az angol kifejezés csak egy részének szó szerinti a fordítása, a másiknak a fordítása

szabadon történik, mint például *Wolkenkratzer* 'skyscraper' vagy *Urknall* 'big bang', *Musikkiste* 'juke-box' vagy *Luftkissenfahrzeug* 'hovercraft'.

A jelentéskölcsönzés olyan esetekre utal, amikor csak a jelentést, de nem a szóalakot veszi át a fogadó nyelv (Onysko 2007: 19). A klasszikus példa az angol *realize* szó jelentésátvitele, amelynek a német megfelelője a *realisieren*. Az angol nyelv hatására a *realisieren* új jelentést kapott: 'felfog, megért' a hagyományos 'megvalósít, teljesít' jelentés helyett. A jelentéskölcsönzés egy másik példája a *feuern*, amelynek az angol megfelelője 'fire', szintén új jelentést kapott, azaz 'kirüg állásából' a 'tűzet rak', illetve 'tüzel, lő' mellett.

A kölcsönzés egy további kategóriáját az úgynevezett álkölcsönyszavak képezik (Yang 1990: 12, Görlach 2002: 29–30, Onysko 2007: 53). Álkölcsönzések akkor történnek, amikor a fogadó nyelv az átadó nyelv egy vagy több lexémáját használja saját új szavának a létrehozására. A keletkező szó úgy néz ki, mintha az átadó nyelv szava lenne, de abban a jelentésben az átadó nyelvben nem fordul elő. Az álanglicizmusok 3 fajtáját különböztethetjük meg:

- a lexikai álanglicizmusok olyan összetett szavak, amelyek nem léteznek az angolban: *Dressman* 'male model', *Showmaster* 'show man', *Powergirl* 'energetic, powerful woman/girl', *Talk-Lady* 'female talk show host';
- a morfológiai álanglicizmusok olyan rövidítések, amelyek szintén nem léteznek az angolban: *Pulli* 'pullover' és *Profi* 'professional', *Happyend* 'happy ending', *Gin Tonic* 'gin and tonic';
- a szemantikai álanglicizmusok olyan anglicizmusok, amelyeknek a jelentése különbözik az angol szó jelentésétől: *Handy* 'mobile phone', *Beamer* 'projector'.

Az anglicizmusok fent említett típusain kívül Onysko (2007: 59) még hibrid anglicizmusokra is utal. Ezek olyan összetett szavak, amelyekben az angol kölcsönyszavak német elemekkel kapcsolódnak össze. Egyesek az angol modellt követik, mint például *einchecken* 'check in', *herumsurfen* 'to surf around', *einloggen* 'log in', *Heimcomputer* 'home computer', *Krisenmanagement* 'crisis management', *Joggingsanzug* 'jogging suit', *Outdoorbekleidung* 'outdoor clothes' és *Teamarbeit* 'team work'. Mások esetében viszont hiányzik egy hasonló angol összetett szó, például *Heimtrainer* 'exercise bicycle', *Gelegenheitsjob* 'occasional job', *Managerkrankheit* 'stress disease' és *Jeanshemd* 'denim shirt' stb.

Bizonyos hibrid összetételek esetében egy angol alapszó egy német szóhoz kapcsolódik, például *Flugticket*, *Wirtschaftsboss*, *Staatsbudget*, *Forschungsteam*, *Sammelncontainer*, *Riesensteak*, *Unternehmensimage*; más szóösszetételekben egy német eredetű alapszó kapcsolódik egy angol szóhoz, mint például *Leasingsfirma*, *Computerspiel*, *Apartmenthaus*, *Fitnessraum*, *Internetzugang*, *Recyclinganlage*, *Webseite* stb.

Mint a fenti példák mutatják, az esetek többségében két főnév kapcsolódik össze, de más összetételek is vannak. A *Billigangebot*, *Digitaluhr*, *Großprojekt*, *Schnelltest* példákban egy melléknév és főnév kapcsolódik össze, vagy az *auftanken*, *auschecken*, *einscannen* példákban egy igeikötő és egy ige.

Onysko (2007: 210) még olyan hibrid frazális összetételeket is említ, amelyek többsége műszaki szakkifejezésként fordul elő, és általában kötőjelesen íródik, mint például *Business-to-Business-Geschäft*, *Stop-and-go-Strategie*, *Trial-and-Error-Prinzip*, *Print-on-demand-Technik*.

Ezen kívül Zimmer (1997: 23) olyan hibrid anglicizmusokra is utal, amelyeket reklámszakemberek tudatosan, marketing célból, a figyelemfelkeltés eszközeként hoznak létre, és amelyek a szerző véleménye szerint használat után eldobandók, például *Open-air Gefühl*, *Mini-Abo Service*, *Antiklau-Code* vagy *Politthriller*.

Végezetül érdemes megjegyezni, hogy nem csak szavak, hanem szócsoportok vagy kifejezések fordítása is átkerül a németbe. Néhány ilyen angol-amerikai eredetű kifejezés a következő (Lehnert 1986: 139):

Wir sitzen alle im gleichen Boot (We are in the same boat)
grünes Licht geben (to give green light)
das Beste aus etwas machen (to make the best of something)
jemanden die Schau stehlen (to steal the show from someone)

Mint a fenti példák is mutatják, az angol szavak különböző szinten és mértékben asszimilálódnak a német nyelv rendszerébe. Azok az angol nyelvből kölcsönzött szavak, amelyek egyáltalán nem vagy csak részlegesen asszimilálódnak, olyan sajátosságokkal rendelkeznek, amelyek hiányoznak a németből. Ezek a sajátosságok, amelyek az anglicizmusokat megkülönböztetik a német szavaktól a helyesírás, a fonológia, a morfológia és a szemantika területein fordulnak elő.

4.1. Helyesírás

Mint Onysko (2007: 317) rámutat, az angolból kölcsönzött szavak ellenállnak a helyesírási integrálódásnak. Általában szólva az anglicizmusok vagy igazodnak a német helyesírási szabályokhoz és megtartják az eredeti angol betűzést, vagy a kettő keveréke érvényesül.

A helyesírási változás legszembeütőbb jele az, hogy minden angol eredetű főnév nagybetűvel íródik, amikor beépül a német nyelvbe (*der Laptop*, *das Meeting*, *der Star*, *das Team*, *die Party*).

Egy másik helyesírási változás az, hogy az angol *c* betű *k*-ra vagy *z*-re változik a németben. Néhány anglicizmus ingadozik: vagy az angol, vagy a német betűzést követi, például *Klub/Club*, *Kode/Code*, *Zigarette/Cigarette*, *Zertifikat/Certifikat*.

A zöngétlen post-alveoláris réshang, a [ʃ], ami írott formájában <sh> az angolban, <sch>-nak felel meg a németben, például *Schock*, de a legtöbb kölcsönzó megtartja az angol <sh>-t, például *Show*, *Shaker*, *Shorts*.

Az is gyakori helyesírási változás, hogy a mássalhangzó megduplázódik, amikor integrálódik a németbe. Ez különösen az igék esetében fordul elő, például *babysit* ~ *babysitten*, *job* ~ *jobben*, *stop* ~ *stoppen*, *shop* ~ *shoppen*.

Az angolból *y*-ra végződő szavak is kerültek be a német nyelvbe, például *Boy*, *Baby*, *City*, *Party*, *Rowdy*. A többes szám képzéséhez az angolban a szóvégi *y* *i*-re változik és *-es* végződést kap. A németben azonban a többes számban ezek a főnevek csak egy *-s*-t kapnak anélkül, hogy az *y* megváltozna, például *Partys*, *Babys*, *Citys*.

Végül, összetett szavak esetében sok anglicizmus vagy két különálló szóként fordul elő, például *After Shave*, *American Football*, vagy kötőjellel kapcsolódik össze a két szó, például *Free-Jazz*, *Micro-Processor*, *Mini-Floppy*, *Mini-Handmixer*, vagy az is előfordul, hogy a két szó egybeíródik, például *Ghostwriter*, *Hardtop*, *Longdrink* (Yang 1990: 88).

Érdekes módon a német reklámyelv az a speciális terület, ahol az angol helyesírás a leginkább érvényesül.

4.2. Fonológia

A fonológiát illetően azt mondhatjuk, hogy az integrálódás szintjét az angol és a német nyelv fonológiai rendszere hasonlóságának és különbségének foka határozza meg. Mivel az angol nyelv egyes hangjai nincsenek meg a németben, az anglicizmusok kiejtése csak részben egyezik meg az angol forrásnyelvi szó kiejtésével.

Az angol labioveláris siklóhangnak [w] nincs megfelelője a német nyelv hangrendszerében. Ahol a szót <w>-vel írják, mindig [v] hanggal ejtődik a szó (*Windsurfing, Weekend, Webcam, Workshop*). Hasonlóképpen hiányzik az angol dentális réshang [θ], mint például a *Thriller* szóban, amit [s]-sel helyettesítenek.

A német anyanyelvűek az angol [ɛɪ] és [əʊ] kettős magánhangzókat is helyettesítik [e:] -vel, illetve [ɔ:] -val, például *Trainer, Spray and Soul, Toast, Know-how*.

Egy másik hang, amely nem létezik a németben, a nyitott, középső nyelvállású, rövid magánhangzó [ʌ] (mint a *jungle* szóban), és ezt [ɑ] -val helyettesítik az olyan szavakban, mint *Brunch, Cupfinale* és *Cutter*.

4.3. Morfológia

Onysko (2007: 317) a német *Der Spiegel* magazint elemezve kimutatta, hogy az angolból átvett kölcsönszavak szófaját tekintve a főnevek a leggyakoribbak, 86,12%-kal, míg a melléknevek és az igék 5,64%, illetve 5,49%-ot tesznek ki.

Ami a főnévi anglicizmusoknak a németbe való integrálódását illeti, legszembetűnőbb sajátosságuk a grammatikai nem, a többes szám képzése és a birtokos eset végződése (Yang 1990: 152–158, Onysko 2007: 151–191).

A nyelvtani nem igen problematikus kategória, mivel a némettel ellentétben az angolban nem grammatikai kategória, hanem inkább lexikai. Ezért az anglicizmushoz a német nyelv három nyelvtani nemének egyikét kell hozzárendelni.

A kölcsönszavak természetes neme döntő szerepet játszik. A férfiakat, illetve nőket jelölő főnevek hímneműek, illetve nőneműek, például *der Cowboy, der Gentleman, die Queen, die Lady*.

A lexikai analógia szintén befolyásolja a nem hozzárendelését, azaz az anglicizmus közvetlenül a német fogalom nemét kapja meg, például a *der Computer* azért hímnemű, mert a német megfelelő *der Rechner* is az. Hasonló példák a következők: *der Airport* 'der Flughafen', *das Business* 'das Geschäft', *das Notebook* 'das Buch', *das Bike* 'das Fahrrad', *die Economy* 'die Wirtschaft', *die City* 'die Stadt', *die Story* 'die Geschichte'. Vannak azonban eltérések is ettől, például *das Team* 'die Mannschaft', *das Ticket* 'der Fahrschein' vagy *der Level* 'die Stufe, das Niveau'.

Néhány anglicizmus esetében rejtett szemantikai analógiának lehetünk tanúi, ez az összetett szavaknál fordul elő. A németben mindig az összetétel második tagja határozza meg a névelőt. De néha – mivel a szemantikai kapcsolatok nem mindig nyilvánvalóak – az összetétel teljesen meglepő nemet kaphat. Például *die Holding* (-company, -gesellschaft). Mivel a *gesellschaft* a *Holdingsgesellschaft*-ban nőnemű és a -gesellschaft szemantikailag kapcsolódik a -company-hoz, a *Holdingcompany* is nőnemű lesz.

Érdekes módon az ugyanazon jelentéscsoporthoz tartozó szavak ugyanolyan neműek, amit Yang (1990: 154) csoportanalógiának nevez. Például a *Blues, Boston, Breakdance, Foxtrott, Free Jazz, Jazz, New Wave, One-Step, Quickstep, Rock 'n' Roll* és *Swing* mind hímnemű, mivel a *Tanz* 'dance' is hímnemű.

A szótagok száma is hatással lehet a főnév nemére. Az egy szótagú kölcsönszavak a németben majdnem mindig hímneműek, ritkán lesznek nőneműek, illetve semleges neműek. Például *Beat, Boom, Boy, Chip, Clan, Clown, Club, Coat, Colt, Cup, Deal, Drink, Fan, Fight, Job, Shop, Start, Test, Trend* és még sok másik hímnemű. Kivételt képeznek például a következők: *Art, Band, Bar* és *Box*, amelyek mind nőneműek, és *Black, Byte, Match* és *Girl*, amelyek semlegesneműek (Yang 1990: 155).

Végül, az angol ige és viszonyszós szerkezetekből létrejött főnévi anglicizmusok vagy hímneműek, vagy semlegesneműek, például *der Countdown* és *das Check-in* (Yang 1990: 157).

A fentiek mellett Onysko (2007: 174) olyan anglicizmusokra is utal, amelyeknél a nevváltozat jelenségének lehetünk tanúi, például *der/das Cash, der/das Cyberspace, das/die E-Mail, der/das Event, der/das Single* és *der/das Speed*. Az eltérő nem a *der/die Single* és *der/das Speed* esetében a főnév homonima jellegéből adódik. A hímnemű *der Single* egyedülálló személyre utal és a hímnem azt a mintát követi, hogy egy általános személyt jelölő főnév a németben hímnemű. A *die Single* kislemezt jelent, amely a lexikai analógia következtében nőnemű (*die Schallplatte*). A többi példa, azaz *der/das Cash, der/das Cyberspace, der/das Event* és *das/die E-Mail* a nemvaráció igazi képviselői, mivel a különböző nem nem jelöl más lexikai jelentést.

A szabályos főnevek az angolban rendszerint *-s* vagy *-es* hozzáadásával képezik többes számukat. Az német anglicizmusok többsége is *-s*-sel képezi a többes számot. Ennek az lehet az oka, hogy az *-s* többes szám rag az angol szóval együtt vevődik át (*Jobs, Diskos, Colas, Teams, Shops, Homepages, E-Mails, Pubs, Fans*, stb.). Érdekes módon, mint már fent említettük, ha az anglicizmus *y*-ra végződik, csak egy *s*-t kap (*Babys, Partys, Handys, Hobbys, Citys*) anélkül, hogy az *y* az angolnak megfelelően *i*-re változna az *-es* előtt (*babies, parties*).

A többes szám másik domináns képzési módja az anglicizmusok esetében a zéró többes morfemizáció, például *Computer, Designer, Manager, Tester, Beamer, Dealer* és *User* stb., általában azon főnevek esetében, amelyek *-er*-re végződnek. Megint más anglicizmusok *-e* hozzáadásával képezik a többes számot, mint például *Bosse, Filme, Boykotte, Sketche*.

A németben a birtokos eset az egyetlen eset, amely a hímnemű és semleges nemű főnevek alakján jelölve van. Így várható, hogy a hímnemű és semleges nemű anglicizmusok is szabályszerűen ragozódnak a birtokos esetben (*des Laptops, des Crashes*).

Mivel a birtokos eset a németben a névelőn is grammatikailag jelölve van, a tőhöz kapcsolódó rag redundáns információt hordoz, és a hímnemű és semlegesnemű anglicizmusok sokszor rag nélkül, azaz zéró raggal állnak a birtokos esetben; illetve vagy hol grammatikailag jelölt testes morfémával, hol zéró morfémával, mint például *des Internet* vagy *des Internets* (Onysko 2007: 189).

Az igeik vagy *-en* végződést, mint például *jobben, joggen, checken, chatten, downloaden, surfen, testen, scannen, shoppen* és *starten* stb., vagy *-ieren* végződést kapnak, amely a neoklasszikus tövekből képez egészen sok igét, például *adaptieren* 'to

adapt', *definieren* 'to define', *konzentrieren* 'to concentrate', *koordinieren* 'to coordinate', *telefonieren* 'phone', *reservieren* 'to reserve', stb. Ez a képző egyéb igékben is előfordul, például *campieren* 'camp', *boycottieren* 'boycott' és *trainieren* 'train' stb.

Az igeidők képzésekor az anglicizmusok a német igeidők képzésének normális folyamatát követik. Például a befejezett melléknévi igenév a (ge-... -(e)t)-tel való mintát követi, például *gejobbt*, *gechattet*, *gejoggt*, *getestet*, azaz úgy ragozzuk őket, mint a szabályos igéket.

Az igei anglicizmusok különböző prefixumokat is kaphatnak. Mind elváló (*ausscheiden*, *einscannen*, *herumsurfen*), mind el nem váló igekötők (*erjobben*, *verfilmen*) is előfordulhatnak.

Az angolból kölcsönzött melléknevek bizonyos problémát mutatnak, mivel nem mindig kapják meg a német melléknevek szokásos végződéseit. A legtöbb melléknév, mint például *smart*, *clever*, *cool*, *fair* és *postmodern* jelzői funkcióban megkapja a megfelelő végződéseket, például *ein faires Angebot*. Ezzel ellentétben az olyan melléknevek, mint *sexy*, *busy*, *happy*, *tendy*, *groggy*, *ladylike* és *live* nem ragozódnak, mivel többnyire az állítmány részeként fordulnak elő. (*Er ist sehr sexy*. 'He is very sexy.'). Valójában a *sexy* nem kap végződéseket, még ha jelzői funkcióban is fordul elő, mint ezt az *ein sexy Kleid* 'a sexy dress' is mutatja. Jó pár gyakran használt állítmányi melléknévnek van a németben középfoka és felsőfoka is: *cooler*, *coolest*; *smarter*, *smartest* (Onysko 2007: 252).

4.4. Szemantika

Mint Corr (2003: 46–47) utal rá, az anglicizmusok vagy olyan szavak, amelyeknek az angolban egy jelentésük van, például (angol) *beefsteak* (német) *Beefsteak*, vagy olyanok, amelyek jelentése számszerűleg korlátozott az angol forrásszavakhoz képest. Például a *feeder* szónak az angolban a következő jelentései vannak 1. mellékfolyó, vízgyűjtő árok 2. szárnyvonal, bekötővonal (*repülő v. autóbusszjárat*) 3. előkészítő iskola, tanfolyam 4. etető (*állaté*) 5. vill. tápáramforrás. A németben a *Feeder* azonban csak az utóbbit jelenti, vagyis 'tápáramforrás'.

Ezenkívül egy szó jelentése néha leszűkül és sokkal specifikusabb, például a *Swimming-pool* szó. Míg az angolban a *swimming pool* 'bármilyen hely, amely olyan céllal épült, hogy az emberek úszhassanak benne' jelentésben fordul elő, a németben csak 'magánterületen, egy épületen belül vagy kívül található úszómedence' jelentésben használatos. Az angolban a *city* elsősorban 'nagyvárost' jelent, a *The City* kizárólag London belvárosára, azaz pénzügyi, üzleti negyedére utal. Ezzel szemben a németben a *die City* csupán 'belváros' jelentésben használatos.

Más esetekben az anglicizmusnak a németben más a konnotációja, mint az eredeti angol szóé, például a *clever* szónak a németben kissé pejoratív a jelentése, 'dörzsölt', mint azt az *eine clevere Geschäftsfrau* mutatja. Az angol *Airport* és német megfelelője, a *Flughafen* denotátuma azonos, de az előbbinek a konnotatív jegyei közé tartozik a 'nemzetközi', 'modern' megjelölés (Yang 1990: 56).

5. A németek viszonyulása az anglicizmusokhoz

Német nyelvterületen manapság egyre több vita folyik a médiában az anglicizmusok létjogosultságáról, és egyre több tanulmány is jelenik meg ezzel kapcsolatban.

A vélemények erősen megoszlanak. Néhány nyelvtudós annak az aggodalmának ad hangot, hogy az angol komolyan veszélyezteti a német nyelvet (Meyer 2004), míg mások nem ilyen pesszimisták: az anglicizmusok terjedését természetesnek és elkerülhetetlen jelenségnek tekintik, amely más nyelvek esetében is előfordul.

Még a német parlament elnöke, Wolfgang Thierse is felszólalt az anglicizmusok használatának jogi korlátozása ellen azon az alapon, hogy az anglicizmusok és amerikanizmusok kiegészítik a német nyelvet, bővítik az emberek gondolkodását, és egészében véve gazdagítják a kultúránkat (Gardt és Hüppauf 2004: 189).

Johann Wolfgang Goethe, a XVIII. század kiemelkedő német költője és tudósa is azt a nézetet vallotta, hogy „egy nyelv ereje nem abban áll, hogy visszautasítja mindazt, ami idegen, hanem hogy elnyeli azt”. („Die Gewalt einer Sprache ist nicht, daß sie das Fremde abweist, sondern daß sie es verschlingt.”) (<http://www.wissen-im-netz.info/literatur/goethe/maximen/1-11.htm-24k->.)

Hohenhaus (2001) is megjegyzi, hogy az angol hatására történő változások nem olyan drasztikusak, mint ahogy ezt az anglicizmusok beáramlását bírálók állítják. A lexikai változások ellenére a német még mindig német, különösen a nyelvtani rendszere érintetlen és nincs fenyegetve.

Talán nem meglepő, hogy az angol nyelvész, David Crystal (2004: 30) az angol nyelv védelme mellett érvel, amikor azt mondja, hogy annak, hogy az angol világnyelvvé válik, csak egy oka van: az emberek hatalma, akik ezt beszélik. Ennek megfelelően az a felmérési adat, hogy manapság több mint 1.400 millió ember beszél az angolt (400 millió mint első nyelvet, 400 millió mint második nyelvet és 600 millió mint idegen nyelvet), ahhoz a történelmi fejlődéshez kötődik, amely Nagy-Britanniát és az Egyesült Államokat a világ politikai, műszaki és kulturális nagyhatalmaivá tette.

Mindezzel ellentétben mások attól tartanak, hogy az anglicizmusok beáramlásának következtében a németek elvesztik nemzeti integritásukat. A *Német Nyelv Egyesületének* (*Verein für die Deutsche Sprache*) megalakulása 1997-ben egybeesett az anglicizmusok nyelvtisztításra irányuló kiújult bírálatával. Az egyesület tagjai a következőket fogalmazták meg (<http://www.vds.ev.de>):

„Wir wollen der Anglizisierung der deutschen Sprache entgegenreten und die Menschen in Deutschland an den Wert und Schönheit ihrer Muttersprache erinnern.”

[„Szembe akarunk szállni a német nyelv anglicizálódásával és a német embereket az anyanyelvük értékére és szépségére akarjuk emlékeztetni.”]

Mint Gardt és Hüppauf (2004: 8) is hangsúlyozza, az angol fokozódó elterjedését gyakran azért ellenzik, mert amerikanizálódásnak, gyarmatosító törekvésnek fogják fel, amely az identitás elvesztéséhez, homogenizálódáshoz és többnyelvűséghez vezet egy globalizált világban.

Néhányan (Zimmer 1997) még azt a vészharangot is megkongatják, hogy a német olyan keveréknyelvvé válik, mint a Kína és a csendes-óceáni kikötők kereskedelmi életében használatos „tört” nyelv. Az anglicizmusokhoz kötődő paranoia jelenlegi hullámának másik járulékos tényezője az úgynevezett *DEnglisch* kifejezés megjelenése, amely a német és az angol nyelv keverékére utal.

Bár Carstensen (1984: 43) megjegyzi, hogy nincs még egy olyan másik nyelv, amely a történelem során nagyobb mértékben befolyásolta volna a németet, vagy

amelynek nagyobb hatása lenne a mai németre, mint az angolnak, a vélemények és hozzáállások továbbra is megoszlanak Németországban ezzel kapcsolatban. Az angol átfogó funkcionális szerepe azonban mégis azt sugallja, hogy a nemzetközi kommunikáció kedvelt eszköze ez a nyelv marad.

Úgy tűnik, Onysko (2007: 322) az, akinek sikerült megtalálnia az arany középutat ebben a sok vitát okozó kérdésben. Onysko azon az állásponton van, hogy a növekvő internacionalizálódás és mobilitás jelenlegi alakulása Európában és az Európai Unió további bővülése valószínűleg tovább erősíti az angol nemzetközi nyelvi pozícióját, valamint a német anyanyelvűek angol nyelvi kompetenciáját is fejleszteni fogja. Az angol nyelv használatát korlátozó bármely intézkedés potenciálisan arculütés lenne, mert egy intézményesített, statikus nyelv létrejöttét eredményezné. A német nyelv iránt érzett ésszerű büszkeséget a német nyelv nyitottságába és életképességébe vetett hit kell, hogy vezérelje, amely által a német nyelv könnyen képessé válik arra, hogy megbirkózzon más nyelvi kultúrák lexikai befolyásával, és mint ilyen, a német továbbra is virágzó nyelv marad.

5. Összefoglalás

Mint a fenti elemzés mutatja, az anglicizmusok egy új és rendkívül sokrétű jelenséget képviselnek a mai német nyelvben. A jelen tanulmány az angol eredetű szavak következő aspektusait vizsgálta: a kölcsönzés okait, kitérve a diakronikus fejlődésre, az anglicizmusok nyelvi funkcióit és használati területeit, osztályozhatóságukat és a mai német nyelv rendszerébe való integrálódásukat, külön hangsúlyt helyezve helyesírási, fonológiai, morfológiai és szemantikai sajátosságaikra, valamint azt, hogyan viszonyulnak a németek a lexikonnak ehhez az újszerű és fontos bővítési lehetőségéhez.

Az angol kölcsönyszavak megjelenésének a németben – csakúgy, mint más nyelvekben is – a nyelvi érintkezés a fő oka. Megjelenésük történeti fejlődését elemezve azt mondhatjuk, hogy kezdetben a vallás, a kereskedelem, a politika, később az új találmányok, a technika vívmányai, az amerikai kultúra és életmód terjedése a fő mozgatórugók. Manapság a globalizáció következtében az élet szinte minden területén fellelhetjük az anglicizmusokat a műszaki, tudományos szaknyelvtől az üzleti életen át a szórakozásig, sportig.

Az esetek többségében az új szavak megjelenését a pusztán szükségyszerűség motíválja, hiszen egy nyelvnek az új dolgok megnevezéséhez új szavakra van szüksége. Azt is fontos azonban megemlíteni, hogy az anglicizmusok használata bizonyos esetekben a jelölés szükségletén túl divat is, tehát a kölcsönzésnek nem csupán nyelvi motívációi vannak.

A funkcióik közül kétségtelenül rövidegük, specifikusságuk, játékosságuk, szemléletességük és variálhatóságuk teszik őket a kommunikáció közkedvelt eszközévé nemcsak a németben, hanem más nyelvekben is.

Az anglicizmusok szófaját tekintve, amint ezt a fentiek is alátámasztják, a főnevek teszik ki a kölcsönyszavak legnagyobb hányadát. Ez talán nem meglepő, mert az átvett szavak többsége új találmányokra és fogalmakra utal, amelyek először angol nyelvtérületen, főleg az Egyesült Államokban jelentek meg. A németben akkor nem volt ezekre megfelelő kifejezés.

Az anglicizmusok típusai, azaz a közvetlen átvételek, a kölcsönyszavak különböző fajtái, az ánglicizmusok (*Handy, Beamer*) és a hibridösszetételek (*Business-Sprach-*

kurs, Teamarbeit) közül különösen az utóbbi kettő nagyon érdekes, a német nyelv kreativitását tükrözik.

Az anglicizmusok különböző szinten és különböző fokon integrálódnak a német nyelv rendszerébe. A helyesírásuk, hangtani, alaktani és jelentéstani változásaik teljes vagy részleges asszimilálódásról árulkodnak. Az asszimilálódás talán a legszembeütőbb a főnevek morfológiáját illetően, különösen a grammatikai nem, a többes szám és a birtokos eset képzése terén.

A fenti elemzés eredményeképpen azt mondhatjuk, hogy míg az anglicizmusok némiképp hatással vannak a német nyelv morfológiájára, többé-kevésbé érintetlenül hagyják a mondatát. Kétségtelen, hogy integrálódásuk a lexika területén a legdominánsabb, gyakran lexikai űrt töltenek be. Hatásuk tehát ezen a területen érzékelhető leginkább, és azt mondhatjuk, hogy hézagpótló funkciójuk révén legjelentősebben a német nyelv szókincsének gazdagításához járulnak hozzá.

Az anglicizmusok terjedése a német nyelvben igen heves vitákat vált ki manapság a német nyelvterületeken. Egyesek az angol-amerikai világ kölcsönszavainak beáramlását komoly veszélynek tartják a német nyelv jövőjére nézve, mások természetes jelenségnek tekintik őket, amely más nyelvekben is előfordul, és úgy vélik, az anglicizmusok mindenképp gazdagítják a német nyelvet, elsősorban a szókincsét.

IRODALOM

- Carstensen, B. (1984): Wieder: Die Engländererei in der deutschen Sprache. In: *Die deutsche Sprache der Gegenwart: Vorträge gehalten auf der Tagung der Joachim Jungius-Gesellschaft der Wissenschaften Hamburg am 4. und 5. November 1983*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.
- Carstensen, B. – U. Busse – R. Schmude (1993, 1994, 1996): *Anglizismen Wörterbuch: Der Einfluß des Englischen auf den deutschen Wortschatz nach 1945* (3 volumes). Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Corr, R. (2003): *Anglicisms in German Computing Terminology*. Available online at <http://www.cs.tcd.ie/courses/csll/corr0203.pdf>.
- Crystal, D. (2004): The Past, Present and Future of World English. In: Gardt, A. – B. Hüppauf (szerk.): *Globalization and the Future of German*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Erkenbrecher, Ch. (2006): *Anglicisms in German. How many prominent Anglicisms are actually Pseudo-Anglicisms?* Hauptseminar Intracultural and Intercultural Pragmatics: Language Variation According to Communicative Situation. www.ku-eichstaett.de/SLF/EnglVglSW/schule32.pdf
- Gardt, A. – B. Hüppauf (2004): *Globalization and the Future of German*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Galinsky, H. (1967): Stylistic Aspects of Linguistic Borrowings. A Stylistic View of American Elements in Modern German. In: Carstensen, B. – H. Galinsky (szerk.): *Amerikanismen der Deutschen Gegenwartssprache*. 2nd edition. Heidelberg: Winter.
- [Goethe] <http://www.wissen-im-netz.info/literatur/goethe/maximen/1-11.htm>
- Görlach, M. (2002): *English in Europe*. Oxford – New York: Oxford University Press.
- Hilgendorf, S. K. (1996): The impact of English in Germany. *English Today* 47. 12/3. pp. 3–14.
- (2007): English in Germany: contact, spread and attitudes. *World Englishes* 26/2. pp. 131–48.
- Hohenhaus, P. (2001): Neuanglodeutsch. Zur Vermeintlichen Bedrohung des Deutschen durch das Englische. *German as a foreign language* 1. pp. 57–87. <http://www.gfl-journal.de /1-2001/hohenhaus.pdf>

- Kunkel-Razum, K. – W. Scholze-Stubenrecht – M. Wernke (2007): *Duden Deutsches Universalwörterbuch*. 6. Auflage, Mannheim: Bibliographisches Institut – F. A. Brockhaus.
- Lehnert, M. (1986): The Anglo-American Influence on the Language of the German Democratic Republic. In: Viereck, W. – W. D. Bald (szerk.): *English in contact with other languages: Studies in honour of Broder Carstensen on the occasion of his 60th birthday*. Budapest: Akadémiai Kiadó, pp. 129–57.
- Meyer, H. J. (2004): Global English – A New Lingua Franca or a New Imperial Culture. In: Gardt, A. – B. Hüppauf (szerk.): *Globalization and the Future of German*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Niebisch, D. – S. Penning-Hiemstra – F. Specht – M. Bovermann – M. Reimann (2006): *Schritte 1 international*. Ismaning: Max Hueber Verlag.
- Onysko, A. (2007): *Anglicisms in German. Borrowing, Lexical Productivity, and Written Codeswitching*. Berlin – New York: Walter de Gruyter.
- Summers, D. (2001): *Longman Dictionary of Contemporary English*. Harlow: Pearson Education Limited.
- Viereck, W. (1986): The influence of English on German in the Past and in the Federal Republic of Germany. In: Viereck, W. – W. D. Bald (szerk.): *English in contact with other languages: Studies in honour of Broder Carstensen on the occasion of his 60th birthday*. Budapest: Akadémiai Kiadó, pp. 107–28.
- Yang, W. (1990): *Anglicizmen im Deutschen: am Beispiel des Nachrichtenmagazins Der Spiegel*. Tübingen: Niemeyer.
- Zimmer, D. E. (1997): Neuanglodeutsch – über die Pidginisierung der Sprache. In: *Deutsch und anders. Die Sprache im Modernisierungsfieber*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, pp. 7–104.

N. CSÁK ÉVA

Nyelv és kommunikáció a szállodában, különös tekintettel ezek oktatására

0. Bevezetés

Főiskolánkon évtizedek óta működik sikeres szakemberképzés vendéglátó és szálloda szakon, illetve idegenforgalom és szálloda szakon. Jelenleg a turizmus-vendéglátás alapszak (BA) iránti érdeklődés nagymértékű növekedésének lehetünk tanúi, ami arra késztet bennünket, hogy újraértelmezzük, modernizáljuk és bővítsük a szaknyelvi kompetenciák fejlesztésének módszertanát. Tanulmányomban a szállodaiparnak mint önálló szakágazatnak a létjogosultságát, nyelvhasználati színtereinek meghatározását, a szállodai kommunikációban jellemző szövegtípusok rendszerezését és az azokkal történő nyelvoktatási módszereket kívánom körvonalazni.

1. A szállodaipar terminus létjogosultsága, helye a nemzetgazdaságon belül

A szállásadás és a vendéglátás alá-fölérendeltségi viszonya a közgazdasági szabályozást, az ágazati besorolást tekintve igen változó volt. Régebben a vendéglátás részének tekintették a szállásadást (Kóródi 2007); a volt NDK-ban is a *Gastgewerbe* (vendéglátás) iparágban benne foglaltatott a *Hotellerie* (szállodaipar) és a *Gaststätten-gewerbe* (étteremvezetés) (Knust – Pilz 1970).

Ma egy nemzetgazdasági ágba, de két önálló és egyenrangú ágazatba tartozik az ún. szálláshely-szolgáltatás és a vendéglátás, bár a szállásadási tevékenységekhez természetesen kapcsolódik az ellátás is. A nemzetgazdasági ágakba a gazdálkodó szervezetek a legmagasabb bevételt adó fő tevékenységük alapján kerülnek besorolásra, így a kereskedelmi, a pénzügyi tevékenységek és kiegészítő szolgáltatásaik, továbbá a szállítási, raktározási, postai és távközlési szakágak mellett párhuzamosan helyezkedik el a szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás (Kóródi 2007).

Nyugatnémet szerzők munkáinak figyelembevételével is kijelenthetjük, hogy a szállodaipar önálló szakág. Schmidhauser a szállodaipart (*Hotellerie*) a turisztikai szálláshely-szolgáltatás vezető iparágának (*als Leitindustrie der touristischen Beherbergung*), illetve a turizmus szakterületének, tulajdonképpeni gerincének (*das eigentliche Rückgrat der Tourismusbranche*) nevezi (Schmidhauser 1996). A gazdasági ágak keretén belül a Német Szövetségi Statisztikai Hivatal a szállodai vállalkozások szolgáltatási jellegét hangsúlyozza, és a szolgáltató-vállalatokhoz sorolja be. (*Im Rahmen der Wirtschaftszweige in Deutschland ordnet das Statistische Bundesamt die Hotelunternehmung den Dienstleistungsunternehmungen zu.*) (Barth – Benden – Theis

1994) A frissen felvirágzó iparág Oroszországban a turizmus alapvető tényezőjévé vált, mint ahogyan Nyizsnij Novgorod vállalkozásfejlesztési minisztere is kiemeli: „*индустрия гостеприимства является основополагающим фактором в отрасли туризма. И именно развитие гостиничного бизнеса очень важно для того, чтобы нормально развивался туризм*” (PTA). Az orosz szállodaipar szakemberei a tevékenység megnevezésében annak gazdálkodási aspektusát, üzleti jellegét emelik ki: *гостиничная индустрия, гостиничное хозяйство, гостиничный бизнес* (Smatyko 2007). Az üzleti jelleget kiemelő terminussal – nevezetesen: *Hotelkommerzgeschäft* – a német szakirodalomban csak olyan svájci írásban találkoztam, amelyben a szerző a jövőbeni szállodai finanszírozások tervezeteit veszi górcső alá (Stückeli 1996).

A szálláshely-szolgáltatás, melynek német megfelelője a *Beherbergungsgewerbe*, a magyar terminológia szerint általános megállapításoknál helyénvaló, tágabb fogalom. A szállodaipar szűkebb értelemben használatos, és a mennyiségi ellátást célul kitűző időszakból maradt fenn (Kóródi 2007). Mivel a szállodaipar terminus az előbbinél rövidebb, és a német nyelvű szakirodalom is főként a *Hotellerie* – francia közvetítéssel a latinból átvett – terminust alkalmazza, ezért elemzésemben a szállodaipar megnevezést fogom használni, illetve a szálláshely-szolgáltatás szinonimájaként kezelem. Az angol ekvivalens-terminusokban is legtöbbször megjelenik az „ipar” vagy a „kereskedelem” lexéma, például *hotel industry, hotel trade* (Schaezting 1994: 179).

A német közgazdászok elismerik, hogy a szállodaipar sem üzemgazdasági, sem jogi szempontból nincs egyértelműen meghatározva. Ennek fő okát az üzemeltetési forma sokrétűségében látja Seitz (2000).

A szálláshely-szolgáltatás ismert magyar kutatóinak meghatározásai azonban nyelvészeti elemzésem szempontjából mindenképpen jó kiindulópontként szolgálnak: „A szállodaipar a szállásszolgáltatás szakmai, gazdasági tevékenységét, valamint a szállodához tartozó vendéglátóüzletek együttes tevékenységét jelenti” (Jávor 1999: 7). „A szállodaipar a szállásszolgáltatás szakmai, gazdasági tevékenységét, valamint a szállodához tartozó szolgáltatóhelyek együttes működését jelenti” (Kóródi 2007: 7).

Fontos megjegyezni, hogy a két meghatározás ugyan csak két szóban tér el egymástól, de ez a látszatra csekély eltérés utal a szállodán belül nyújtott szolgáltatási formák folyamatos bővülésére, illetve a gazdálkodási, gazdaságossági tényezők fontosságának növekedésére. Felmerül tehát a kérdés, hogy a szállodaipar hol helyezkedik el a többi szakterület viszonylatában.

2. A szállodaipar vizsgálata: felsőfokú képzések három nyelvterület tükrében

A németországi szállodás-képzés inkább a középfokú szakképzésekre és képesítésekre helyezi a hangsúlyt, akadémiai szállodaipari képzés viszonylag kevés helyen, főként ún. szakfőiskolákon folyik: München, Worms¹, Heilbronn, Kempten, Ravensburg, Wilhelmshaven, Stralsund, Zittau/Görlitz, Deggendorf, illetve egy nemzetközi szak-

¹ 2007-ben itt jogilag önálló, üzleti utak menedzselésével foglalkozó intézet is alakult (*Institut für Geschäftsreisemanagement*).

főiskolán, Bonnban (*Internationale Fachhochschule Bad-Honnef Bonn*). Az utóbbit 2003-ban kinevezték a világ vezető szállodaipari iskolájává. A kizárólagosan angol nyelvi képzés és a *Leading Hotel School of the World* nevű kitüntetés magasra emelte ennek az akadémiai képzési helynek a presztízsét. Feltűnő, hogy csak ezen a főiskolán válik ketté a szállodaipari és az idegenforgalmi képzés, az összes többi szakfőiskolán az idegenforgalmi képzésekbe integrálódik a szállodaipar. A kapott képesítés kettős: *Diplombetriebswirt FH / Bachelor of Hospitality Management*, illetve *Bachelor of International Hospitality*.

Oroszországban soha nem látott fejlődésnek indult a turizmus, és ezért a képzési helyek is rendkívül változatosak Moszkvától Vlagyivosztokig. 282 felsőoktatási intézményben és 36 egyéb oktatási központban készítik fel a szakembereket, bár továbbra is kevés a gyakorlatorientált, uniós normákhoz igazított képzés, és az ágazat szakemberhiánnyal küzd. Az interneten különböző továbbképzési központok kínálnak szakképző kurzusokat, főleg felnőttképzési formákban. Az általános turisztikai szakember-képzés mellett megjelennek a differenciált szállodaipari képzések is. Ezekben a kurzusokon többek között az Állami Igazgatási Egyetem Turizmus- és Piacfejlesztési Intézetében (*Государственный университет управления, Институт туризма и развития рынка*) végzett, elismert fiatal szakemberek tanítanak. A moszkvai Idegenforgalmi és Vendéglátói Főiskola (*Институт туризма и гостеприимства*) a 2003-as év legjobb főiskolája kitüntetést érdemelt ki. Említésre méltó még a Távolkeleti Állami Egyetem Nemzetközi idegenforgalmi és vendéglátói intézete (*Дальневосточный государственный университет, Институт международного туризма и гостеприимства*), melyen belül vendéglátás- és szállodaipari tanszék is működik (*Кафедра гостиничного и ресторанного бизнеса*).

Magyarországon a szállodaipari képzés legmélyebbre gyökerező hagyományaival a Budapesti Gazdasági Főiskola Idegenforgalmi és Vendéglátóipari Kara rendelkezik. Ugyanez elmondható főiskolánkról (Szolnoki Főiskola), amely sokáig a budapesti főiskola kihelyezett tagozataként működött, majd 1993-tól önálló vidéki főiskola. Turizmust és vendéglátást lehet azonban alapképzési szakként tanulni többek között Veszprémben a Pannon Egyetemen, illetve az észak-alföldi régióban Gyöngyösön, a Károly Róbert Főiskola Gazdálkodási Karán is.

3. A szállodaipar kapcsolódási pontjai más, főként szolgáltatási ágazatokkal, illetve azok nyelvhasználati színtereivel

A szállodaipar szaknyelve nehezen körvonalazható, eklektikus képződmény; a következő szakterületekkel és azok nyelvhasználatával mutat szoros kapcsolódási pontokat:

turizmus/idegenforgalom

A szállodaipar nyelvhasználati háttere mindenképpen a turizmus, illetve az idegenforgalom. Kijelenthetjük, hogy a turizmus magában foglalja a személyek minden szabad helyváltoztatását lakóhelyen és munkahelyen kívül, valamint az ezekből eredő szükségletek kielégítésére létrehozott szolgáltatásokat (Lengyel 1994: 37). Schroeder nyomán kiegészíthetjük a meghatározást még azzal, hogy a WTO (*Welttourismus-Organisation*) definíciója szerint a helyváltoztató személyek lakóhelyükön kívül ke-

vesebb mint egy évig tartózkodnak szabadidő, üzleti vagy egyéb tevékenységek folytatása céljából. Míg a turizmus az összes személyi helyváltoztatást jelenti, az idegenforgalom az adott ország belpiacára vonatkoztatott helyváltoztatásokat kíséri figyelemmel. Mindezek ellenére megállapítható, hogy a fogalmak szinonimaként is használhatók. (Schroeder 1995)

vendéglátás

Ide tartoznak a szállodai fogyasztók számára készített és értékesített ételek és italok nevei, a vendéglátásban dolgozók beosztásának, munkaköreinek megnevezései, a munkavállalók, továbbá a vendéglátással összefüggő szórakoztató és egyéb szolgáltató egységek üzemeltetésével kapcsolatos szakkifejezések, szakzsargonok.

művelődés, kultúra

A turisztikai szolgáltatáscsomag (package) egyik legfontosabb alkotóeleme a kulturális programok, azaz kirándulások, színház- és múzeumlátogatások, szabadtéri kulturális programok kínálata és más egyéb integrált rendezvények, pre- és posztkongresszusi programok rövid leírásai, ismertetései.

sport, szabadidő

A szállodákhoz tartozó wellness-részleg ma már a nem kimondottan wellness- és gyógyturizmusra szakosodott szálláshelyek esetében is alapvető követelménnyé vált. Ezért a szállodai animáció, a szabadidős programok szervezésének problematikája, versenyek, vetélkedők, játékok, túrák és az ide tartozó megnevezések, szakzsargonok is a szaknyelvi szintér szerves részei.

informatika-technológia

A szálláshely-szolgáltatási tevékenység egyéb tárgyi feltételeihez tartoznak a különböző műszaki kialakítások, berendezések és felszerelések, például a hő- és hangszigetelés, az elektromos rendszerek, mágneskártyás beléptető rendszerek. Az ún. „intelligens szálloda” informatikai egységei, speciális szoftverei, például *intelligens kártyás beléptető rendszerek*, *szobaállapot-figyelő rendszerek* is bizonyos szókinccs ismeretét és használatát feltételezik a szakágazaton belül.

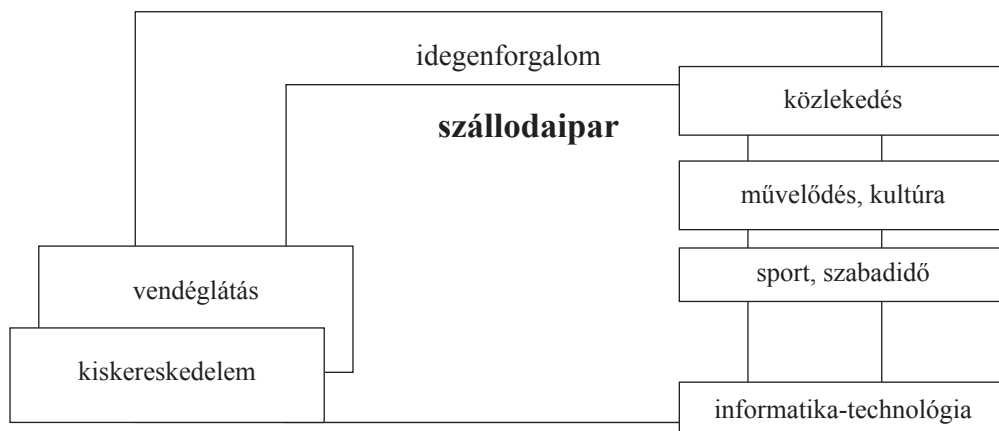
kiskereskedelem

A legtöbb szálláshely területén megtalálhatók az élelmiszerboltok, illetve ajándékuzeletek. Az itteni üzleti tevékenység azonban egy kevésbé jelentős metszéspontot képez a szállodaipari tevékenységgel.

közlekedés

A turisztikai célterületet és a szálláshelyet a legkülönbözőbb közlekedési eszközökkel lehet megközelíteni, így a szállodaipari nyelvhasználatba érintőlegesen ez is beletartozik.

A fenti nyelvhasználati szinterek a következő rendszert alkotják:

1. táblázat: A szállodaipar és nyelvhasználati szinterei

Mint ahogyan a fentiekben részleteztem: a *szállodaipar* terminus meghatározása rendkívül sokrétű. Az általam vizsgált tantárgyi programok és tematikák adataira hagyatkozva a következő megnevezések/nominációk helyezhetők el párhuzamosan 3 nyelv viszonylatában:

2. táblázat: A szállodaiparral kapcsolatos szakágazatok megnevezései felsőoktatási intézmények tantárgyi programjai alapján

NÉMET	OROSZ	MAGYAR
<i>Tourismus</i> <i>Fremdenverkehr</i>	<i>туризм</i>	<i>turizmus</i> <i>idegenforgalom</i>
<i>Gastgewerbe</i> <i>Hospitality</i> <i>Gastronomie</i>	<i>гостеприимство</i> <i>ресторанный бизнес</i> <i>ресторанное дело</i> <i>ресторация</i>	<i>vendéglátás</i> <i>vendéglátóipar</i> <i>gasztronómia</i>
<i>Hotellerie</i> <i>Hotelbranche</i> <i>Hotelwirtschaft</i>	<i>гостиничная индустрия</i> <i>гостиничное хозяйство</i> <i>гостиничный бизнес</i> <i>гостиничное дело</i>	<i>szállodaipar/</i> <i>szálláshely-szolgáltatás</i>

Rendkívül érdekes tanulsággal járna a nominációk terminológiai rendszerezése és az egymás mellett megjelenő megnevezések szinonimaértékének vizsgálata. Ennek a kérdéskörnek pontos körülírása azonban jelen tanulmányom kereteit nagymértékben túllépné.

4. Az autentikus párhuzamos szövegek alkalmazásának kiemelt szerepéről a szállodai szaknyelv oktatásában

Szaknyelvoktatóként számtalanszor szembesülünk azzal a ténnyel, hogy a szaknyelvi órákon alkalmazott tankönyvek és jegyzetek nem a szakma spontán kialakult kommunikációs formáit közvetítik hallgatóink felé. Szaknyelveink megújulási folyamata

azonban rendkívül dinamikus, hiszen az általuk kifejezésre, megfogalmazásra kerülő eszközök, jelenségek és folyamatok is szakadatlan változások, átalakulások és megújulások eredményeképpen jönnek létre. Mindez jól tetten érhető a számtalan új lexikai egység megjelenésekor és a már használatban lévő lexikai elemek jelentéseinek elmozdulásakor. Egyetértek továbbá Kurtán (2003) kijelentésével, mely szerint a szakszöveg kommunikációs jelenség, és ennek alapján a valóságosnak megfelelő környezetben kell vizsgálni. Ez a kérdéskör késztetett arra, hogy az általam kutatott nyelvterületek szállodáinak honlapjait segítségül hívva összegyűjtsem azokat a szövegfajtaikat, amelyek ismerete a napi kommunikáció során elengedhetetlenül szükséges a szállodaiipari dolgozó számára. Az általam összegyűjtött szövegfajtaikat a 3. táblázatban vázolólok:

3. táblázat: A szállodai szaknyelvhasználati színtereken alkalmazott szövegfajták

Szállodán belül alkalmazott szövegfajták	Szállodán kívül alkalmazott szövegfajták
<ul style="list-style-type: none"> • körlevelek, faxok, e-mailek • pályázatok, önéletrajzok • rövid üzenetek • szerződések • rendeletek • jegyzőkönyvek 	<ul style="list-style-type: none"> • prezentációk, szakmai előadások • apróhirdetések • meghívók szakmai fórumokra • broszúrák, prospektusok • interjúk • szállodai kiadványok, cikkek, cikksorozatok, egyéb közlemények

A szaknyelvi óra sikeressége érdekében rendkívül fontosnak tartom a szállodában leggyakrabban alkalmazott szövegfajtaikat ismeretén kívül azt a tényt is, hogy a hallgatók által feldolgozandó szövegek autentikus források legyenek. Az eredeti formában kézhez kapott szövegfajtaikat nagymértékben megnövelik a hallgatók motivációját a szövegek megértésére és különböző szintű feldolgozására, és kiválóan alkalmazhatóak az üzleti szituációk szimulálásakor is.

Az idegen nyelv és az anyanyelv szaknyelvi szintjei, illetve színhelyei kultúránként különbözőek lehetnek, ezért egy adott idegen nyelvű szövegtípus mellé célszerű hozzárendelni egy anyanyelvi közegben használatos hasonló vagy közel azonos szöveget. Mielőtt egy konkrét szövegtípuson keresztül bemutatnám ennek hasznosságát, megadom a párhuzamos szövegek általam elfogadott definícióját. A párhuzamos szövegeknek nyelvészeti iskolánként más és más értelmezésével találkozhatunk. Szűkebb értelemben tekinthetők párhuzamosnak azok a szövegek, amelyeknek azonos a kommunikációs intenciója, azaz ugyanazon szándékkal íródtak, ugyanarról a témáról szólnak, ugyanolyan funkciót töltenek be az adott szakterületen és szaknyelvi kultúrában, azonos szövegfajta-hoz tartoznak, de egymásnak nem fordításai (Göpferich nyomán Joó 2006: 403). A fordított szövegek bármennyire hüek és adekvátak, gyakran idegenszerű szóalkotásokat vagy szerkezetutánzásokat tartalmaznak, amelyeknek a használata később, más kommunikációs közegben értelemzavaró lehet.

A továbbiakban bemutatom a vendéglátó-szálloda szakos hallgatóimmal végzett kísérletemet és annak eredményeit. A 45/1998.(VI.24.) jelzésű IKIM (Ipari, Kereskedelmi és Idegenforgalmi Minisztérium) rendelethez kiadott 2. számú melléklettel, továbbá a DEHOGA (*Deutscher Hotel- und Gaststättenverband*) által közreadott szál-

lodai osztálybaserolási feltételekkel dolgoztunk. A két szövegfajta párhuzamos szövegnek tekinthető, mert Hoffmann (1984) nyomán a vizsgált szakszövegek kommunikációs résztvevői azonosak: szállodaipari szakember szólít meg egy másik szakembert, továbbá a szövegek absztrakciós foka és közlési szándéka is közel azonos, mindkettő a szállodák kialakításánál országon belüli szabványosításra törekszik.

A hallgatóimat arra kértem, hogy az IKIM rendelethez kiadott 2. számú mellékletet olvassák át figyelmesen, értelmezzék, majd készítsenek potenciális német főnököknek vázlatos feljegyzést a magyar csillagkiosztásról. Tudvalévő, hogy a szállodákat felszereltségük, kötelező és fakultatív szolgáltatásaik alapján rangsorolják, ezért a németül tanuló hallgatók számos olyan szakkifejezéssel szembesültek, amelyek a szállodavezetés és egyéb szállodai tevékenységek szakterületeihez, szállodai beltérek és kültérek, szállodai eszközök, tárgyak, technológiák megnevezéseikhez kapcsolódnak. A hallgatók használhattak megadott nyomtatott és elektronikus szótárakat és az eddig használt német tankönyvek szöszedeteit a szövegek közvetítés elkészítésekor. A német nyelvű tömörítések elkészítése után kézhez kapták a DEHOGA (*Deutscher Hotel- und Gaststättenverband*) által kiadott osztályba sorolási feltételrendszert. A szövegek összehasonlításakor nemcsak az derült ki, hogy a német előírás szigorúbb, a technológiai és környezetvédelmi keretfeltételek pedig differenciáltabban vannak kidolgozva, mint a magyar osztályba sorolási rendszerben, hanem az is, hogy az eredeti német szövegben ugyanazon eszköz, tárgy, illetve technológia megnevezésére más nyelvi elemek használatosak, mint amiket a hallgatók a jelenleg fellelhető legfrissebb szótárak és tankönyvek segítségével hívásával megtalálhattak. Álljon itt néhány példa a lexikailag és grammatikailag helyes fordítások és az autentikus szövegben megtalálható megnevezésekre:

4. táblázat: A magyar rendeletben használt szaknyelvi elemek fordításainak és német megfelelőiknek egybevetése autentikus párhuzamos korpusz alapján

IKIM rendelet	Fordítások magyarról németre szakszótárak és tankönyvek segítségével	DEHOGA rendelet
Csomag- és értékmegőrzés	<i>Gepäckaufbewahrung/Wertabgabe</i>	<i>Depotmöglichkeit</i>
Pipere-íróasztal	<i>Toiletten- und Schreibtisch</i>	<i>Tisch- und Schreibplatte</i>
Ébresztés	<i>Weckdienst</i>	<i>Weckservice</i>
Varrókészlet	<i>Nähgarnitur</i>	<i>Nähzeug</i>
Kádelő	<i>Badematte</i>	<i>Vorlage</i>
Szobaszervíz	<i>Zimmerservice</i>	<i>Roomservice</i>
Késpénzkímélő fizetési mód	<i>Bargeldlose Zahlungsweise</i>	<i>Elektronisches Lastschriftenverfahren (ELV)</i>
Lerakodóhely piperecikkek részére	<i>Ablagerungsplatz für Kosmetikartikel</i>	<i>Ablagefläche für Körperpflegeartikel</i>
Bel- és külföldi sajtótermékek	<i>Ungarische und ausländische Presseprodukte / Presseerzeugnisse</i>	<i>Zeitungen und Zeitschriften</i>
Londiner	<i>Lohndiener</i>	<i>Hotelpage/Hoteldiener</i>
Animátor	<i>Animateur</i>	<i>Ferienbetreuer/Animateur</i>

Mágneskártyás zár	Magnetkartenschloss	Magnetkartensysteme
Szépségfarm	Schönheitsfarm	Beautyfarm
Szószerék	Rednerbühne, Sprechbühne, Kanzel	Redner- oder Tischpult
Zajvédő ablakok	Fenster mit Geräuschdämpfung	Schallschutzfenster
Ülőalkalmatosság	Sitzgelegenheit/Sitzmöglichkeit	Sitzgruppe (am Eingang)
Beltéri és kültéri fürdőmedence	Schwimmbecken außen und innen	Swimming-Pool (innen und außen)

Mint a táblázatból látható, a szótárak és a tankönyvi szöszedetek segítségével történt fordítások és az autentikus szövegben alkalmazott kifejezések között igen nagy eltérések fedezhetők fel. Mindezzel nem a szótárakat és a tankönyveket kívántuk minősíteni, hanem azt szerettük volna érzékeltetni, hogy a valós nyelvhasználat gyorsabban és rugalmasabban alkalmazkodik az egyre nagyobb tempóban változó szakmai igényekhez, mint ahogyan ezt a mégoly kiváló szótárak és tankönyvek követni tudják. Továbbá egy adott kommunikációs közösség által megegyezés szerint használt nyelvi elemek gyakran eltérhetnek a nyelvi rendszer szabályszerűségei alapján helyesen megalkotott nyelvi egységektől. A kísérlet igen sok tanulsággal járt mind a hallgatók, mind az oktató számára. A hallgatók felismerték, hogy mindenképpen ajánlatos egy adott témakör szókincsének feldolgozásakor az autentikus szövegfajtákból kiindulni. Az oktató pedig megbizonyosodott arról, hogy igen jelentős lehet egy olyan kutatásnak a hozadéka, amely teljes mértékben autentikus szakszövegfajtákra támaszkodik.

5. Kitekintés

A kísérlet eredménye és az egyéb forrásokból származó nyelvhasználati igények felismerése a következő kutatási célok elérésére ösztönöz:

Szándékomban áll, hogy a *Deutscher Hotel- und Gaststättenverband*, a *Российская Гостиничная Ассоциация* és a *Magyar Szállodaszövetség* kiadványaiból (például *Der Hotelier*; *Парад отелей*; *Turizmus Panoráma*) kiindulva nyelvenként minimum 500 szakszöveget rendezek el, szövegtípusonként megépíték egy három nyelvű párhuzamos korpuszt.

A korpusz alapján elvégzek egy szakmai megfontolásra és nyelvi intuícióra támaszkodó szógyűjtést. A kiválogatott újszerű lexémákat elhelyezem egy ideiglenes listán, és további vizsgálat alá vetem. Ezt követően kimondottan a jelenlegi évtizedben megjelent neologizmusokkal foglalkozom. A neologizmus általam elfogadott definíciója alapján² eldöntöm, hogy melyek kerülnek fel a háromnyelvű szállodaipari neologizmus-tárba.

A csoportosítás a neologizmus definíciója alapján a következő szempontok szerint történik:

- „*a nyelvfejlődés bizonyos szakasza*”: A jelenlegi évtizedre vonatkoztatott neologizmusokkal foglalkozom.

² „Neologizmus lehet egy új szó, egy új szóösszetétel vagy egy meglévő szó új jelentése, amely a nyelvfejlődés egy bizonyos szakaszában, egy kommunikációs közösségben keletkezik, elterjed, és a nyelvhasználók többsége egy bizonyos ideig újnak érzi, és nyelvi normaként általánosan elfogadja.” (Herberg – Kinne – Steffens 2004: XII.; ford.: a szerző)

- „egy kommunikációs közösségben elterjedt”: A szakmai közösség alatt szállodai szakembereket, szakokatatókat, vezető és nem vezető beosztású munkatársakat értek.
- „újnak érzi”: Bizonyos számú szállodai szakemberrel kérdőívet töltetek ki.
- „szaknyelvi normaként elfogadja”: Ezen a kritériumon belül figyelembe veszem azt a tényt, hogy a szakszavak jelentésében a köznyelvinél sokkal szűkebb jelentésmező használatát engedi meg a szakmai közösség, továbbá szigorúbban kötött a terminusok használati módja (Fóris 2006).
- Minimum háromszori, írásos dokumentumokban való megjelenést tartok megfelelőnek (Malinszki 1992), és a háromszori megjelenés mellett figyelembe veszem azt is, hogy egyik se legyen az eredeti dokumentum szó szerinti idézete, vagy arra való nem szó szerinti utalás (Epstein 2006).
- Továbbá fontosnak tartom Elsen (2004: 23) szempontját is, hogy a vizsgált nyelvi elem ne legyen kodifikálva – a 90-es években megjelent – értelmező szótárakban.

Ezek után listázom a kiszűrt neologizmusokat nyelvenként, amennyiben lehet az ekvivalensek megadásával. Felvázolom a modern szóképzési trendeket, és meghatározom a jelenlegi évtized szállodai neologizmusainak használatorientált szemantikai jelentéseit a korpuszból kiemelt gazdag példatár segítségével hívásával.

IRODALOM

- Barth, Klaus – Sabine Benden – Hans-Joachim Theis (1994): *Hotelmarketing. Strategien, Marketing-Mix, Planung, Kontrolle*. Wiesbaden: Betriebswirtschaftlicher Verlag Dr. Th. Gabler GmbH.
- Elsen, Hilke (2004): *Neologismen. Formen und Funktionen neuer Wörter in verschiedenen Varietäten des Deutschen*. Tübingen.
- [Epstein, Mihail Naomovics] Эпштейн, Михаил Наумович (2006): *Типы новых слов: опыт классификации. Русская академическая неография. К 40-летию научного направления*. Институт лингвистических исследований.
- Fóris Ágota (2006): A szótári információk és a szaknyelvi normák viszonya. *Magyar Nyelvőr* 130/1. pp. 49–59.
- www.grammar.ru/KOL/?id=1.31 Hozzáférés: 2007.06.05.
- Herberg, Dieter – Michael Kinne – Doris Steffens (2004): Neuer Wortschatz. Neologismen der 90er Jahre im Deutschen. In: Eichinger, L. – P. Wiesinger (szerk.): *Schriften des Instituts für Deutsche Sprache*. M. Bd. 11. Berlin – New York: Walter de Gruyter.
- Hoffmann, Lothar (1984): *Kommunikationsmittel Fachsprache*. Berlin: Akademie Verlag.
- Jávor Júlia (1999): *Szállodai ismeretek*. KIT. Budapest: Képzőművészeti Kiadó és Nyomda Kft.
- Joó Etelka (2006): Párhuzamos szövegek alkalmazása a fordításban. In: Dobos Csilla – Klaudy Kinga (szerk.): *A XV. Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai*. I. köt. Pécs – Miskolc. pp. 403–8.
- Knust, Achim – Herbert Pilz (szerk. 1970): *Der Leiter im Gaststätten- und Hotelwesen*. Berlin: Verlag „die Wirtschaft”.
- Kóródi Márta (2007): *Szálláshely-szolgáltatási alapismeretek*. Szolnok: Szolnoki Főiskola.
- Kurtán Zsuzsa (2003): *Szakmai nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Lengyel Márton (1994): *A turizmus általános elmélete*. Budapest: KIT.
- [Malinszki, Tamara] Малински, Тамара (1992): Возникновение новых фразеологических единиц. In: *Русистика* 2. Берлин. pp. 67–76.

- Schaetzing, Edgar (1994): *Fachwörterbuch für Hotellerie und Gastronomie (Deutsch-Englisch, Englisch-Deutsch)*. Frankfurt am Main: Deutscher Fachverlag GmbH.
- Schmidhauser, Hanspeter (1996): Die Wahl der Unterkunft bei Reisen im Inland – Hotels und Ferienwohnungen befriedigen unterschiedliche Bedürfnisse. In: Fischer, Georges – Christian Laesser (szerk.): *Theorie und Praxis der Tourismus- und Verkehrswirtschaft im Wertewandel*. Bern: Paul Haupt. pp. 149–59.
- Schroeder, Günter (1995): *Lexikon der Tourismuswirtschaft*. Hamburg: Tourlon Hannelore Niedecken Verlag.
- Seitz, Georg (2000): *Hotelménedzsment*. Budapest: Springer Orvosi Kiadó Kft.
- [Smatyko, Lev] Шматько, Лев (2007): *Туризм и гостиничное хозяйство*. Москва: Издательство Март.
- Stückeli, Hans-Peter (1996): „SGH 2000” – Gedanken zur Zukunft der Hotelfinanzierung. In: Fischer, Georges – Christian Laesser (szerk.): *Theorie und Praxis der Tourismus- und Verkehrswirtschaft im Wertewandel*. Bern: Paul Haupt. pp. 179–85.

FORRÁSOK

- Deutscher Hotel- und Gaststättenverband: www.dehoga-bundesverband.de
РГА: Российская Гостиничная Ассоциация: www.rha.ru
Magyar Szállodaszövetség: www.hah.hu

KÖNYVSZEMLE

Magay Tamás (szerk.)

Szótárak és használóik

(= Lexikográfiai füzetek 2.)

Budapest: Akadémiai Kiadó,
2006. 215 p.

Bár a szótárforgalmazás ma is mindössze kb. öt százalékát teszi ki a teljes hazai könyvpiacnak, a szótárkinálat radikális bővülése igen csak szembetűnő jelenség. Így manapság Magyarországon egyre nagyobb számban – noha igen eltérő minőségben – látnak napvilágot különféle szótárak, miközben a nyelvtudományban a (meta)lexikográfiai reflexió alig-alig tart lépést a szótárpiac fejlődésével. Ennek tükrében üdvözlendő az Akadémiai Kiadó *Lexikográfiai füzetek* című kiadványsorozata, amelynek második kötete öt tanulmánnyal, egy műhelybeszámolóval, három ismertetéssel és egy bibliográfiával igyekszik gazdagítani a nyelvészeti-lexikográfiai szakirodalmat.

A kis kötetnek az a – szerkesztője által is hangsúlyozott – különleges aktualitása, hogy a kézirat összeállításának idejére esett az első ún. teljes magyar kétnyelvű szótárunk, Szenci Molnár Albert latin–magyar és magyar–latin szótára elkészültének 400. évfordulója. Ezért a könyv fejezetei előtt Imre Mihály kiemelt tanulmányban elemzi Molnár szótárszerzői tevékenységét és teljesítményét, mind gondolati-eszmetörténeti beágyazódásának, mind gyakorlati szempontjainak tekintetében.

Az első fejezetben foglalt cikkek nem alkotnak tartalmi homogenitást, tematikájuk vegyes. Mindazonáltal közös bennük, hogy az általános kétnyelvű szótárak lényeges – a kötet szerkesztő szerint a „lényegesebb elvi-elméleti” (p. 7) – lexikográfiai kérdéseit tárgyalják. Az első írás szerzője Fóris Ágota, aki a szaklexika szótári rögzítésének néhány kérdését boncolja. Abból indul ki, hogy napjainkban minden eddiginél több szó kerül át a szaknyelvekből a köznyelvbe, így azok lexikográfiai kérdései is felértékelődnek. A „hite-

lesség”, a „pontosság”, az „aktualitás”, az „egyértelműség” és a „tömörtség” elvárásrendszerében vizsgálja az *áram*, az *áramerősség* és a *lézer* lexémát és értelmezésüket magyar nyelvű szótárakban, miközben számos szaktudományi pontatlanságot tár fel. Természetesen alapvetően igaza van a szerzőnek abban, hogy az általános szótáraktól is szaktudományi precizitást vár el, viszont nem téveszthetjük szem elől azt sem, hogy míg a szakmai munkáknak a tárgyalt szakkifejezésekkel kapcsolatban azok enciklopedikus jelentését kell hozniuk (vagyis az adott szaktudomány aktuális ismeretanyagát, illetve álláspontját), addig a nem-szaknyelvi szótárak elsődleges feladata a szókincs lexikális jelentésének bemutatása, vagyis azon jelentések és nyelvi entitások feltárása, amelyek az adott nyelvközösség úzusát képezik (gyakran függetlenül attól, hogy az adott szaktudomány képviselői azt a szót milyen tartalommal, illetve jelentéssel használják). Hogy csak két markáns példát említsék: nem-szaknyelvi szótáraknak – a köznyelvi előfordulási gyakoriság okán – mindmáig tartalmazniuk kell olyan szerkezeteket is, mint *felkel a nap* vagy olyan összetételeket, mint *cethal*, amelyek a modern természettudományok szakmaisági próbáját aligha állnák ki...

Magay Tamás a tanulói (vagyis a „learner’s dictionary” típusú) egynyelvű szótár mint szótártípus kialakulását és fejlődését, más nyelvi kultúrákra való kiterjesztését, valamint innovatív lehetőségeit mutatja be az „ős-Hornby” szótártól (1942/48) máig. Fejtései az angol nyelv közegében mozognak, minthogy abban is fogant ez a viszonylag új szótártípus. A szerző kiter a „learner’s”-szótárak adaptációira, vagyis ahogy ő fogalmaz, a „kétnyelvűsített” egynyelvű tanulói szótárakra, majd a bilingvis tanulói szótár külföldi és magyar vonatkozásait összegzi.

Márkus Katalin és Szöllősy Éva cikke angolul tanuló magyarországi középiskolások

szótári jártasságával és szótárhasználatával foglalkozik. Egy kérdőívvel felmérés segítségével hét középiskola 122 diákjának szótárakkal kapcsolatos elképzeléseire és szótárhasználati szokásaira próbál fényt deríteni. A kérdőív először általános kérdéseket tett fel a használt kétnyelvű és egynyelvű, nyomtatott és on-line-szótárakról, így véleményt kért például a jelek és a rövidítések érthetőségéről, a szavak és a kifejezések keresésének, illetve a többjelentésű szavak jelentései közötti eligazodásnak a nehézségeiről. Majd feladatok következtek többek között a szótárbeli jelölések értelmezésével kapcsolatban, a rendhagyó többes számokat, az erős igéket, valamint a szólásokat és a közmondásokat illetően. Az derült ki (ami egyébként a recenzens szerint sejthető is volt), hogy a tanulók nem tudnak elvárható módon és mértékben élni a szótárakban rejlő információkkal, tehát szükségesnek látszik a szótárhasználat célzott iskolai oktatása is.

Uzonyi Pál tanulmánya az ekvivalencia-kialakítás problematikájáról szól: a kétnyelvű lexicográfia egyik alapvető, ugyanakkor igen sokrétű és szerzeágazó spektrumából választ ki néhány különösen nehéz kérdést. Abból indul ki, hogy az ekvivalencia típusai közül Kromann, Riiber és Rosbach (1984-ban) még csak hármat, majd Hausmann és Werner (1991-ben) nyolcat tárgyalt, míg Scholze-Stubenrecht (1995-ben) nem kevesebb mint tizennégyet számolt össze és mutatott be. Ez utóbbiak közül Uzonyi a stilisztikai, a pragmatikai, a diakrón, a metaforikus és a regiolektális (diatopikus) ekvivalencia szó-tárbeli manifestációit vizsgálja német, magyar és orosz anyagon, főként azokban a szótárakban, amelyeknek az átdolgozásában, továbbfejlesztésében, illetve létrehozásában társfőszerkesztőként közreműködött. Következésképpen a dolgozat – lexikológiai-szemantikai vonatkozású elméleti tanulságain túl – egyfajta műhelytanulmánynak is tekinthető.

Kifejezetten ez utóbbi igénnyel lép fel Stefanovits Péter cikke, amely a kötetben a „Folyó munkálatok” címet viselő második fejezetet alkotja. A szerző „Makrostrukturális

koncepciók és problémáik a *Fachwörterbuch zum Studium der germanistischen Linguistik* (Egyetemi német nyelvészeti szakszótár) projektben” címmel számol be lexicográfiai munkálatairól, jobbra egyelőre az elképzelések és tervek szintjén.

A kötet harmadik fejezete ismertetéseket és kritikát, azaz egybevető szótárelemzéseket tartalmaz. Itt először Fábíán Zsuzsanna újabb német–olasz vonatkozású szótárak magyar adaptációit veszi szemügyre, majd Rádai-Kovács Éva a Fábíán Zsuzsanna és Danilo Gheno szerkesztésében 2003-ban megjelent „Olasz–magyar kifejezések és szólások szótárát” ismerteti, Szöllősy Éva pedig az MTA SZTAKI és a Szegedi Tudományegyetem online angol–magyar–angol szótárainak erőnyeit, hibáit és fejlesztési lehetőségeit térképezi fel.

Végül az utolsó (IV.) fejezet a *Lexikográfiai füzetek* sorozat első köteteként 2004-ben megjelent *A magyar szótáriródalom bibliográfiájához* szolgáltat kiegészítéseket és frissítéseket. A kötetet a közreműködő szerzők munkahelyének felsorolása zárja.

A lexicográfiai munka természetéhez közzismerten hozzátartozik az egyes – mégoly apró – részletekre történő precíz odafigyelés. Ezért legyen szabad megemlíteni néhány formai apróságot. Például, hogy a kivitelezésében igen szép kötet címlapján Magay Tamás neve mellől lemaradt a „szerkesztette” megjelölés, így az a látszat keletkezhet, mintha monográfiáról volna szó. Ugyanilyen mulasztás előfordul a könyv belsejében is, például az 53. lapon a Bartha–Stephanides szerkesztette kötetnél. Ugyanitt említhető az is, hogy az egyik német nyelvű rezümébe több sajtóhiba is becsúszott (p. 126).

Mindent egybevetve a recenzensben alapvetően kedvező összkép alakult ki: a kötet informatív írásaival, bibliográfiai adatainak sokaságával kétségtávolan hozzájárul az olvasó lexicográfiai horizontjának bővítéséhez, továbbá remélhetőleg inspirálóan fog hatni a hazai elméleti lexicográfiára éppúgy, mint a szótárirás és szótárkritika gyakorlatára.

Földes Csaba

Klaudy Kinga (szerk.)
Papp Ferenc olvasókönyv.
Papp Ferenc válogatott
nyelvészeti tanulmányai
 Budapest: Tinta Könyvkiadó,
 2006. 334 p.

Vannak könyvek, amelyeket újból és újból le kell emelnünk a polcra. Vagy azért, hogy fel-frissítsük emlékezetünkben az ott olvasottakat, vagy azért, hogy új tudományos ismeretek kontextusába helyezve ártérkeljük vagy újraértelmezzük a benne közölt eredményeket, esetleg azért, hogy utánanézzünk, mit is gondolt szerzőjük egy minket is foglalkoztató kérdéstről, vagy egyszerűen csak inspirációért saját munkánkhoz.

Ilyen könyv a Papp Ferenc különböző írásából összeállított *Papp Ferenc olvasókönyv*. A Klaudy Kinga szerkesztésében közölt, emberöltőnyit felölelő 30 válogatott, hosszabb-rövidebb lélegzetű cikk egy tudós-tanár munkásságának mozaik-darabkái, amelyek kellő távolságból nézve mégis egységbe rendeződnek és teljes képet adnak egy tudományos pályáról. A nagyrészt eredetileg az 1960-as években publikált cikkek olyan korban jelentek meg, amikor nyelvtudományi részdiszciplínák, melyek idővel önálló diszciplínává váltak, még csak körvonalazódtak. Ezért fogalmakat kellett tisztázni: egyáltalán, meg kellett alkotni az új területek nyelvi eszköztárát, és meg kellett találni, ki kellett jelölni helyüket a nyelvtudományon belül. Ezért találunk a cikkek között tudománytörténeti áttekintést, lexikon(ba illő) fogalom-meghatározásokat és tudományos ismeretterjesztő írásokat is. A tanulmányok sokfélesége arról tanúskodik, hogy szerzőjük polihisztor volt, de talán még többet elárul róla, hogy köpenyéből bújtak ki a jelenkori nyelvtudomány jó néhány területének meghatározó egyéniségei, akik tanulmányai elé írt bevezetőjükkel vannak jelen és teszik teljessé a kötetet.

Recenzensként nem túl ortodox módon járunk el, amikor egy a kötet vége felé szereplő tanulmányt ismertetünk elsőként, amely

azonban a *Modern Nyelvoktatás* olvasóinak érdeklődéséhez talán leginkább közel áll: az *Alkalmazott nyelvtudomány* című akadémiai székfoglalót. Amint azt T. Molnár István is fontosnak tartotta kiemelni bevezetőjében, Papp Ferenc akadémiai székfoglalója nem saját tudományos eredményeinek bemutatása, hanem áttekintés az 1980-as évek végi alkalmazott nyelvtudományról, de egyúttal kijelöli a terület előtt álló jövőbeni feladatokat is. Taglalja a multidiszciplína meghatározásának máig fennálló nehézségeit, majd sorban áttekint néhány alkalmazott nyelvészeti területet. Elsőként a helyesírással foglalkozik, melynek kapcsán rávilágít a fonéma és a betű közötti kapcsolatra, a fonéma alapú helyesírás kérdésére a magyar nyelvben, az írásbeli egységesítés szükségességére egy majdani helyesírási szabályzatban. Ezek a kérdések azonban nem újdonságként jelennek meg akadémiai székfoglalójában, előzményekről, kapcsolódó korábbi problémafelvetésekről olvashatunk a kötetben ugyancsak közölt *Írástanítás – a nyelvész szemével* című tanulmányban az iskolai oktatás apropóján, valamint *A betű* című írásában, mely a számítógépes nyelvészet szempontjából foglalkozik a kérdéssel.

A következő pontban a nyelvtudomány, de még az alkalmazott nyelvtudomány által is elhanyagolt, vagy legalábbis kevés figyelemben részesülő nyelvművelés problémájára tér ki, és rámutat, hogy a nyelvtudománynak igenis van feladata ezen a területen, hogy ti. prognózisokat szolgáltatson a nyelvművelők számára arról, hogy merre fejlődik egyik vagy másik nyelv, mai szóhasználattal, hogy nyelvpolitikát körvonalazzon.

Noha mára már közhelynek számít, a számítógépek teljes körű alkalmazása a lexikográfiaiban még az 1980-as években sem volt magától értetődő. Több évtizedes tapasztalattal, melyet a magyar nyelvterület úttörő jellegű és egyik máig legjelentősebbnek számító szótárának (*A magyar nyelv szóvéghmutató szótára* 1969, 1994) munkálatai során halmozott fel, Papp Ferenc a modern lexi-

kográfia koncepcionális és gyakorlati problémáira hívja fel a figyelmet. Rámutat, hogy a számítógépek bevonása a lexikográfiai munkálatokba befolyásolja az egész tervezést, a költségstruktúrát, a munkaerő milyenségét. A hozadékok szempontjából nyilvánvaló előrelépés a szerkesztő számára, hogy különböző szempontok szerint tudja rendezni az anyagot, a felhasználó pedig különféle hasznos listákat és összesítéseket állíthat össze.

Bár ezen a helyen csak röviden, de kitér az idegen nyelvek tanításának egy olyan problémájára, amely legalább annyira érvényes napjainkban, mint közel 20 évvel ezelőtt: az idegen nyelvek tudásának hiánya gazdasági érdekeket sért. Valamelyest javult ugyan az utóbbi években a helyzet, de a legújabb statisztikák szerint Magyarország továbbra is az európai sereghajtók közé tartozik nyelvtudás tekintetében, ami megoldandó feladatot jelöl ki az alkalmazott nyelvészek számára is.

A fordításról szólva arra a kettősségre világít rá, amely mindenkor jellemzője volt a területnek: noha a fordítási tevékenység régi társadalmi igényt elégít ki, maga a diszciplína a ráépülő gyakorlat és a nyelvészet fejlődése által gazdagodik. Bár csak röviden érinti ezt a témát, szót ejt a fordítások idegenszerűségének kérdéséről is, amely manapság is foglalkoztatja a kutatókat. Korábbi kapcsolódó vizsgálatok alapján, melyek megtalálhatók a kötetben (például *A magyar mondatok mélységéről*, amelyben az Yngve-féle mélységhipotézist alkalmazva magyarról oroszra és oroszról magyarra fordított szövegek mondatainak átlagos mélységét számítja ki, illetve *A mondatnál hosszabb szövegegységek végső szerkesztése, avagy az idegen nyelvű beszéd kvázi-helyessége* című tanulmányban, amelyben a fordított szövegek mondatszinten nem észlelhető, de szövegszinten leírható sajátosságaival foglalkozik) kijelenti, hogy a felszínen jónak tűnő fordítások idegenszerűsége megragadható a topic-comment tagolás eltérő realizációja alapján. Ugyancsak a fordításnál érinti a szaknyelvek kérdését is, melyek sajátosságainak kimutatását a szakfordí-

tás miatt tartja fontosnak. Máig várat magára egy erre irányuló kutatás, amely annál is inkább aktuális, mert a tömeges fordítás világosan kihat a magyar szaknyelvre és a szaknyelvi szövegek szerkesztésére.

Az akadémiai székfoglaló legterjedelmesebb része a számítógépek felhasználásával foglalkozik – nyilván nem véletlenül, hiszen Papp Ferenc a bennük rejlő lehetőségeket korán felismerve határtalanul lelkesedett irántuk. Sorra veszi a különféle alkalmazásokat a gépi fordítástól a kisszámítógépek iskolai felhasználásának lehetőségén át a mesterséges intelligenciáig. Habár mindegyik alkalmazási területen bőven van még tennivaló, tény, hogy a számítógép forradalmasította az alkalmazott nyelvtudományt, új kérdéseket vetett fel és nem utolsósorban megemelte a nyelvészet presztízsét.

Egyet kell értenünk Soproni Andrással, aki az egyik tanulmányhoz írt bevezetőjében keserűen konstatálja, hogy a *Könyv az orosz nyelvről*, amely Papp Ferenc művei között az egyik legjelentősebb, és amelyből – talán éppen ezért – a szerkesztő több fejezetet is kiemelt a jelen kötet számára, méltánytalanul feledésbe merült. Nem kell hosszasan kutatni az okokat: a könyv sorsa nyilvánvalóan összekapcsolódik az orosz nyelv jelenlegi presztízsvesztettségével. A recenzens azonban fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy bár maga sem rendelkezik orosz nyelvi ismeretekkel, a publikált írásokat mégis rendkívül figyelemreméltónak és élvezetesnek tartja. A tárgyalt problémák univerzálisak, a példák, melyek a tanulmányokban az orosz nyelvre és kultúrára vonatkoznak, ugyanúgy felvethetők bármely nyelv és kultúra összefüggésében.

Az oroszul beszélő ember – emberközelből című fejezetben Papp Ferenc rámutat, hogy a nyelv (szabályainak) ismerete messze nem elegendő a kölcsönös megértéshez, hanem nyelven kívüli tényezőket is figyelembe kell venni. Manapság talán úgy lehetne fogalmazni, hogy a kommunikatív kompetenciához hozzátartozik az interkulturális kompetencia is, amelyre azonban napjainkban sem figye-

lünk eléggé. Orosz példákon mutatja be, hogy a gesztusok eltérhetnek egyes kultúrákban, vagy azonos gesztusok különböző jelentést hordozhatnak. Megmutatja, milyen nyelvi illemszabályok érvényesülnek köszönésnél, megszólításnál, tegezés-magázásnál.

A *Szavak – Jelentés* című tanulmány mai szóhasználattal az interkulturális kommunikáció vizeire evez. Kiindulópontja az, hogy szinte minden nyelv különbözőképpen tagolja a valóságot, és ennek következményeit figyelembe kell venni a fordításban és a nyelvtanulásban is. Az emberi test, az időszakok-napszakok, a rokonsági viszonyok, a színek, a dolgok, a cselekvések részletes tárgyalásán keresztül kulturális sajátosságokat mutat be. Sokszor éppen ezek a különbözőségek tudatosítják bennünk anyanyelvi kompetenciánkat. Jellemző Papp Ferenc szemlélete: „aki egy nyelvet ismer, az egyet se ismer (...) nem csupán »a nyelvet« nem ismeri: a világ természetét se.” (p. 168)

Nem hiányzik a kiválasztott tanulmányok közül a szűkebben vett nyelvészeti tárgyú sem. A *Mondat, szöveg* című fejezet Papp Ferenc saját, új megközelítésű mondatтанát tartalmazza, amely magán viseli a kor legújabb nyelvészeti irányzatainak eredményeit, és ezeket rendszerre dolgozza össze. Felfogása szerint a mélyszerkezeti szint tartalmazza a mondatcsírát, melyet a valencia tartja össze, és a téma-réma tagolás segíti a felszíni megvalósulást. A felszín nyelvenként eltérő realizációit magyar és orosz nyelvi példák összevetésével mutatja be.

A leíró nyelvészetben és a strukturalizmusban Papp Ferenc ugyancsak otthonosan mozgott. A *magyar szószerkezet-rendszer néhány sajátosságáról* című tanulmánya az előbbi nyelvészeti megközelítéshez sorolható. Fontosnak tartja felhívni benne a figyelmet arra, hogy a leíró nyelvtudomány fejlődése elérte a szószerkezet-tant is, de a magyar nyelv sajátos vonásaival ezen a területen mégsem foglalkoznak megfelelő módon. Arra kíváncsi, hogy lehet-e a szószerkezetek esetében rendszerről beszélni úgy, mint a fonémák vagy az egyes szavak ragos alakjainak esetében. A

vizsgált jelenségkör számára egy formális modellt épít fel olyan paraméterekkel, amelyek nagymértékben emlékeztetnek J. R. Firth kolligációjára, amely ugyancsak a szavak kapcsolódásának vizsgálatát szolgálja. A kor divatos megközelítési módjának megfelelően formalizálja a felállított kategóriákat, és az elemzés után igennel válaszol arra a kérdésre, hogy rendszert alkotnak-e a szintagmák. Jelentős megállapítása, hogy a magyar szintagma-rendszer sajátos, sarkalatos pontokon elüt számos más nyelv rendszerétől.

A másik nyelvészeti szemlélet érvényesül a *Strukturális-matematikai-algebrikus (nyelvészet)* című írásában. Ebben kísérletet tesz összefüggő vagy annak látszó fogalmak tisztázására. A kapcsolatot vizsgálja matematikai nyelvészet és strukturalizmus között, közben kitér a nyelvstatisztika, illetve az algebrai nyelvészet elnevezésre. Visszamegy a strukturalizmus kezdetéig, amikor még az alapítók sem tudták, hogy strukturalizmust művelnek. A fogalmi értelmezés során bejárja a Szovjetunió–Egyesült Államok–Magyarország–Bukarest útvonalat, és arra a megállapításra jut, hogy a modern lingvisztika kutatási tárgya a struktúra, módszere a matematika.

A strukturalizmus magyarországi elterjedésének korai szakaszában figyelemre méltó Papp Ferenc *Modell* című tanulmányában megfogalmazott megállapítása: ahhoz, hogy generatív modellt tudjunk építeni, előbb be kell járnunk a deskriptív utat. Ezt követően az alkalmazott nyelvészet több területével – fonológia, kétnyelvűség, idegen nyelvek tanítása – hozza összefüggésbe a modell fogalmát.

Ugyancsak ebben a kontextusban érdemes megemlíteni az *Algoritmus* című cikket, amely iskolapéldája a tudományos ismeretterjesztésnek. Ebben lépésről lépésre mutatja be az algoritmus felállításának folyamatát többek között nyelvtörténeti és tájnyelvi példán. Kitér a nyelvi formák és a velük kifejezett tartalmak kérdésére, de mindkettőt különálló rendszernek tekint, melyek maradéktalan feltárása után meg lehet vizsgálni a két rendszer közötti összefüggéseket is.

Legeredményesebben a szótárkészítésben kapcsolta össze Papp Ferenc a számítógépet és a nyelvtudományt. Munkásságának első eredményei között lehet megemlíteni az első kiadásban 1969-ben megjelent „A magyar nyelv szóvégmutato szótára” című munkát (Papp 1969). Ennek alapja a debreceni teaurusz, amely tulajdonképpen a gépileg feldolgozott „A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára”. A magyarországi lexikográfiát újonnan meghatározó vállalkozás sikere Papp Ferenc nyitottságának köszönhető, annak, hogy nagyon korán felismerte a számítógépekben rejlő lehetőségeket a nyelvtudomány számára. A kötetben *A debreceni thésaurusz* címmel publikált cikk először 2000-ben jelent meg, ami azt jelenti, hogy szerzője közel fél-évszázados távlatból tekintett vissza az akkoriban úttörő vállalkozásra. Ahogyan a tanulmány mottójában maga Papp Ferenc írja: „Cikknek tűnt fel. Aztán kiderült, hogy memoár.” Megismerjük a teaurusz előzményeit, történetét, majd meghatározását: „a DT az első kísérlet a magyar szókincs lexikográfiai törzsanyagának (...) adatbankszerű feldolgozására” (p. 262). Ezt követően jó néhány eredményt mutat be. A cikk végén található irodalom jól illusztrálja a debreceni teaurusz jelentőségét: két évtizedig születtek anyagából tudományos közlemények. Ilyen a kötetben is szereplő *Kettős és hármas szófajiságú szavaink*, amelyben számadatokkal támasztja alá azt az eredményként kapott listát, amely mai napig nyelvészeti vizsgálatok kiindulópontja. Hasonlóképpen a *Tőigéink* című cikk, amely tulajdonképpen lista, a szóvégmutato szótár mellékterméke, de ezen felül elemzi is benne az igéket, kimutatja az egyes tövözödések gyakoriságát, kitér a végső fonémák, a hosszúság és a jelentésszám, valamint a származás szerinti megoszlásra. *A lexémák alaktani szerkezete, szófaja és jelentésgazdagsága* ugyancsak az értelmező szótár anyagán vizsgál három szófajt (ige, főnév, melléknév), majd összefüggéseket mutat ki alaktani szerkezet, szófaj és jelentésszám között. Fontos, számokkal alátá-

masztott megállapításai: minél bonyolultabb egy főnévi lexéma alaktani szerkezete, annál kevesebb jelentést lehet róla feltételezni, és hogy az igék átlagos jelentésszáma magasabb, mint a főneveké.

A gyakorisági szótár munkálatai szükségessé tették bizonyos fogalmak tisztázását, meghatározását. Erre kerül sor a *Szövegszó, szóalak, lexéma* című cikkben, melyben a meghatározásokat példákon keresztül teszi érthetőbbé. Ugyancsak ebbe a körbe kell besorolni a *Konkordancia* című írást, amely egy írói szótár előkészítését mutatja be.

A XX. század közepe olyan korszak volt, amikor egyes nem egzakt tudományok is közel kerültek a matematikai leírás lehetőségéhez. Az absztrakció legmagasabb szintjének tekintett matematikától azt várták, hogy segít minden kérdést megválaszolni, mindenre magyarázatot találni. Papp Ferenc lelkesedése a matematikai módszerek iránt határtalan volt. És mivel véleménye szerint a szemiotika a humán tudományok matematikájának ígéretét hordozza magában, Papp Ferenc a magyarországi szemiotika egyik megteremtőjévé vált. A *Szemiotikai jegyzetek*ben egy világviszonylatban az 1960-as években körvonalazódó tudományt ismertet 1966-ban. Szükségszerűen a tudomány alapfogalmait tisztázza elsőként, majd osztályokba sorolja a szemiotikai rendszereket a tudományok és vallások szemiotikai rendszereitől kezdve a művészetek szemiotikai rendszerein át az egyéb humán jelrendszerekig.

Mint egyéb nyelvészeti diszciplínák esetében, itt is szükség volt a szemiotika metanyelvének kidolgozására. Ez történik a *Kód* című cikkben, amely nem csak a definíciót adja meg, de élvezetes és közérthető módon szemlélteti is a fogalmat. A *Jel – jelentés* címet viselő – eredetileg a Világirodalmi Lexikon 1977-ben megjelent 5. kötetében publikált két szócikket tartalmazó – írásban a fogalmak már letisztult formában jelennek meg.

A szemiotikának azonban nem csak a nyelvi oldala foglalkoztatta Papp Ferencet. *Filmszinkronizálás és szemiotika* című írása,

amelyben Cs. Jónás Erzsébet megfogalmazása szerint a filmszinkronizálás nem nyelvi oldalának kérdéseit világítja meg kultúraszemiotikai keretben, nem a nyelvtudósoknak, hanem a filmes szakmának szól. És innen már csak egy lépés az irodalom, mely iránti érdeklődése nem marad rejtve a tanulmánykötet olvasói előtt. Csingiz Ajtmatov *A fehér hajó*, valamint *A Pál utcai fiúk* és Molnár Ferenc színdarabjainak strukturális összehasonlítása, egy másik írásban pedig az Örkény és Déry műveinek abszurd dialógusai kapcsán végzett diskurzus-elemzése tesz ki teljessé a Papp Ferencről kirajzolódó képet.

Az ismertető nem lenne teljes, ha nem utalna a kötet fejezetei elé írt figyelemre méltó előszókra, a tanulmányok elé írt bevezetőkre és Papp Ferenc műveinek a kötet végén található bibliográfiájára, amelyek társadalmi kontextusba helyezik az írásokat, és hozzájárulnak a korszak tudományos életének megismeréséhez.

A *Papp Ferenc olvasókönyvből* sok mindent tudunk meg részleteiben nyelvről és nyelvtudományról. De ennél fontosabb, hogy a tanulmányok szerzője a nyelvet és a nyelvtudományt is holisztikusan szemlélte. Szinte nincs olyan írás a könyvben, amely nem utal explicit vagy implicit módon más helyen, más kontextusban tárgyalt kérdésekre. Végig azt érzékelteti, hogy egyes nyelvi jelenségek nem vizsgálhatók izoláltan, és az eltérő vizsgálati módszerek az egész tudományterületre kihatnak, mert érvényesül a németül olyan találóan megfogalmazott AHMAZ-Prinzip [*Alles hängt mit Allem zusammen*], azaz a minden-mindennel-összefügg elve. Ezért is fogalmazódik meg a recenzióban, hogy ennek az ismeretetésnek nem a kétdimenziójú nyomdai megjelenés lenne a legmegfelelőbb formája, hanem inkább egy hiperszöveg, amelyben a gondolatok újbóli felbukkanását megfelelő kereszthivatkozásokkal lehetne igazán szemléltetni.

A mostani olvasó számára a kötetnek első-sorban nem tudománytörténeti értéke van, hiszen sok tanulmánynak – némi aktualizálás után – még mindig van érvényes üzenete. Sokkal nagyobb jelentősége van azoknak a

kérdéseknek, amelyeket ennyi idő távlatából érdemes újból feltenni, továbbá annak a rengeteg ötletnek, elültetett gondolatcsírának, amely további nyelvész-generációknak adhat kutatási feladatot.

A szellem gazdagsága élvezetes, magával ragadó előadásmóddal párosul, amely átüt az írott szövegen is. A legnagyobb tudósokra jellemzően Papp Ferenc egyszerűen, közérthetően fogalmazza meg a legbonyolultabb dolgokat is, amelyek ezek után már egyszerűnek hatnak. Nagyon hiányoznak a jelenlegi egyetemi-tudományos közéletből a Papp Ferenchez hasonló iskolateremtő egyéniségek, akik szípkázó szellemiségükkel fel tudják ébreszteni a természetes emberi kíváncsiságot, és maguk köré tudják gyűjteni az újabb nyelvész-generációkat.

A 2001 májusában létrehozott Papp Ferenc Baráti Kör, majd a 2006 novemberében lakóháza falán felavatott emléktábla mellett a *Papp Ferenc olvasókönyv* a volt tanítványok, tisztelők, barátok további erőfeszítése arra, hogy emléket állítsanak az időben, hogy a magyarországi nyelvtudomány egyik kiemelkedő egyéniségének szellemi örökségét további használatra megőrizték.

Balaskó Mária

Lendvai Endre

**Прагмалингвистический
портрет русского анекдота.
Az orosz vicc
pragmalingvisztikai portréja**

Pécs: Krónika Kiadó, 2006. 330 p.

Ez az orosz nyelvű, jelentős terjedelmű kötet azokat az akadémiai doktori cím érdekében végzett kutatásokat tartalmazza, amelyeket a szerző disszertáció formájában a moszkvai Puskin Intézethez nyújtott be és sikeresen megvédett az előző években. A könyvnek a fokozat elnyerése kapcsán számos opponen-

se volt mind Oroszországban (V. P. Beljanyin, V. M. Lejnyik, N. I. Formanovszkaja stb.), mind Magyarországon, ahol a disszertáció megszületett, elkészült és publikálásra került (Bańcerowski Janusz, Klaudy Kinga, Jászai László és mások). A könyv szerzője ebben a monográfiában néhol vitába száll bírálóival, ám több helyen az értékelésüket figyelembe véve tökéletesítette is az eredeti változatot. Lendvai Endre jelen munkája jól kiérlelt monográfia, amelynek tudományos megállapításai teljes hitelességükkel joggal állhatnak a szakmai érdeklődés középpontjában.

A tudományos fejtegetés öt fejezetben és egy terjedelmes bevezetésben kap helyet. Az első fejezet „*Az orosz vicc a komikum világában*” a komikum tudománytörténetét tárja elénk az antik időkől kezdve a XX. század végéig. A monográfia legfontosabb fogalmi kategóriáit itt határozza meg a szerző: mi a pragmatika, amelynek alapján a következő fejezetek viccelemzése nyugszanak. A második fejezetben – „*Az orosz vicc genezise és dinamikája*” – az orosz anekdoták különféle pragmatikai aspektusai tárulnak elénk. A harmadik fejezet „*A pragmatikai mechanizmusok nyelvi szintjei*” címet viseli. Itt a viccek pragmatikájának nyelvi hordozóit (fonetikai, grammatikai, lexikai stb.) tárja elénk a szerző. A negyedik fejezet címe „*A mai orosz viccvilág rendszere*”. Az ötödik fejezet az „*Orosz vicc a nemzetközi kulturális kommunikációban*” címmel arról szól, hogyan feltehetőek meg az orosz anekdoták a magyar vicceknek a fordítás és az átvétel síkján. A könyvhöz kapcsolt irodalomjegyzékben a források listája hívja fel magára a figyelmet. Ezek a 90-es évek viccgyűjteményei és anekdotagyűjteményei, a szerző ezen az adatbázison végzi el tüzetes elemzését.

Az alábbiakban a könyv bemutatása során a következő kérdésekre keressük a választ: 1. Milyen elvek szerint rendszereződnek a viccelemzések? 2. Az elemzések diakroniája; 3. A viccek szinkronikus rendszerezése; 4. A viccek szerzőségének kérdése; 5. Az orosz és magyar viccek kölcsönviszonyai.

1. A viccelemzések rendszerezési elve.

Elemzési elvét Lendvai Endre nyelvi-pragmatikai jellegűnek tekinti. Ehhez a következő meghatározást adja: „A nyelvi-pragmatikai elv alatt a nyelvészet és a pragmatika kapcsolódását értjük, melynek középpontjában a beszédcelextív áll. A pragmatika (a beszélő viszonya a beszélőtárhoz, a tárgyhoz és a szóhoz) a szótári egységek jelentésében tükröződik...” (p. 55).

A pragmatika a modern nyelvtudomány egyik központi fogalma, amelyet gyakran kognitívnek is neveznek. Ebben a nyelvészetben sok fogalom nincs még meghatározva. Épp ezért a szerző jelen munkájában, amelyben elsőként nyúl a viccek elemzése során a kognitív nyelvészethez (nyelvi pragmatika), rendkívül nehéz helyzetbe került. Itt kellett elsőként jó néhány fogalmat tisztáznia. A terjedelmes bevezető fejezet, az első fejezet és a további fejezetek számos részlete erre vállalkozik. A szerző szinte valamennyi vicc elemzése során is kénytelen volt ezekkel a pontosításokkal foglalkozni. Megállapíthatjuk, hogy végül is Lendvai Endre olyan fogalmakat tudott kidolgozni, amelyek alkalmasak arra, hogy az egyetemes viccelemzések során is hasznosíthatóak legyenek. Egyet kell értenünk a szerzővel, amikor kijelenti: „Munkánkban elsőként vállalkozunk az orosz anekdota pragmalingszintikai leírására” (p. 19).

A könyv a vicceket a következő módon elemzi: 1. Milyen beszédműfajhoz tartozik a vicc (monológ, dialógus stb.); 2. Milyen szituációról beszél a vicc (áruvásárlás stb.); 3. Mire irányul a vicc kritikai éle (diktatúra stb.); 4. Milyen logika jellemzi a viccet (argumentáció stb.); 5. Milyen lexikai szemantikát használ (szinonímia, polisziémia stb.); 6. Milyen fogalmak állnak szemben a viccbe (moralitás, amorális) (vö. p. 202).

Példaként figyeljük meg a következő viccet: „Az orvos a betegnek két tablettát ad: »Az egyiket vegye be este, a másikat reggel... ha felébredt.«” Ez a vicc nyelvi műfaját tekintve monológ. A szituáció – az

orvos tanácsa. A kritika éle az orvostudományra irányul (nem megfelelő). A logika iránya – hamis interpretáció, az alkalmazott szemantika – implikáció. Szembeállított fogalmi páros: gyógyítás – gyógyulás. (p. 235) Az elemzés mindig a vicc oszlopától jobbra helyezkedik el a szövegtükörben, így kényelmesen olvashatjuk a viccet és az elemzését.

Nem mondhatjuk, hogy minden fogalom, amelynek alapján az elemzés történik, abszolút pontos értelmezést kap. Ezek a fogalmak ugyanis jórészt még a hagyományos nyelvészetben jelentek meg, és ott pontos meghatározással bírnak (például monológ, homonímia stb.). Másik csoportjuk a hétköznapi nyelvből származik (gyógyítás, gyógyulás stb.). Ezek listája nincs behatárolva, s fogalmilag is teljesen pontosak. A fogalmakkal elemezni és értelmezni is lehet a vicceket (vicc → fogalom), bár viccet létrehozni már sokkal nehezebb (fogalom → vicc).

A Lendvai Andre által ajánlott viccelemzés tökéletesen használható az egyetemisták gyakorlati foglalkozásain. Elemezve a klasszikus vicceket, mi magunk is alkalmazzuk ezeket a fogalmakat, többek között akkor, amikor a viccek élének irányát határozzuk meg.

2. Az orosz vicckultúra diakrón rendezettsége. A szerző az orosz vicceket két elv alapján rendszerezi: 1. diakrón és 2. szinkrón rendezettség szerint. Ebben a szinkrón-diakrón rendszerben – mint ahogy a szerző hangsúlyozza – „az orosz élet és nyelvi társadalom tükröződik... A valóság ábrázolása mozaikos jellegű... Az orosz vicc nem törekszik véglegesített képalkotásra. Missziója a szóbeli karikatúra megrajzolása” (p. 119).

A viccek diakrón rendszerezésével kapcsolatosan Lendvai Andre a következőket állapítja meg: „A diakrón fejezet a vicc XX. századi történetének rövid összegzését adja. Általában véve a történelmi periodicitást ismétlik meg. A diakrón vicrendszer középpontjában az ország politikai vezetői állnak...” (pp. 112–116).

A diakrón osztályozás első csoportjába Lendvai szerint a régi forradalom előtti Oroszország viccei tartoznak. Ennek az időszaknak a történelme sajtáságosan jellemezhető a viccek alapján: „ostobaság”, „durvaság”, „szélhámosság”, „homoszexualitás” (Lendvai szerint ez az éle a Rzszevszkij főhadnagyról szóló anekdotáknak). A második periódust Oroszország történetében Lendvai Andre így nevezi: „az új éra hajnalán”. Ez a történelmi szakasz a Leninről és Csapajevről szóló vicceket tartalmazza. Ha az ide tartozó viccek elemzéseit nézzük, akkor a korszakot a következőkkel írhatjuk le: „forradalom”, „ideológia”, „bolsevizmus”, „a vezérek kegyetlensége” (viccek Leninről), „alkoholizmus”, „műveletlenség”, „aljasság” (viccek Csapajevről).

Oroszország történetének következő periódusa a háború előtti és az azt követő évek (1920–1950). Lendvai Andre összehasonlítja a történelemtankönyvek szövegét és a viccek szöveganyagát. Az utóbbiakban a következő fogalmak tárulnak elénk: „diktatúra”, „kegyetlenség”, „fenyegetés”, „álnokság”, „árnykodás”.

A Nagy Honvédő Háború időszaka hiányzik Lendvai könyvéből. A szerző ezt így magyarázza: „A nagy honvédő háború idején a folklórközlők gyakorlatilag hallgattak. Nemcsak azért, mert háború volt, amely összekapcsolta a vezetőket és a vezetetteket, hanem azért is, mert a viccmesélőknek nem volt miről szólniuk” (p. 213). Valójában a háború alatt több történet mesélődött, mint előtte és utána. Ez segített átvészelni a nehéz időket. (Idézzük fel Ju. Nyepincev ismert képét a „*Pihenés a harc után*” címmel, amelyen az egyik katona viccet mesél, a többiek pedig jókedvűen nevetve hallgatják.) A háború alatt az orosz folklórnak új műfaja is született – a szájhagyomány útján terjedő népi történetek szenvedésekről és hőstettekről, a vadállati külsejű külföldiekről szólnak. Ezek a történetek szovjet írók munkáiban is megjelennek, például Solohov *Emberi sors* című elbeszélésében. A politikai viccből a háború alatt ke-

vés született. A szovjet ideológia egyesítette az embereket a harcban a fasiszta ideológiával szemben. A szovjet morálnak megfelelően, amely fölötté állt az egyéni érdekeknek, az emberek a haza nevében az életüket áldozták. Olyan viccszerzőknek és viccmesélőknek, akik szovjetellenes témát dolgoztak volna fel, ebben az időben nem lett volna sikerük.

Oroszország következő történeti időszaka „az enyhülés” (60-as évek). Lendvai Endre a következőképpen jellemzi: „Ez az orosz vicc fénykora, melynek oka a tiltások enyhülésével és a kritikai magatartás megerősödésével magyarázható” (p. 216). Ebben az időben megnőtt a szocializmust bíráló és a nyugati kapitalizmust dicsérő értelmiségiek száma. Oroszország történetére a Lendvai által elemzett viccek tanúsága szerint a következő központi fogalmak jellemzőek: „párt”, „KB főtitkár”, „ideológia”, „nincs szabadság”.

A peresztrojka ideje (80-as évek) az az időszak, amikor a szocializmus a kapitalizmus irányába mozdult el, a kollektív morál pedig az egyéni vállalkozói morál felé billent. Lendvai Endre érdekes megjegyzése ehhez kapcsolódik: „Azt mondhatjuk, hogy a peresztrojka és az orosz vicc célja megegyezett. Ettől függetlenül a névtelen viccmesélő alkalmat talált arra, hogy folytassa szarkasztikus történetmesélését” (p. 220). Feltételezzük, hogy ebben az időben párhuzamosan a régi mesélővel (a szovjetellenes viccek szerzőjével) már megjelent az új mesélő is (a leendő antikapitalista viccek szerzője). A szerzők leginkább nem az intelligencia, hanem a nép körébe tartoznak majd, amelynek ideológiája közelebb áll a szovjet idők ideológiájához. A peresztrojka idején a régi és új viccmesélők kritikai éle „Gorbacsov főtitkár” ellen irányult, de a régi viccekben van egy járulékos kritikai él is: „a peresztrojka hiányosságai”, „dezinformáció”, az újakban pedig „antialkoholista kampány” és a „túl okos feleség”.

Végül a diakrón osztályozás szerint a viccek utolsó csoportjába a 90-es évek történetéhez kapcsolódó anekdoták tartoznak. Lendvai

Endre ezt írja: „A 90-es évek Oroszországa a demokratizáció jegyében él” (p. 221). A demokratizáció (demokraták, privatizáció) – ez a régi viccmesélők témaköre. Az új viccek a „gyermokráciáról” szólnak (ügyeskedők, sumákolók, ’gyermo’ = fekália). – Micsoda fordítói kihívás lenne ennek érzékeltetése magyarul is! – Az új politikai vicc témája az orosz kapitalizmus, az újjgazdag oroszok. Lendvai így ír róla a viccek elemzése kapcsán: „A viccek témakörében az újjgazdag orosz külső megjelenések intellektuális és morális arculata áll: málna színű zakó, merkantilista szemlélet, dözsölés, bűnözés, műveletlenség, korrupció” (p. 226). A 90-es években az anekdota egészében véve kevesebb lett. De Lendvai véleménye szerint „az orosz vicc reneszánsza még ezután várható” (p. 221). Fel kell tételoznünk, hogy ez akkor következik be, amikor ismét váltás történik a viccmesélő személyében.

3. A viccek szinkrón rendszerezése.

Lendvai Endre a következő vicctémákat jelöli meg: „Politika”, „Gazdasági élet”, „Életmód”, „Hadsereg”, „Egészségügy”, „Kultúra”, „Oroszok és nem oroszok”, „Család”, „Férfi és nő”, „Vodka és harapnivaló”. A legtöbb a politikai anekdota. A fent leírt diakrón aspektusból szintén a politikaiak vannak legnagyobb számban. A szokványos viccektől eltérően a politikaiakról Lendvai Endre a következőt írja: „A szigorúan vett politikai viccektől eltérően, ahol a politikai argumentáció kérlelhetetlen vitájáról van szó, a hétköznapi viccek lágyabb hangvételben beszélnek a lakosság hétköznapijairól” (p. 231).

A „gazdasági élet” témájú történeteket elemezve a kritika éle – ahogy Lendvai látja – a „mezőgazdaság” felé irányul. Az „életmód” témájú viccek a „áruhiányt” célozzák meg. A „hadsereg” témájú humor középpontjában a kemény kiszólások és tréfák állnak. De ugyanez a helyzet az „egészségügy” témakörben is. Az iskolai viccekben a „tanár–diák viszony” áll a középpontban. A „vodka és harapnivaló” témájú viccek az al-

koholizmust kritizálják ugyan, de ez a kritika, mint a szerző megjegyzi, leginkább elnéző jellegű.

4. A viccek szerzői. A viccek osztályozásával kapcsolatosan felvetődik a szerzőség kérdése is. A vicc a folklór része, tehát külön-külön konkrétan nem lehet szerzőket megnevezni. De nem lehet azt sem állítani, mint a folklór többi műfajával kapcsolatban, hogy az anekdotákat, vicceket az egész nép alkotja. A viccek természetesen a nép körében forognak, de ezeket a lakosságnak az a része hozza létre, amely az adott életszférában él és dolgozik, amely az adott témában tipikus az osztályozás során. Így a katonai vicceket kétségtelenül a hadsereg tagjai hozzák létre, minthogy ezekben a viccekben szükséges a hadügyi előismeret. Nem véletlenül – jegyzi meg Lendvai Endre – a nők többsége nehezen érti meg a katonai vicceket. Az is kétségtelen, hogy az iskolai történeteket tanárok találják ki (sőt a tanulók is), minthogy ezekben a viccekben rájuk jellemző speciális információk találhatóak. Ugyanezt mondhatjuk el az „egészségügy” témaköréről is: ezeket orvosok találják ki (nem kevésbé a páciensek). Nyilvánvaló, hogy a „vodka és harapnivaló” témakörben (alkoholizmus), a „férfi és nő” (szexuális viccek) témakörében férfiak, nem pedig a nők a szerzők. Ezzel ellentétben a „boltos” viccekben (életmód) részben a családi viccekben szerzőként a nőket lehet megnevezni.

Ami a politikai vicceket illeti, ott a szerző az intelligencia, az értelmiség, amely elégedetlen a szovjet hatalommal. Van olyan nézőpont is, hogy az értelmiség (a szovjet időkkel elégedetlenkedők) hozza létre az összes viccet. Az írásos alkotói tevékenységgel jellemezhető intelligencia hirtelen rá nem jellemző tevékenységbe fog, szóbeli történeteket hoz létre, vagyis átlép a folklór teremtésébe. Ennek eredményeként létrejön az értelmiségi folklór. Lendvai Endre csatlakozik ehhez a véleményhez, de megjegyzi: „Hozzá kell tennünk, hogy az értelmiség fogalma ebben az

esetben számunkra kiszélesített fogalomkör...” (p. 65).

Általában a fent említett orvosok, tanárok, katonatisztek, férfiak és nők szintén az értelmiség részei. A viccek szerzőségével kapcsolatosan azonban pontosabban kell szólnunk azokról az orvosokról, tanárokról, férfiokról és nőkről, akik a szerzők lehetnek, nem egyszerűen csak az „értelmiségről” általában. Ezen a helyen Lendvai Endre megjegyzi: „Azt feltételezzük, hogy a viccek folklórszerzője maga a nép szűkebb értelemben véve” (p. 139). „A szűkebb értelemben véve” azt jelenti, nem a teljes népesség, hanem „a kritikai attitűdű oroszul beszélő lakosság, az elemző és kritikai gondolkozással és fejlett nyelvi tudattal rendelkező oroszok. Ők lehetnek az orosz viccek terjesztői...” (p. 65). Ami a politikai vicceket illeti, ezek szerzői mindenképpen az értelmiségiek köréből kerülnek ki, de – szintén „szűken értelmezve”. Az intelligenciának az a része, amely „kritikai ráhangoltságú” a hatalommal szemben. A politikai viccek szerzője és történetmesélője mindenekelőtt az értelmiségnek egy meghatározott rétege.

5. Az orosz és magyar vicc. Az orosz és magyar vicc egymással kölcsönviszonyban van 1. a fordítások és 2. az átvételek terén. Mindkét folyamat Lendvai Endre minősítésében „kulturák közötti kommunikációnak” nevezhető. Lendvai Endre így ír: „A fordítói tevékenységet úgy lehet értelmezni, mint nyelvi-kulturális kontaktust. Másik oldalról az átvételt mint nem tudatos fordítási formát tekinthetjük” (p. 276). Az adott fogalompár (a fordítás és az átvétel, az átvétel és a fordítás) a tudományos kutatás figyelmét is felkeltheti.

A viccek fordításával kapcsolatosan (hasonlóan a szólások és közmondások fordításához) két nézőpont alakult ki. Az egyik szemlélet szerint a viccet mindig le lehet fordítani, a másik szerint a viccfordítás lehetetlen. Lendvai Endre differenciálja ezt a kérdést. Az ő stratégiája arra épül, hogy viccet

fordítani lehetséges, de a fordítás minősége különböző. Véleménye szerint a fordító taktikája attól függ, hogy a viccekben mi áll a középpontban – a nevetetés-e, ekkor a fordításnak a nevetést kell megőriznie. Lendvai Endre részletesen szól a fordítás technikájáról is (egészében ez ugyanolyan, mint a szólások, közmondások fordítása): 1. ekvivalens segítségével történő fordítás (ha például a viccben olyan frazeologizmus van, amely mindkét nyelvre jellemző); 2. analógiával történő fordítás (a fordító „valami analógszerűt” konstruál); 3. a fordítás segítségére az értelmezés, a definitív leírás szolgál (az ilyen fordításban sok komikus elem vész el). Ezt a fordítási technikát Lendvai Endre a gyermeknyelvi komikummal illusztrálja. (Lendvai Endrének van e témában néhány más publikációja is.)

A viccek átvétele „a két vicrendszer érintkezési pontjainak” eredményeként jön létre, amelyet a két nép „kulturális kontaktusa” tesz lehetővé (p. 277). Lendvai Endre bizonyítja, hogy az orosz és magyar viccek fogalmi rendszerükben egyforma felépítésűek, s azonos tematikájúak.

Lendvai Endre leírja, hogyan történt az orosz viccek magyar átvétele: „ismeretes, hogy a szocialista időben Magyarország és a Szovjetunió között szoros katonai, politikai, gazdasági és tudományos-kulturális viszonyok voltak. Az együttműködés keretében jelentős magyar kontingens (hallgatók, aspiránsok, diplomaták, újságírók stb.) hosszabb-rövidebb időt töltött orosz nyelvű környezetben. Az orosz–magyar kétnyelvű közvetítés eredményeként Magyarországon is elterjedtek a szovjet politikai viccek” (p. 280). Lendvai Endre megjegyzi, hogy Magyarországon az idősebb korosztály mind a mai napig emlékszik ezekre a viccekre és fel is használja azokat (az idősebb újságírói szféra néha szovjet politikai viccekre is utal az írásaiban).

A későbbiekben azonban megjegyzi a szerző: „a viccek ellenkező irányú átvétele a magyarból az oroszba valójában nem történt meg” (p. 280). Ez a körülmény azzal magya-

rázható, hogy a magyar speciális tematika (például 1956 forradalma) az orosz viccekben az orosz tematika szerint és speciális orosz eszközökkel került megjelenítésre.

Lendvai Endre a két nyelv és a két anekdotarendszer szerencsés összekapcsolásával számos tudományos munkát publikált ebben a témakörben (Lendvai 1996, 1998). Általunk ismertetett könyve a kognitív megközelítést alkalmazva még részletesebben elemzi ezt a problémakört. Kívánjuk, hogy a jövőben is folytassa témáját, használja ki nagyszerű elemzői adottságait. Annál is inkább, mert a kognitív kutatást számos újabb munka is segíti már a magyar tudományosságban (Pléh 2003, Kövecses 2005, Tolcsvai Nagy 2006).

Végezetül meg kell állapítanunk, hogy jelen monográfia azzal hívja fel magára a figyelmet, hogy a vicc kérdéskörében szinte az összes ide tartozó elméleti anyagot magába foglalja. Aki ezek után a vicceket tanulmányozza (orosz, magyar, angol, német stb.), nem tudja megkerülni Lendvai Endre alapművét. Ennek ismerete a további kutatások nélkülözhetetlen feltétele.

IRODALOM

- Kövecses Zoltán: *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Budapest: Typotex Kiadó, 2005.
- Lendvai Endre: *Közelkép a verbális humorról*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.
- [Lendvai, Endre] Лендваи, Эндре: *Лексическая семантика русского языка. Az orosz szó jelentéstana*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998.
- Pléh Csaba: *Bevezetés a megismeréstudományba*. Budapest: Typotex Elektronikus Kiadó Kft., 2003.
- Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg és típus. Szövegtipológiai tanulmányok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2006.

Cs. Jónás Erzsébet – Fedoszov Viktor

Cs. Jónás Erzsébet

Kettős portré villanófényben

(Ratkó József Viszockij-fordításainak elemzése)

Nyíregyháza: Krúdy Könyvkiadó, 2008. 149 p.

Cs. Jónás Erzsébet, akit a tudományos közvélemény elsősorban a Csehov-drámák magyar fordításainak szövegsemantikai vizsgálatai alapján ismerhetett meg, legújabb kötetében új témával lepte meg az olvasót: Viszockij-dalszövegek fordításait mutatja be a hermeneutika és a fordításstiliztika elméleti keretébe ágyazva. Viszockij dalaival még a 70-es években, a Moszkvában töltött egyetemi részképzés során ismerkedett meg, verseivel azonban csak sokkal később került közelebbi kapcsolatba, Ratkó József – korábban nyíregyházi költő és újságíró – közvetítésével. 2000-ben jelent meg Miskolcon a Felsőmagyarországi Kiadó gondozásában egy Ratkó József összes verseit és műfordításait is tartalmazó kötet, amelyben kilenc Viszockij-dalszöveg fordítása is szerepel.

A Nyíregyházi Főiskola Orosz Tanszékének vezetőjét az a gondolat foglalkoztatta, hogy miért éppen ezt a kilenc dalszöveget választotta ki Ratkó József. A verseket elolvastva derült ki, hogy a két költő témaválasztása között sok hasonlóság van. A felvetődő kérdések – a szabadság, a szerelem, a férfi és a nő kapcsolata, a kitaszítottság érzése és a barátság köteléke – napjainkban is olyan témák, amelyek a fiatalságot foglalkoztatják. Így lett a szóban forgó kilenc dalszöveg a kreatív szövegfeldolgozás része az orosz nyelvi gyakorlati foglalkozásokon, s ezért lett Cs. Jónás Erzsébet új könyvének címe *Kettős portré villanófényben*.

A kötet rövid *Előszó*val indít, s a vizsgált életművekhez kapcsolódó, az irodalmi lexikonok szócikkeire emlékeztető tömörségű két életrajzi vázlattal fejeződik be. Ami e két végpont között van, az hét tanulmány, amelyek a két költő műveit egymás vonatkozásában mutatják be. Része még a kötetnek az a

Melléklet című összeállítás (pp. 112–146), melyben kilenc orosz nyelvű Viszockij-vers szerepel, ezek összesen húsz magyarra fordított változatával. Olvashatjuk a versek szó szerinti fordítását, ezeket a tanulmánykötet szerzője, Cs. Jónás Erzsébet készítette, s nyolc verset Ratkó József már említett kilenc Viszockij-fordítása közül. (Bár nem a *Melléklet*ben, de az egyik elemzésben megtaláljuk a kilencedik Ratkó József által fordított Viszockij-verset is, *Marinának* címmel). Két alkotást Dudás Sándornak, illetve Erdélyi Z. Lászlónak a fordításában is elolvashatunk.

A kötet valamennyi írása megjelent már nyomtatott formában – részben önálló munkaként, részben konferenciakötetek, más gyűjteményes kötetek vagy éppen e folyóirat lapjain –, így egybegyűjtve mégis többet s újat mondanak még azoknak is, akik az írássok egy részét már olvasták. Az egybegyűjtött tanulmányok lehetővé teszik a két egyaránt tragikus sorsú költő alkotói munkásságának, továbbá a Ratkó József fordításában elkészült kilenc Viszockij-vers jellemzőinek elmélyültebb megismerését.

A kötet első, *Interpretáció, dimenzióváltás, szemantikai háló. Hermeneutika, befogadasesztétika és szemiotika a fordításelemzésben* címet viselő tanulmánya (pp. 9–25) három témakört ölel fel. Az első vizsgált témakör a hermeneutika mint az interpretáció, az értelmezés tudományának bemutatása és a fordítással való kapcsolódásának, az újrafordítások szükségességének az elemzése. A szerző a hermeneutika és a funkcionális stilisztika megközelítési lehetőségeit terjeszti ki a fordítás folyamatának vizsgálatára, kiemelve a fordító mint olvasó *értelmezési horizontját*. Azt vizsgálva, hogy milyen tényezők befolyásolják a befogadó-fordító alkotói tevékenységét, a következőket emeli ki: A célnyelvi szövegalkotás során a fordítóra három normarendszer hat: a forrásnyelvi mű szociokulturális kontextusa, a célnyelvi olvasók elvárásai és befogadói szintje, valamint a fordítói norma. Ezen utóbbi „a fordító saját befogadói és értékelő rendszere” (p. 14). Ki-

emeli továbbá, hogy a fordítás kétszeres receptív folyamat, amelynek eredményeképpen az A és a B nyelven megfogalmazott szövegek közötti egyenértékűség csak elméleti célkitűzés lehet. A befogadói értelmezés, az interpretáció állandóan új olvasatokat, ennek következtében pedig újabb közölhetőséget, állandó újrafordításokat tesz szükségessé.

A fejezetben kifejtett második tematika a kommunikáció tárgykörébe sorolható. Arra a kérdésre keresi a választ, hogy a fordítás folyamata miként értelmezhető, hogyan magyarázható kommunikációs modellek segítségével. Kiemeli, hogy a lineáris modell az eredeti szöveg és a fordítás eredményeképpen létrejött szöveg közötti eltérést szemlélteti. A koncentrikus körök modellje az üzenetnek a befogadóra, az olvasóra gyakorolt hatását mutatja be, amelyet a spirálmodell megsokszoroz. Jakobson bipoláris felépítésű modellje az üzenet jelentésének és belső struktúrájának szem előtt tartásával, szemiotikai és nyelvi elemek alapján szemlélteti a kommunikációs folyamatot. A fordításelemzés funkcionális stilisztikai és hermeneutikai megközelítése alapján létrehozott modell a fordítói szövegbefogadást és alkotást a következő szintek alapján szemlélteti: I. a kommunikatív cél szintje; II. a situáció leírásának szintje; III. a stílusesszók kiválasztásának szintje; IV. a szintaktikai elemek rendszerének szintje; V. a nyelvi elemek rendszerének szintje. Kiemeli továbbá, hogy a fordítói szövegbefogadás és a szövegalkotás ugyanazt az utat megfordított sorrendben járja be.

A harmadik téma mintegy következtetésként Viszockij egyik dalának két fordítása alapján szemlélteti, hogy milyen interpretációs dimenzióváltások befolyásolhatják az újrafordításokat. A dalszöveg két magyar fordítását két eszmei tartalom jellemzi. Ratkó József fordítása (1988/2000) „az eszmeiség kohéziós erejének kiterjesztése felé tér el az eredetitől, Dudás Sándor újabb fordítása (2003) viszont a konkrét tárgyiasság jegyében született” (p. 20). „Mindkét fordítás a

fordító szubjektív befogadói horizontjának és a kor szellemiségének jegyeit hordozza magán” – állapítja meg még Cs. Jónás Erzsébet (p. 24).

A második, *A rejtőzködés és a szabadság képi világa* címet viselő tanulmány (pp. 26–67) a kötet leghosszabb írása. Ez a korábban már önálló kötetként megjelent munka is több részből áll. A lapokon a szerzők alkotói habitusát, munkásságát és képi világát is egybevető bevezetés után számos – a hasonló világszemlélet következtében nagyfokú rokonságot mutató – képi eszköznek a felsorolását, szövegszerű idézését, továbbá több eredeti darabnak és műfordításának az egybevetését olvashatjuk. A tanulmány oldalain több Ratkó József-vers megjelenik: a *Nyári napló* négy sorosai, a *Bokor s a Fegyvertelenül* című versek, a *Gyermekholmi* ciklus egy darabja s még további közel húsz költemény. A rövidebb verseket teljes egészükben megismerhetjük, a hosszabbaknak jellemző részleteivel találkozunk. Bennük a kiemelten vizsgált, a szabadság vágyát kifejező *kutya*-metaforára, illetve a rejtőzködést szimbolizáló *kő*-motívumra lelhetünk rá.

A központi részben – Viszockij *Amikor a dal...* kezdetű versének a bemutatása után – a *Dal a sorsról...* című, rendkívül összetett Viszockij-műhöz kapcsolódva következik a kötet egyik legrészletesebb, eredetit és fordítását összevető elemzése. A sors a versben előbb a *Sors* ('Szügyba'), majd a *Jó szerencse* ('Fortuna') nevű kutya képében önállósul. E nagyobb lélegzetű versnek természetesen többféle értelmezése is lehet, itt ezek egyikét olvashatjuk.

A rejtőzködés-motívum kapcsán ugyanitt az *Elegem van...* kezdetű versnek és műfordításának az elemzése található. Míg Viszockijnál az Élet s az ezt jelképező, a tenger vizébe a rejtőzködés miatt alámerülő *tenger-alattjáró* áll a középpontban, addig Ratkó fordításában a hullámsírba bukó *hajó* a Halált szimbolizálja. A szó szerinti értelmet megadó nyersfordítás és a Ratkó-vers eltérései egyértelműen jelzik a hangsúlyok szándékos elto-

lását: a magyar költő a műfordításba saját, sokkal mélyebb pesszimizmusát írja bele.

A tanulmány végén a trópusok és alakzatok mikroelemzését, s a versekhez kapcsolódó asszociatív viszonyok feltárását találjuk; Cs. Jónás Erzsébet igen finom érzékkel közelít a versek képi világához. A képek vizsgálata során a metafora számos fajtájára, illetve az ún. metaforalánra (p. 35) s a metaforához kapcsolódó oximoronra (p. 62) is olvashatunk példát. Az eredeti hasonlatból, mondja Cs. Jónás Erzsébet, a fordításban állapothatározói metafora lesz: „*Hajóként merülnék mélybe bukva*” (p. 63). Megjegyezzük azonban, hogy ezt a *-ként* toldalékkal ellátott képi eszközt több szerző máig is hasonlatnak tartja. A konkrét elemzések mellett a metafora elméleti megközelítésével is találkozunk a sorokban, így olvashatjuk itt többek között Fónagy Iván, Kemény Gábor és Gáspári László metaforáról tett megállapításait (p. 45). A tanulmány ábrái igen jól szemléltetik az elemzésben mondottakat.

A harmadik tanulmány *Kolhozvilág a Szovjetunióban – mentalitás és világlátás* címmel két tartalmilag összetartozó darabnak (*Levél a kiállításra – Levél a kiállításról*) az elemzése (pp. 68–77). A mezőgazdasági kiállításra Moszkvába utazott a férj, hogy felkísérje oda a kolhoz *Borka* nevű bikáját; a férjnek küldött levél és a rá adott felelet e versek tárgya. A hangnem erősen ironikus, ám a költő nem annyira a házaspár stílusán, mint inkább a jelzett korszakon gúnyolódik. A fordítás kapcsán szóba kerül, hogy az orosz eredetiben a *Borisz* férfinév becézett változataként szereplő állatnevet érdemes lett volna jobban megfelelő magyar névvel helyettesíteni, hiszen nálunk a *Borka* a *Borbála* becézője. A két mű bemutatásához kapcsolódó többszörös táblázat elkülöníti az írásnak pár évtizeddel ezelőtt még egyértelműen értett, de mára már „rejtett dimenziókat” felmutató motívumait azoktól, amelyek ma is még mindeki számára üzenetértékűek.

A negyedik tanulmány az *Adjekció és detrakció a fordításban – Nyelvhasználat a tár-*

sadalom férfi-nő viszonyrendszerében címet viselő írás (pp. 78–86) a férfi-nő viszonyt elemzi két eredeti mű és fordításaik alapján. A stílusra vonatkozó és „csökkentéssel járó finomításként” jellemzett, voltaképpen detrakciós (=elvonást megvalósító) művelet inkább Ratkó Józsefet jellemzi, míg a vers enyhébb szleng elemeinek a fordításához a magyar szubkulturális szókincs szélsőségesen negatív oldaláról válogató Erdélyi Z. János e fokozások révén adjekciós (=hozzáadást jelentő) műveletet hajtott végre.

Más hangulatú darabok jelennek meg a kötet ötödik tanulmányában, az *Önvallomások költői énképek. A szerelem ereje* című kiváló elemzésben (pp. 87–95), amely Viszockij *Lírai dal* című verséről és fordításáról szól. Cs. Jónás Erzsébet foglalkozik a metaforák sűrűségével és terjedelmével, s egy, a vers fordításában tapasztalható fordítói pontatlansággal is, az orosz *mepem* szó kapcsán. Nemcsak a költő fordítására, de az elemzés stílusára is jellemző lehet a következő részlet: „A fordítás népies archaizáló igei és névszói metaforái népmese-hatást érnek el. A bővülő, ráolvasó igei imperatívuszok itt és később fokozzák a szövegszemantikai expresszivitást” (p. 90).

A hatodik írás (pp. 96–104) további, a szerelmes versekben fellelhető Ratkó–Viszockij-párhuzamokat mutat be *Tematikus parallelizmusok a költői és fordítói lexikában* címmel. A korábbi elmélyült trópus- és alakzatelemzések folytatódnak e fejezet lapjain is; itt találjuk a kötet talán legfinomabb, nagyfokú beleérzésről, kiváló stilisztikai érzékről tanúskodó részleteit.

Az utolsó, rövid terjedelmű írás *Viszockij újabb magyar fordításai* címmel (pp. 105–111) az új, *Tilalmakat szegve* című műfordításkötethez (2003) kapcsolódik. „Erdélyi Z. János szövegértelmezése – írja Cs. Jónás Erzsébet – karakteresen tükrözi a fordítóra és a korra jellemző értékvesztett világlátás nyelvi stílusbeli sajátosságait” (p. 110).

A kötetet, amely a szerző szerteágazó érdeklődését, sokirányú tájékozottságát, alapos

szakmai tudását tükrözi, minden – az újabb orosz líra, ezen belül Viszockij művészete avagy a műfordítás kérdései iránt érdeklődő – olvasónak ajánljuk. A tanulmányok elolvasása nyomán egy sor új ismerettel gazdagodunk, legyen szó akár fordítástudományi kérdésekről, akár a műfordításokat készítő magyar költő munkásságáról, akár pedig – egyáltalán nem utolsósorban – a költői nyelv különlegességét jelentő képek és alakzatok világáról.

Simigné Fenyő Sarolta – Bodnár Ildikó

Muráth Judit

Szakfordítás és segédeszközök

(= *Folia linguae et communicationis 1*)

Pécs: PTE KTK, 2006. 173 p.

A szerző, Muráth Judit a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Gazdaságmódszertani Intézete Szakfordító és Terminológia Tanszékének vezetője, habilitált egyetemi docens. Tudományos munkásságában hangsúlyosan jelennek meg a szakfordítással (gazdasági szaknyelv), a fordítástudománnyal és a szakfordítók képzésével kapcsolatos kutatások, valamint a magyar–német kontrasztív (szak)nyelvi vizsgálatok. Rendszeres résztvevője hazai és külföldi konferenciáknak, évtizedes tapasztalattal rendelkezik a szakfordítás és a szakfordítás oktatása területén. Számos magyar, illetve nemzetközi projekt résztvevője. Tanulmányok mellett szerzője a *Zweisprachige Fachlexikographie* című monográfiának (Budapest: Nemzetközi Tankönyvkiadó, 2002.). Jelen könyvében a szakfordítással és a szakfordítás-oktatással kapcsolatos kutatásait, tapasztalatait foglalja össze.

A kötet öt fejezetre osztva a szerző 16 cikket tartalmazza, kisebb részüket (öt írást) magyar, többségüket német nyelven.

A XX. század vége, valamint (véltetően) a XXI. század is a globalizáció és a különböző

kultúrák/nyelvek találkozásának jegyében telt, illetve telik. A multinacionális cégek terjeszkedése, az utazás könnyebbé válása (országok, de akár kontinensek között) mind gyakoribbá teszik azokat a helyzeteket, ahol elkerülhetetlen az idegen nyelvek ismerete. Mivel jelenleg (Magyarországon különösen) viszonylag kevés ember beszél (megfelelő szinten) idegen nyelveket, az igény a tolmácsok és fordítók munkájára egyre nagyobb. Jelenleg a leendő fordítók és tolmácsok szakmájuk mesterfogásait már szervezett képzések keretein belül is elsajátíthatják. Mivel a fordítás (különösen a szakfordítás) interdiszciplináris jellegű: „...a szakfordítás jelentőségének növekedésével egyre inkább megkerülhetetlennek bizonyult olyan társtudományok ismerete és kutatási eredményeinek alkalmazása is, mint a szaknyelvkutatásé, a szaklexikográfiáé, terminológiáé vagy az informatikáé.” (p. 161)

A kötet írásai a szakfordítás kérdését vizsgálják különböző szempontokból. *A gazdasági szaknyelv – német magyar kontrasztív tanulmányok* fejezet első cikke a szaknyelvekről, illetve a (német) gazdasági szaknyelvről nyújt alapismereteket az olvasónak. A fejezet további tanulmányai a szerző kontrasztív vizsgálatairól adnak számot: a konnotációk szerepe és funkciója gazdasági szaknyelvben; a Funktionsverbgefüge fordításának problémái szakszövegek esetében; az enciklopédikus és nyelvi tudás szerepe a fordításban a *Standort* német terminus példáján.

A *Szakfordítás, terminológia és szaklexikográfia* fejezet a fordító szemszögéből vizsgálja a terminológiai feladatokat. Az első cikk elméleti, a terminológiai kutatások történetéről ad rövid áttekintést. A fejezet további három tanulmánya gyakorlati kérdésekkel foglalkozik: a számítógép felhasználhatósága terminológiai munkák során; a terminológia kialakulása/változása a rendszerváltás után; kontrasztív lexikológiai-terminológiai vizsgálatok (poliszémia, szinonímia, metaforák) a rendszerváltás utáni szaknyelvben.

A *Szakfordítás és szaklexikográfia* fejezetben Muráth a szaklexikográfia és a fordítás-tudomány kapcsolatát elemzi, majd a magyar szaklexikográfia történetét mutatja be. Ezután *A szakszótárírás elmélete a germanisztikában* című cikkében Wiegandnak a szaklexikográfiára kifejtett hatását vizsgálja. Az elméletet két esettanulmány követi: egy szakszótár előkészítéséről, valamint a dinamikus szókincsben bekövetkező változások rögzítésének szükségességéről, mely feladatot a wiegandi tipológia *Allwörterbuch*-ja oldhatja meg sikeresen.

A *Szótárhasználat* egyetlen cikkében a szerző közgazdász és szakfordító szakos hallgatók körében a (szak)szótár használatát felmérő empirikus kutatásainak eredményeit mutatja be.

Szakfordítás és oktatás kapcsolatában példákat látunk a kötet előző írásaiban felvetett elméleti és gyakorlati kérdések megvalósulására az oktatás területén a számítógéppel támogatott fordítás, valamint a terminológia oktatásának bemutatásával.

A kötet cikkeinek összefoglalóját, illetve a kutatások/cikkek rövid ismertetőjét a könyv végi *Tézisekben* olvashatjuk, mely a jövőbe tekintve nem összegzéssel, hanem az előtünk álló feladatok felsorolásával zárul: a szerző hat pontban emeli ki a szakkorpuszok létrehozásának, a szótárhasználati kutatásoknak, valamint a terminológiai vizsgálatoknak, a terminológia mint tudomány magyarországi művelésének szükségességét.

A kötet a szakfordítást több oldalról tárgyaló felépítése következtében oktatási anyagként jól felhasználható szakfordító MA, illetve fordítói szakképzésekben magyar–német nyelvpár esetén. Gyakorlati haszonnal forgathatják a kötetet más nyelvek fordítói/oktatói is, ugyanis a német–magyar kontrasztív viszonyban leírt jelenségek egy része, a szakszótárak jellemzői, terminológiai kérdések stb. más nyelvek esetében is helytállóak.

Kovács László

T. Litovkina Anna – Carl Lindahl (szerk.)

Anti-Proverbs [Közmondások elferdítései]

(= Acta Ethnographica Hungarica
Vol. 52 Nr. 1)

Budapest: Akadémiai Kiadó,
2007. 286 p.

A bevezető tanulmányban (pp. 17–46) Wolfgang Mieder professzor a közmondásferdítések és a tömegkommunikáció kapcsolatáról ír. A szerző számtalan közmondást tett közzé német és amerikai közmondásferdítések közül, a munkába pedig sok európai kutató is bekapcsolódott: az ő tanulmányaikat olvashatjuk a kötet további részében. A ferdítések természetesen nem számítanak újnak, már Shakespeare, Dickens és Brecht műveiben is találkozhatunk velük. Ahogyan az élethelyzetek változnak, úgy módosulnak a közmondások is. Nem elegendő nyelvészetileg tekinteni a változásokat, hanem meg kell vizsgálni az alkalmazási területüket. A ferdítések kétségtelenül a tömegművelésnek köszönhetik elterjedésüket, hiszen a kiadott gyűjtemények csupán néhány ezres példányszámban keltek el. A sajtóban nem csak a reklámokban találunk kifordított közmondásokat, előfordulnak komolyabb cikkekben is; legújabbán pedig a világhálón olvashatunk mind számítógépes, mind köznapi témájú ferdítéseket. Mieder idéz évtizedekkel korábbi újságcikkeket, amelyek a közmondások társadalmi vagy technikai időszerűtlenségéről szólnak, illetve azt bizonygatják, hogy a közmondások igazsága az élethelyzetektől függ – némelyek pedig egyenesen idejétmúltak minősítik őket. Sok fiatal a gyenge iskolázottsága okán nem ismeri a hagyományos közmondásokat. Egy szintén idézett 1993-as cikkben a Murphy Központ létrejöttéről olvashatunk: itt híres vagy kevésbé híres emberek – általában valamely közmondást elferdítő – mondásait gyűjtik össze, hiszen ezek helyettesíthetik a cikk szerzői által elavultnak tartott közmondásokat. Végül egy, a saját könyvéről más által írt recenziót idéz, melyből többek között kiderül,

hogy azért szereti a közmondásferdítéseket, mert azok ötvözik a hagyományt (forma) és a modernséget (tartalom).

T. Litovkina Anna, Vargha Katalin, Barta Péter és Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina (pp. 47–104) a különböző közmondásferdüléseket vizsgálják az angol-amerikai, német, francia, orosz és magyar közmondásokban. Az első típus kétségbe vonja a közmondás igazságát: vagy egy naiv kérdést tesz fel, illetve a tagadó közmondást kijelentőre változtatja, vagy fordítva. Ez utóbbi megoldás nyelvtani eszközökkel vagy ellentétes értelmű szó használatával történhet. Léteznek nemzetközileg elterjedt, több nyelvben is előforduló kifordított közmondások. Ami a formát illeti, szívesebben ferdítik el a kettős szerkezetű közmondásokat: egy, két vagy több szót, vagy akár egy egész közmondásrészt kicserélnek. Az is előfordul, hogy hozzátesznek egy szót, egy tagmondatot vagy akár egy több mondatos kommentárt; ha ennek a „szerzőjét” is megnevezik, akkor *wellerizmus*ról van szó. A rokon értelmű és a hasonló hangzású szavak jóvoltából sok szójáték születik a közmondásokból. Gyakran több közmondást kevernek. A legutolsó kategóriát azok a közmondások képezik, amelyekben belül felcserélik a szavakat.

Boronkai Dóra és T. Litovkina Anna (pp. 105–134) azt vizsgálta, hogy a különböző korcsoportok és a különböző szociokulturális csoportok hogyan fogadják az elferdített közmondások humorát. Egy kérdőívet kellett kitölteni: mindenkinek osztályoznia kellett 41 kifordított közmondás humorosságát. Kérdezték továbbá a kitöltő korát, nemét, iskolai végzettségét és lakhelyét. Az eredmények: a férfiak jobban értékelik az ilyen humort, de az eltérés nem szignifikáns. Az előzetes feltevést megcáfolva az idősebbek jobb jegyeket adtak, mint a fiatalok. A szexuális tárgyú és obszcén közmondásferdítések jobb osztályzatokat kaptak a férfaitól, a fiatalabbaktól és a kevésbé iskolázottaktól.

Vargha Katalin és T. Litovkina Anna (pp. 135–156) azt elemezte, hogyan alkalmazzák a magyarok a hagyományos és a kifordított

közmondásokat. Ehhez is kérdőívet kellett kitölteni. Nemcsak a leggyakrabban használt mondásokat kérdezték az adatközlőktől, hanem azt is értékelniük kellett, hogy saját maguk és mások hogyan alkalmazzák a közmondásokat. Ami a másokról alkotott véleményt illeti, a többség azt gondolja, hogy az idősek több közmondást, a fiatalok pedig több ferdítést használnak. A nem, a lakhely és az iskolázottság befolyása nem jelentős. A kérdőív alapján a valós helyzet kicsit eltér ettől. Nem gondolnánk, hogy az idős falusiak kevesebb közmondást használnak, mint a középkorú városiak, és a középkorúak több közmondásferdítést mondanak, mint a többi korcsoport – a fiatalokat is beleértve!

Harry Walter és Valerij Mihajlovskij Mokijenko (pp. 157–176) megvizsgálta az orosz közmondásferdítések változását a médianyelvben. A szólásszabadságnak és a cenzúra eltűnésének köszönhetően a kifordított közmondásoknak nagy hatásuk van a standard nyelvhasználatra. A szerzők bemutatják ezeknek a kifejezéseknek a jellemzőit és használati körüket. Javaslatot tesznek osztályozásukra, meghatározzák prototípusaikat. Ezenfelül megkísérik elemezni őket szociolingvisztikai (régi – új, hagyományos – nem hagyományos, semleges – ironikus) és lexikografikus szempontból.

Létezik a közmondásferdítéseknek egy speciális típusa: Fionnuala Carson Williams (pp. 177–190) az európai és észak-amerikai wellerizmusok tanulmányozására vállalkozott. Ebben a típusú ferdítésben valamilyen megjegyzés követi a közmondást, hogy magyar példával éljünk: „Tévedni emberi dolog – mondta a sündisznó, és lemászott a drótkéféről.” Minden hét kifordított közmondásra jut egy wellerizmus. A közmondást az esetek többségében teljes egészében vagy részben idézik. Más példákban maga a közmondás is megváltozik, ám ez a kifordított közmondás nem létezik a wellerizmustól elkülönülten. Előfordul, hogy a wellerizmusok más, közmondás nélküli wellerizmusokat generálnak. Ugyanaz a közmondás eltérő következtetésekre vezethet, és – ez a ritkább eset – ugyanazon

következtetés szerepelhet eltérő közmondások után. Williams megvizsgálja a wellerizmusok gyakoriságát a különböző nyelvekben: míg a magyarban alig ismert a közmondásferdítésnek ez a típusa, addig az angolban, az írben és a németben népszerű. Általában a legismertebb közmondásokat ferdítik wellerizmussá; ez az új forma biztosítja magának a közmondásnak a fennmaradását is.

Barta Péter tanulmánya (pp. 191–206) a francia nyelv közmondásvegyüléseit vizsgálja. 2, 3, 5 vagy akár 7 frazeológiai egységből állnak, melyek lehetnek közmondások, szólások vagy akár közmondássémák (Jobb..., mint...). Az egységek állhatnak elszigetelten vagy egymásba ágyazottan (ez akkor jellemzőbb, ha csak közmondásokból áll a közmondásvegyülés). Témájukat nézve alig akad közöttük vulgáris szóhasználatú vagy a szexualitással, az alkohollal és a nőekkel foglalkozó, míg más kifordított közmondások esetében ez gyakoribb. Ha a változásokat vizsgáljuk, az első egységnek általában az első fele, a másodiknak a második fele van jelen, és általában változatlanul. A szólások – rövidségük okán – kevésbé módosulnak, mint a közmondások, és általában teljes egészükben jelen vannak. Előfordulnak olyan közmondásvegyülések, ahol ugyanazokból az eredeti egységekből különböző variációk alakulnak ki. A kiindulási egységek között általában fennáll lexikai vagy szintaktikai hasonlóság.

Barta Péter következő tanulmányában (pp. 207–218) az ételeket és az italokat vizsgálta a kifordított francia közmondásokban. A munka száz kifordított közmondás vizsgálatán alapul, és annyiban rendhagyó, hogy nem a közös kiinduló közmondások, hanem az antiproverbiumok témája alapján csoportosít. Mind az eredeti, mind a kifordított közmondások esetében körülbelül kétszer annyi foglalkozik az étellel, mint az itallal, és az italokon belül a döntő többség a szeszes italokkal kapcsolatos. Eltérés viszont, hogy a kifordított közmondások nem ítélik el a mértékletlenséget, és nem hirdetik a mértékletességet. Ha a gasztronómiai témájú kifordított köz-

mondások alapjául szolgáló közmondásokat nézzük, ezeknek csak kisebb része foglalkozik eleve az étellel és az itallal, viszont arányosan sokkal több közmondásferdítésben alkalmazzák őket. Az eredeti közmondások 85%-a szerepel a négyszáz leggyakoribb francia közmondás P. Arnaud-féle¹ listáján, ez az arány hasonló ahhoz, amit egyéb kifordított közmondások esetében kapunk – hiszen egy közmondásnak ismertnek kell lennie ahhoz, hogy elferdítsék. Megemlítendő még, hogy a gasztronómiai témák esetében is sok kifordított közmondás ellentmond egymásnak... de hát maguk a közmondások sem alkotnak koherens csoportot.

Hrisztalina Hrisztova-Gotthardt (pp. 219–234) a bolgár nyelv elferdített közmondásait vizsgálja az internetről származó 471 adat alapján. Bár a közmondások általában évszázadok általános igazságát és bölcsességét összegzik, mégsem mindig fogadják el őket viselkedési normaként – ez is lehet a kifordított közmondások megszületésének az oka. A közmondások tehát alkalmazkodnak a megváltozott társadalmi, kulturális és gazdasági körülményekhez.

Stanisław Prędoła (pp. 235–268) az interneten előforduló holland közmondásferdítéseket vizsgálta. A hagyományos közmondásokat napjainkban ódivatúaknak tartják, és gyakran ellenkezéssel fogadják őket. Ennek következményeként szellemes közmondásparódiák születnek. Ezeknek a kifordított közmondásoknak a gyűjteményeivel nem annyira nyomtatásban, mint inkább a világhálón találkozhatunk. A holland közmondásferdítések is hangzásbeli, alaktani, szintaktikai vagy lexikális eszközökkel jönnek létre. A hangzásbeli módszerek közé tartozik – mint általában – a hangátvetés, a helyettesítés, a hangzókihagyás és a hangzóbetoldás.

Szűts Dávid

¹ Arnaud, Pierre J. L. (1992): La connaissance des proverbes français par les locuteurs natifs et leur sélection didactique. *Cahiers de lexicologie* Vol. LX No. 1 pp. 195–238.

Vizi Katalin

Angol – magyar alapszótár és Magyar – angol alapszótár

Budapest: Tinta Könyvkiadó,
2007. 208 és 184 p.

Újabb kötetekkel bővült az utóbbi években örvendetesen gazdagodó angol szótáraink irodalma a Tinta Könyvkiadónál 2007-ben megjelent két alapszótárral. A szótárpár szerkesztője, Vizi Katalin neves gyakorló nyelvtanár, tapasztalatait sikerrel kamatoztatta az alapszótár szerkesztésekor, mint például ugyancsak a Tinta Könyvkiadó által megjelentetett feladatgyűjtemény-sorozat készítésekor (Lázár A. Péter – Vizi Katalin: *Instant angol gyakorlatok, drillek I–III.*).

A szótár praktikus formában, A/5-ös méretben került a kereskedelembe: meglátva, kezünkbe véve szótárfüzetre asszociálhatunk. A forma önmagában is ösztönözhet az angol nyelv tanulására, szókincsünk bővítésére. Könnyedén hordozható (az angol–magyar és a magyar–angol rész külön kötetbe rendezve), puha fedelű, a lapszéleken ábécémutató sávval ellátott szótár; bármikor elővehető, gyorsan és haszonnal forgatható akár utazás közben, iskolai szünetben, ebédszünetben a munkahelyen stb. Tulajdonképpen tanulói szótárat tarthatunk a kezünkben, amely sikeresen elősegítheti az angol szavak memorizálását. Ugyanezt segítheti még az egyes címszavakhoz véletlenszerűen rendelt, magyarázó célzatú 500 kép – bár az alapszótár szógyűjtemény, nem pedig képes szótár. A nyelvtanuló felteheti a kérdést: ha már található illusztráció a szótárban, miért nincs illusztrálva az összes konkrét jelentésű szó? Milyen alapon lehet eldönteni, hogy a *vonalzót*-t képpel is kell magyarázni, vagy a *hüvelykujj*-at, amelyek képe rögtön a szemünk előtt van, míg a *lemezjátszó*-é vagy a *köntös*-é már nem feltétlenül. Így ebből a szempontból kissé következetlennek tűnik a szótár.

Tipográfiaja, rövidítéseinek és jeleinek rendszere nem egyszerű, de könnyen átlátható, így a fiatal kis nyelvtanulóknak és az egészen idős korúaknak is előnyös.

Tartalmi szempontokból is jónak ítélem a szótárat (nyelvtanulói tapasztalataim alapján). Hitelességét a szótárral kapcsolatos információk: a lektorok és a szerkesztő korrekt megadása és a kiadó szakmai hozzáértése garantálja.

Az előszó nagyszerűen eligazít a szótár használatában, sok példával szemléltet, egyértelműen megadja a rövidítések és jelek feloldását. Ezenkívül a nyelvtani alapokat is ismétli, hogy minél sikeresebb legyen a szótár használata, hiszen a szócikkek fő részét nemcsak a jelentések alkotják, hanem nyelvtani és nyelvhasználati információik is. Az angol–magyar részben a címszót közvetlenül a kiejtés követi, szögletes zárójelben. A kiejtést (Nádasdy Ádám jóváhagyásával) a *Huron's English Pronouncing Dictionary* jelei segítségével adta meg a szerző. Ez a rendszer a magyar ábécé jeleivel tünteti fel a címszavak kiejtését; nem adja pontos átírását egyes hangoknak, de könnyen olvasható. A hangsúlyos szótagot nagybetűs szedéssel jelöli, ami szintén eléggé szemléletes.

A szótár tartalmi szempontból a magyar angoltanítás gyakorlatára alapoz. Mivel az angoltanítás Magyarországon a brit változatra koncentrál, a szótár anyaga is a brit alapszókincset dolgozza fel. A XXI. század nyelvtanulója azonban egyre gyakrabban találkozhat az amerikai változattal is, ezért a szerző érdekesebbé tette szógyűjteményét azzal, hogy sok szó amerikai változatát is megadta.

A címszavak és a szócikkanyag lefedi a Magyarországon használatos kezdő és középhaladó nyelvkönyvek szókincsét. Számokban ez annyit jelent, hogy a két kötet 7.500–7.500 alapvető címszót tartalmaz a legfontosabb igei kifejezésekkel és állandósult szókapcsolatokkal. Egy zsebszótárnál (kb. 3.500–4.000 címszó) nagyobb méretű, több nyelvtani információt tartalmaz, de egy komplexebb szerkesztésű szócikkeket tartalmazó kisszótárnál (18.000–20.000 címszó) kisebb.

Felvetődhet egy kérdés a nagyság szempontjánál. Mire utal a szótár címe: *alapszótár*? Gondolhatnánk, hogy egy *alapszókín-*

cset tartalmazó szótárról van szó. De mi is az alapszókincs? Az alapszókincs egyik értelmezése: egy nyelv néhány száz leggyakoribb szavainak halmaza. A számítástechnika rohamos fejlődésének korában jól szerkesztett korpuszokat vizsgálhatunk, így viszonylag könnyedén meg tudjuk határozni, hogy egy-egy nyelv magját körülbelül hány szó alkotja, és figyelni tudjuk, hogyan és milyen gyorsasággal változik ez a csoport. Ha ezt a néhány száz szavas becslést tekintjük, akkor már számszerűleg sem csak alapszavakat tartalmaz a jelen szótár. Az *alapszótár* kifejezés takarhat egy olyan szótárat, amely a modern mindennapokban nélkülözhetetlen szavakat gyűjti össze és adja közre praktikus formában. A nyelvtanulás eredményei a valós vagy

virtuális találkozások során lezajló nyelvi interakció sikerében (és az idegen nyelvű szövegekből történő információszerzés sikerességében) érhetők tetten. Ehhez a sikerhez mi is járulhatna hozzá jobban, mint egy jól szerkesztett, hasznos és modern szókincset tartalmazó tanulói szótár?

A két megközelítés együtt adja a megoldást. Ennek a 7.500 szónak a birtokában igen nagy haszonnal kezelhetjük az angol köznapi szövegek nagy részét, kommunikálhatunk angolul beszélő embertársainkkal. Bár felsőfokú nyelvvizsgálóhoz nem elegendő ez a szöveg, jó kiindulási pont a további szókincsfejlesztési erőfeszítésekhez.

Dénes Éva Ilona

A XIV. évfolyam 3. számának szerzői

- BALASKÓ MÁRIA, Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ,
Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, Szombathely (balaskomaria@btk.nyme.hu)
- BODNÁR ILDIKÓ, Miskolci Egyetem, Modern Filológiai Intézet, Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék
(ildikobodnar@gmail.com)
- DÉNES ÉVA ILONA, Sárvár (deva.pugala@gmail.com)
- N. CSÁK ÉVA, Szolnoki Főiskola, Idegen Nyelvi Intézet (nagycsak@externet.hu)
- EGYÜD GYÖRGYI, Szeged (egyud@vnet.hu)
- FAZEKAS MÁRTA, Oktatási Hivatal, Nyelvvizsgáztatási Akkreditációs Központ, Budapest
(fazeakas@nyak.hu)
- FEDOSZOV VIKTOR, Nyíregyházi Főiskola, Orosz Tanszék
- FÖLDES CSABA, Pannon Egyetem, Német Nyelvtudományi Tanszék, Veszprém
(foldes@btk.uni-pannon.hu)
- G. HAVRIL ÁGNES, Budapesti Corvinus Egyetem, Idegen Nyelvű Oktatási és Társadalomtudományi
Szaknyelvi Központ (agi.havril@uni-corvinus.hu)
- HUSZÁR ÁGNES, Pécsi Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola (huszar1a@freemail.hu)
- HUSZTI JUDIT, Pécsi Tudományegyetem, Idegen Nyelvi Titkárság (husztij@inyt.pte.hu)
- CS. JÓNÁS ERZSÉBET, Nyíregyházi Főiskola, Orosz Tanszék (jonase@zeus.nyf.hu)
- KISZELY ZOLTÁN, Kodolányi János Főiskola, Angol Nyelv és Irodalom Tanszék, Székesfehérvár
(zoty@mail.kodolanyi.hu)
- KOVÁCS ÉVA MÁRIA, Eszterházy Károly Főiskola, Anglisztika Tanszék, Eger (evikov@ektf.hu)
- KOVÁCS LÁSZLÓ, Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ,
Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, Szombathely (klaszlo1@gamil.com)
- NÁDOR ORSOLYA, Balassi Intézet, Magyar Nyelvi Tagozat, Budapest (orsolya.nador@bbi.hu)
- PAJZS JÚLIA, MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest (pajzs@nytud.hu)
- SIMIGNÉ FENYŐ SAROLTA, Miskolci Egyetem, Modern Filológiai Intézet, Alkalmazott Nyelvészeti
Tanszék (simigne@caracom.hu)
- SZÓTS DÁVID, Budapest (szoda@hali.elte.hu)
- TÓTH ILDIKÓ, Szent István Egyetem, Zöld Út Nyelvvizgalközpont, Gödöllő
(toth.ildiko@gtk.szie.hu)

HÍREK

NÁDOR ORSOLYA

A XVIII. Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus – a szervező szemüvegén keresztül

Balassi Intézet, Budapest, 2008. április 3–5.

Az alkalmazott nyelvészek legnagyobb seregszemléje az évente megrendezett kongresszus, amelyet a visszajáró, rendszeresen előadó, főként egyetemi-főiskolai oktatókból, illetve az alkalmazott nyelvészeti doktori iskolák hallgatóiból álló közönség nemcsak azért értékelt igen nagyra, mert elmondhatja legújabb kutatási eredményeit, hanem azért is, mert ennek a rendezvénynek igen nagy szerepe volt és van a szakma megszerveződésében. Baráti és munkakapcsolatok alakulnak, közös műhelymunkák tervei szövődnek. Az itt kialakult jó munkakapcsolatok volt köszönhető például, hogy a Bologna-folyamat új képzési követelményeihez igazodva, a kétségtelen versenyhelyzet ellenére is létre tudott jönni az alkalmazott nyelvészeti programok konzorciuma. A jó szakmai együttműködés a kongresszusok szervezésében is kitűnik: a régiek, tapasztaltak segítik az újakat formanyomtatványokkal, pénzügyi tervekkel, ütemtervekkel, felhívják a figyelmet azokra a rejtett veszélyforrásokra is, amelyek megkeseríthetik a rendezők amúgy is nehéz napjait.

A MANYE-kongresszusokat minden évben más-más egyetem, főiskola rendezi, más-más helyszínen. Így az alkalmazott nyelvészet valamely ágával foglalkozó kutatók megismerkedhetnek egymás intézményeivel, sőt előbb-utóbb a szervezéssel járó örömöknek és megpróbáltatásoknak is részesei lehetnek. Ebben az évben, kissé kilógva a felsőoktatási intézmények sorából, a magyar kulturális diplomácia központi intézménye, a budapesti székhelyű *Balassi Intézet* vállalta a kongresszus megrendezését.

Konferenciát már sokat rendeztünk, főként a magyar mint idegen nyelvvél összefüggő valamely részterület megvitatására, de a nagy létszámú kongresszusok szervezésében még járatlanok voltunk. Most azonban, amikor már túljutottunk a nehezén, tudjuk, hogy ez nagyon érdekes kihívás, amely sok új elemet hoz az intézmény életébe, de főképpen azt, hogy a megszokott napi feladatokon túl erős csapatmunkát követel a legkülönbözőbb részlegektől, és közelebb hozza egymáshoz az egyébként talán soha kapcsolatba sem kerülő munkatársakat.

A szervezőbizottság elnöke, aki minden szálát a kezében tartott, *Gremsperger László* oktatási igazgató volt, a jelentkezésekkel kapcsolatos összes adminisztratív feladatot *Tóth Gábor* és vele szorosan együttműködve *Lőrincz Anna* vállalta, a szakmai programért pedig – a jelen cikk szerzője – *Nádor Orsolya* volt a felelős. Rajtunk kívül a Balassi Intézet számos munkatársa részt vett a kongresszus megvalósításában, így a gazdasági ügyek intézői, a sajtóiroda, az informatikai csoport, az arculat tervezői, a termek berendezéséért és hangosításáért felelős kollégák, az étterem üzemeltetői, valamint – nem utolsósorban – a Károli Gáspár Református Egyetem hungarológus hallgatói, akikkel a ruhatárban és az előadótermekben egyaránt lehetett találkozni. A szervezési, de különösen a gazdálkodási feladatokat az Oktatási és Kulturális Minisztérium, valamint a Magyar Tudományos Akadémia anyagi támogatása sok tekintetben

megkönnyítette azzal, hogy lehetővé tette az elegáns megoldásokat, és hozzásegített a ma már elvárt technikai háttér (kivetítők, hordozható számítógépek) biztosításához is.

Az idei kongresszus szervezési újdonsága az *elektronikus jelentkezési felület* volt. Tóth Gábor kollégánk javaslatára próbálkoztunk meg azzal, hogy nem levelezünk postán, nem faxolunk, hanem minimálisra csökkentve a kapcsolattartás költségeit, a számítógépeinkre támaszkodunk. Ezt, a bölcsészek gyakorlatában még meglehetősen szokatlan jelentkezési módot sokan fenntartásokkal fogadták, másokat viszont lelkesített az újdonság, és inkább többször is kértek segítséget, de láthatóan meg akarták tanulni a kezelését. A szervezők számára nagyon hasznos egy ilyen felület, mert egyetlen táblázatban megmutat minden adatot, regisztrálja a befizetéseket, a számlaigényeket, az étkezési kívánságokat, valamint a különböző csatolt rendezvényeken való részvétel szándékát is – emellett a kongresszus előkészületehöz nélkülözhetetlen összefoglalók feltöltésére is alkalmas. Segítségével elkerülhető a regisztrációnál a vita a kívánságok és a befizetések összehangolásáról, és lényegesen felgyorsulhat az érkező vendégek fogadása. A rendszer legutolsó feladata az előadások szövegének befogadása.

A tapasztalatok és a részt vevő kollégák véleménye alapján azt mondhatjuk, hogy a feltöltő felület alkalmazása kitűnő ötletnek bizonyult, így felajánlottuk a 2009. évi kongresszus szervezőinek is.

A MANYE-kongresszusok sajátosságai közé tartozik, hogy a szervező intézmény megpróbál valami olyan témát a középpontba helyezni, amely illeszkedik a helyi alkalmazott nyelvészeti kutatások fő irányaihoz, tükrözi a vendéglátók jellegzetességeit, egyben – a remények szerint – el is mozdítja a szakma művelőinek gondolatait egy esetlegesen új téma felé. A 2008-as kongresszus vezérfonala „*a magyar mint európai és világnyelv*” volt.

A választásnál szeretnénk volna érzékeltetni a befogadó intézmény legrégebbi alkalmazott nyelvészeti hagyományát, a magyar mint idegen nyelv oktatásának gyakorlatát, valamint módszertani megoldásainak kutatását. Joggal mondhatjuk, hogy a magyar mint idegen nyelv nyelvpedagógiai alapjait, különös tekintettel a közvetítő nyelv nélküli nyelvoktatásra, a volt Nemzetközi Előkészítő Intézet (a Balassi Intézet egyik jogelődje) rakta le: 1957 óta folyamatosan készít fel magyar nyelvű egyetemi tanulmányokra olyan diákokat, akik érkezésükkor még semmit sem tudnak magyarul, egy év elteltével azonban folyamatosan kommunikálnak, sőt a választott szakjukhoz kapcsolódó szaknyelvet is birtokba veszik. A világot járó gazdasági szakembereket, politikusokat lépten-nyomon meglepetés éri, amikor afrikai, ázsiai országokban a minisztertársak, illetve a tárgyalópartnerek magyarul szólnak hozzájuk – hát részben ettől „világnyelv” a magyar, és ebben elvitathatatlan a Balassi Intézet jogelődeinek érdeme. Az utóbbi néhány évben két új forma is megjelent, mindkettő a nyelvtanítás és kultúratanítás magas minőségét képviseli: a külföldi hungarológus hallgatók egy tanévnyi komplex képzése, valamint a műfordítók felkészítése kultúránk közvetítésére. Talán egyszer majd ők is meglepetést okoznak az országukba látogató magyar küldöttségeknek.

De nem egyedül ettől világnyelv a magyar. A magyar történelmi események, a politika, vagy egyszerűen csak a jobb élet utáni vágy százezreket sodort más országokba, sőt igen gyakran más földrészekre is. Esetükben az anyanyelv lassan származásnyelvvé távolodott, a valamikori korlátlan kompetencia szűkült, s mind több nyelvi réteget kezdett uralni a választott új haza nyelve. A Balassi Intézetben két olyan program is létezik, amely a diaszpórában születettek magyar nyelvi és magyarságismereti képzését szolgálja, bár némiképpen eltérő céllal. Sajnos viszonylag kicsi az érdeklődés az egyetemi tanulmányokra való felkészítés iránt, bár a másik oldalról nézve ez érthető is: aki vállalja, hogy öt–hat évet eltölt Magyarországon, magyarul szerez diplomát, valószínűleg oda akar visszatérni, ahonnan a családja elszármazott,

mivel szülei új hazájában biztosan nem tudná hasznosítani a más nyelven megszerzett tudást. Nagyobb (bár nem elég nagy) az érdeklődés a 10 hónapig tartó magyar nyelvi és magyarságismereti tanulmányok iránt. Akik ebben a programban tanulnak, hazatérésük után többnyire bekapcsolódnak az anyanyelv megőrzésével összefüggő tevékenységekbe, lassítva ezzel a diaszpóra-közösség teljes beolvadását.

A fentiek mellett persze az is fontos, hogy milyen szerepe volt Európában a magyar nyelvnek, és milyen szerepe van az Unióban napjainkban.

Ezek a szempontok több szekcióban adhatnának lehetőséget arra, hogy az előadók a kongresszus rendezőelvének megfelelően formálják meg a mondanivalójukat – ezen a téren azonban még vannak feladatai az Egyesületnek, a visszatérő előadóknak, de a doktoranduszok témavezetőinek is.

Az előkészítés során a szervezők általában próbálnak okulni az elődök tapasztalataiból. (Ezúton is köszönjük a tavalyi rendező Kodolányi Főiskolának, különösen pedig Sárdi Csillának a hasznos tanácsokat.) Évek óta visszatérő probléma, hogy már olyan sokan foglalkozunk az alkalmazott nyelvészet valamely ágával, hogy a rendezvényeken akár 14–16 szekciónak is helyet kell adni egymás mellett. Ez pedig szinte lehetetlenné teszi, hogy minden előadást meghallgassunk, amit előzetesen a programfüzetből kijelöltünk. A rendelkezésre álló alig két nap, a nagyszámú előadó, illetve a szerteágazó tematika miatt idén sem tudtuk csökkenteni a párhuzamosságokat: a közel 200 előadás számára 14 szekciót szerveztünk. A legnépesebb idén a fordítástudományi, a lexikográfiai-terminológiai, valamint a magyar mint idegen nyelvi szekció volt, kicsit visszaszorult a korábbi évek három népszerű témaköre, a nyelvpedagógia, a nyelvpolitika, illetve az interkulturális kommunikáció, viszont feljövőben van a számítógépes nyelvészet tematikája. Évről évre határozottabban körvonalazódnak a doktori iskolák meghatározó jegyei is; örvendetes, hogy a legfrissebb tudományos eredményeket felvonultató alkalmazott nyelvész doktoranduszok kiemelten fontosnak tartják, hogy részt vegyenek a kongresszuson.

A tudományok erős differenciálódása lassan megérleli az időt arra, hogy újragondoljuk az alkalmazott nyelvészet tartalmát, hiszen ha végiglapozzuk az elmúlt kongresszusok köteteit, láthatjuk, hogy milyen tematikai átalakulások mentek végbe a diszciplína területén – ezzel együtt pedig érdemes lenne átgondolni a következő kongresszusok szekcióinak nevét és tartalmát.

A kongresszusok keretét a plenáris előadások adják meg. Az idei rendezvény különleges vendéggel büszkélkedhetett: Denis Cunningham, a FIPLV főtítkára tartotta a nyitó plenáris előadást „*Nyelvi felsőbbrendűség és fenntarthatóság: a magyar nyelv példája*” címmel. Szólt a nyelvek sokféleségéről, a köztük kialakult egyenlőtlenségről, a nyelvi globalizáció kérdéséről, az Európai Unió hivatalos nemzeti nyelveinek szerepéről, e szerep formális jellegéről, valamint a nyelvtanulás jelenlegi és kívánatos irányairól, többször is kitérve a kevésbé ismert és tanított magyar nyelv használati körére, tanulásának népszerűsítésére.¹

A kongresszus megható pillanata volt, amikor Denis Cunningham kitüntette a magyar alkalmazott nyelvészet – egyben a MANYE – megalapítóját, *Szépe György* pécsi professor emeritust a *FIPLV International Award* elismerésével.

Kitüntetést vehetett át *Bárdos Jenő* veszprémi professzor: ő lett idén a *Brassai-dijas* alkalmazott nyelvész,

Dezső László, az udinei egyetem nyugalmazott professzorának az életművét ismerte el *tiszteleti tagsággal* a Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete.

¹ Az előadást következő számunkban közöljük. – *A szerk.*

A második plenáris előadó Heltai Pál, a 2007. év Brassai-díjasa volt. *Fordítás, relevancia, feldolgozás* című előadásában a relevancia elve felől közelítette meg a fordítástudomány néhány fontos problémáját, így a reáliák fordítását, a fordított szövegek vizsgálatát, és felhívta a figyelmet azokra a pontokra is, amelyeknek a feltárása még várat magára.

Az alkalmazott nyelvészet egy kevésbé kutatott területéről szólt Szabó Miklós, a Miskolci Egyetem jogász professzora *A jogeset nyelvi dimenziója* című előadásában. Jó volt hallani, hogy létezik egy hely, ahol jogászok és nyelvészek képesek együtt dolgozni a jogeset nyelvi dimenzióinak feltárásán. Ez a típusú együttműködés sokunk számára egyelőre az elérhetetlen álmok közé tartozik.

A kongresszus szokásait tiszteletben tartva az utolsó napra is jutott egy plenáris előadás, amelyet Nádasdy Ádám budapesti anglista professzor, költő, műfordító és esszéista tartott *Családos nyelv, magányos nyelv – hogy jobb?* címmel.

A MANYE-kongresszusok egyik legfontosabb eseménye a kerekasztal-beszélgetések délutánja, amikor négy-öt nagyobb témakör köré szervezve alkalom nyílik a valódi vitákra is – szemben a szekciókban elhangzott előadásokkal, ahol a szűkre szabott idő miatt csak igen ritkán alakul ki érdemi vita. Idén a korai inkluzív nyelvfejlés, a nyelvművelés, az anyanyelvi nevelés és a tanárképzés összefüggései, a terminológia aktuális kérdései, valamint a magyar nyelv eredetéről vallott különféle nézetek ütköztetése, illetve a magyar mint idegen nyelv és mint származásnyelv tanításának megoldásra váró feladatai köré szerveződtek ezek a beszélgetések. A közös gondolkodás még a fogadáson, majd másnap a szünetekben is folytatódott, és lehet, hogy előbb-utóbb a *Modern Nyelvoktatás* hasábjain is megjelenik majd egy-egy kisebb-nagyobb tanulmány formájában – hiszen ez a cél: a gondolatébresztés, egymás kutatási elképzeléseinek kitágítása újabb és újabb irányok felé.

Végül, már túl a kongresszus izgalmain, de még innen a válogatott tanulmányokat tartalmazó kötet és a teljes, minden beérkezett előadást, kerekasztal-összefoglalót és képet is közlő elektronikus anyag szerkesztésén, minden kollégám nevében mondhatom, hogy jó érzéssel zártuk le ezt a nagy munkát. A siker azonban nem csupán a szervezők érdeme: köszönjük a MANYE vezetőségének² a bizalmát, a régi (*Szépe György*) és az új elnök (*Klaudy Kinga*), valamint a fő tisztségviselők, így *Szóllósy Sebestyén András*, *Fóris Ágota* és *Sárdi Csilla* sok-sok segítségét, és köszönjük az összefoglalók bírálóinak, a szekcióvezetőknek, a kerekasztalok kigondolóinak és résztvevőinek is azt, hogy a szakmánk ismét egy jó kongresszussal gazdagodott.

² A kongresszus ideje alatt tartott MANYE-közgyűlésen megválasztott új vezetőség névsora megtalálható az interneten. – *A szerk.*

HUSZÁR ÁGNES

Gendernyelvészeti konferencia Miskolcon

Női szóval – női szemmel címen rendeztek konferenciát Miskolcon 2008. január 28–29-én. Ezzel a téma visszakerült szülőhelyére. A férfi és a női nyelvhasználat különbségével foglalkozó magyar kutatók ugyanis először Miskolcon találkoztak 2005-ben, a Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok XV. konferenciáján megrendezett kerekasztal-beszélgetés keretében. Ez mind a résztvevők, mind a hallgatók számára annyira inspiráló volt, hogy anyagát – önálló tanulmányokkal kiegészítve – 2006-ban meg is jelentették. Miskolcon látott napvilágot a kötet *Sokszínű nyelvészet. Alkalmazott nyelvészeti gender-kutatás* címmel, Simigné Fenyő Sarolta és Kegyesné Szekeres Erika gondos szerkesztői munkáját dicsérve. Ez volt a magyarországi gendernyelvészeti kutatásokat bemutató első kötet, nemsokára várható egy – más tartalmú – német nyelvű könyv megjelenése is.

2005 szeptemberében Szegeden került sor az első magyarországi gendernyelvészeti konferenciára, amelyet további kettő követett. A szervezők s a konferenciakötetek szerkesztői, Barát Erzsébet és Sándor Klára erőfeszítéseinek hála, ezek a konferenciák egyre magasabb színvonalon szolgálják a szakmai eszmecserét a téma iránt elkötelezett nyelvészek, filozófusok, kulturológusok között. Most ismét Miskolc, az egyetem Modern Filológiai Intézete adott ott-hont a férfi és női nyelvhasználat különbsége iránt érdeklődők találkozájának.

A konferencia címe jól jelzi azt a két fő tematikai vonalat, amelyre az előadások felfűzhetők. Az egyik a lehető legtágabban értelmezett *női írás*. Ez jelenti egyrészt nőírók kultuszstátust elérő írásainak vizsgálatát, például Kate Chopin *Awaking* című, pro-feminista regényének (Fülöp Zsuzsanna), Virginia Woolf, Zinajda Gippiusz és Christa Wolf a nemek határán átlépő (nőből férfivá, férfiből nővé váló) protagonistái élményvilágának elemzését (Huszár Ágnes), az archetipikus személyiségminták felmutatását verbális és multimédiális szövegekben (Buda István Károly – Porkoláb Judit), illetve a feminista filozófia küzdelmét a *man made language*-ként funkcionáló szakmai nyelvhasználattal (Hell Judit). Magyar költőnk metaforavilágát elemezte Bodnár Ildikó előadása, ehhez két költőnő – Mezei Katalin és Kapecz Zsuzsa – személyes bemutatkozása társult. Verseiket őszinte átéléssel tolmácsolta a miskolci színház két művésze.

Más előadások a nyelvek és kultúrák határterületének becserkészését tűzték ki célul. Kegyesné Szekeres Erika Rilke-versek női és férfi szerzők által készített fordításait hasonlította össze. A vállalkozásnak különös mélységet ad, hogy ezekben a szövegekben a lírai én maga is szívesen időzik a két nem birodalmának határvidékén. Simigné Fenyő Sarolta egy olyan sci-fi szövegét vizsgálta meg gendernyelvészeti szempontból, amelynek a szereplői a két nemet magukban egyesítő teljes lények. A tüzetes elemzés kimutatja, hogy a konceptuálisan kétnemű lényekre is legtöbbször férfira referáló módon utal a szerző, azaz nem tudja nyelvi szempontból sem meghaladni a hagyományos – férfi = norma, nő = eltérés – szemléletet.

Az orosz és német nyelvű kultúra alkotásait több előadás is témájává választotta. Orosz Magdolna *Schlegel kontra Schlegel* című előadása a német romantika két emblematikus művének, Friedrich és Dorothea Schlegel regényének, a *Lucinde*-nak és a *Florentin*-nak a szembeállításában bontotta ki a (férfi és női) művészi lét lehetőségeit. Paksy Tünde a zenei képzettséggel is rendelkező és zeneszerzői ambíciókat dédelgető E. T. A. Hoffmann énekesnő szereplőit helyezte el egy – férfi vezényelte – polifonikus kompozícióban. Kováts Judit a Nobel-díjas Elfriede Jelinek sokakat taszító, brutálisnak és pornográfának nevezett prózájáról mutatatta ki, hogy ebben „a testiség és az erotika [...] az elidegenedés és az áldozattá válás metaforái”. Cs. Jónás Erzsébet előadásában az orosz [nyelvre vonatkozó] gendernyelvészeti kutatások kultúrológiai megalapozását adta meg a nőiség hagyományosan orosz metaforáinak – például *haza anyácska*, *Volga folyó*, *szülőanyánk* – finoman értő elemzésével. Bakonyi István előadása a mai orosz társadalom férfi- és nőképét mutatta be ironikusan. Ratzky Rita előadása Szendrey Júlia *Testvéri szózat Magyarország hölgyeihez* című írását helyezte el a magyar politikai szövegek között, szerzőjüket pedig a közéleti szerepet vállaló nők sorába.

Ez pedig már átvezet bennünket a harmadik, *Média – politika – médiapolitika* témakörbe. A konferencia címében szereplő *női szemmel* kifejezés ezekben a szövegekben kicsit átértelmeződik: hogyan látják – női és férfi szemmel – a nőt a reklámok létrehozók és fogyasztók, hogyan szemlélik a politikusok a női politikust. Sándor Klára egy szellemes kognitív metafora – *a női kvóta törvényjavaslat = bántalmazott nő* – segítségével különös élességgel villantotta fel azokat az érzelmi reakciókat és gondolkodási mechanizmusokat, amelyekkel a közélet szereplői a törvényjavaslatra reagáltak. Eklics Kata előadásában két televíziós csatorna politikai műsorvezetőjének interjúvezetési stratégiáját hasonlította össze a verbális és a paralingvisztikai sík figyelembe vételével. Barát Erzsébet előadása – bár betegsége miatt személyesen nem tudott részt venni a konferencián – a női testnek a reklámokban való szerepeltetését értelmezte a *testbezárt kannibalizmus ideáljaként*.

Az előadások – az itt nem tárgyaltak is –, a hozzászólások és viták a genderkutatás egyre magasabb színvonalát mutatták be. Olyan értékeket, amelyek alapján a kutatott diszciplína az eddiginél nagyobb helyet érdemelne a hazai felsőoktatásban. Ez lenne a záloga annak, hogy a nőkről és a férfiakról – az emberről – összegyűjtött érvényes tudás utat találjon a közoktatásba és – végre-végre – a társadalmi közgondolkodásba.

Tipográfiai útmutató a *Modern Nyelvoktatás* szerzőinek*

- A *Modern Nyelvoktatás* oldalai B5-ös méretűek (176×250 mm), az oldaltükör (ahová a szöveg kerül) **132 × 190 mm**. Az ábrák és nagy méretű táblázatok összeállításakor ezt kell szem előtt tartani! Tehát a táblázatok maximum 132 mm szélesek, 190 mm magasak lehetnek. Természetesen elsősorban a szélességre kell figyelni, hiszen a táblázat sorai átfuthatnak egy másik oldalra, de az oszlopai oldalirányban nem terjeszkedhetnek; a túl nagy tartalom csak az olvashatóság kárára történő betűméret-csökkentéssel illeszthető az adott szélességbe.
- A **táblázatok** szabványos szövege **8/11-es** [értsd: 8 pontos betűméret, 11 pontos sorköz] Arial, a **tanulmányok** szövege **11/12-es** Times New Roman, a **könyvszemlék** szövege **10/11,5** Times New Roman.
- A *Modern Nyelvoktatás* belívei – esetleges hirdetések kivételével – **mindig** fekete-fehérben jelennek meg. Két különböző szín nyomtatásban teljesen hasonló szürke tónust eredményez(het). **Ne használjanak** tehát **színeket** szövegek kiemelésére; ábrákban, táblázatokban! Ábrákban, kördiagramokban a **különböző (fekete-fehér) minták/kitöltések** (különböző irányú vonalak, négyzethálók, hullámos vonalak, pontok stb.) használata javasolt.
- Oszlopos diagramnál ne használjanak háttérszín: fehér legyen a kitöltő szín!
- Diagramnál nem kell erőltetni a térhatásukat. Eléggé egyértelműek a kétdimenziós oszlopok, kördiagramok.
- Két oszlop/körccikk megkülönböztetésére legjobb és legegyszerűbb a fekete és fehér szín alkalmazása.
- Diagramok, ábrák esetében lehetőleg egyfajta (lehetőleg normál) betűtípust kérünk. A diagramok, ábrák megnevezését, a „képalírást” nem szükséges a diagramon/ábrán elhelyezni, inkább a szövegbe kerüljenek.
- Képek digitalizálásakor a következő beállításokat célszerű használni:
 - **Fotók, szürkeárnyalatos képek** esetén: 150–200 dpi, 1:1 méret, „szürkeárnyalatos kép” beállítás (nem szükséges RGB, CMYK). **.tif** kiterjesztést javasolunk. Mivel a *Modern Nyelvoktatás* fekete-fehér, a színes fotókat elégséges fekete-fehér fotóként szkennelni.
 - **Vonalas rajzok, grafikák** esetén (azaz amelyeken csak fekete és fehér szín van, és nincs szürkeárnyalat; például egy karikatúra, lapon szöveg...): 400–600 dpi, „bittérképes” vagy „vonalas rajz” beállítás (nem szükséges RGB, CMYK). **.tif** kiterjesztést javasolunk.
- Kérjük, kerüljék az automatikus sorszámozást, felsorolást – ezeket a tördelőprogram nem veszi át!
- Ne tegyenek/hagyjanak a szövegbe(n) aktív hiperhivatkozásokat!
- Kérjük, hogy a tanulmányban szereplő képfájlokat, csatolmányokat (.tif, .jpg, .bmp, .pdf stb.) **külön mellékelve (is)** küldjék a dolgozathoz, azaz nem szükséges beágyazni őket a szövegbe, mert nem emelhetők ki onnan szerkeszthető módon (csak feleslegesen nagy szövegfájlt eredményeznek). Elég jelezni a helyet, hová kerüljenek. Mivel a leggyakrabban használt sablon az A4-es, a tördelt verzió viszont annál jóval kisebb méretű, nem biztos, hogy a képek a szerző által elképzelt helyre kerülnek (például mert nem férnek rá az oldalra). Sok kép/ábra esetén torlódás, csúszás állhat elő. Nem szerencsés tehát „az alábbi képen”, „a következő ábrán” szófordulatok használata, inkább a pontos (és „oldalfüggetlen”) utalást javasoljuk: „a 3. ábrán”, „a 4. képen” stb.

* A Tinta Könyvkiadó tördelőszerkesztője kérésünkre állította össze az útmutatót folyóiratunk számára. – *A szerk.*